శ్రీవేంకటేశాయ నమః
శ్రీవిఖనసమహాగురవే నమః
శ్రీసర్వతంత్రస్వతంత్ర వేదాంతదేశిక
శ్రీ శ్రీనివాసమఖివిరచితా

శ్రీవైఖానసమహిమమంజరీ

(శ్రీ సుందరరాజభట్టాచార్యకృతా చంద్రికావ్యాఖ్యా సహితా)

గౌరవసంపాదకులు
వేదాచార్య సన్నిధానం సుదర్శన శర్మ
కులపతులు, శ్రీవేఙ్కటేశ్వరవేదవిశ్వవిద్యాలయము

సంపాదకులు
శ్రీ ఎన్.ఎ.కె. సుందరవరదన్
ఆచార్య వేదాన్తం శ్రీవిష్ణుభట్టాచార్యులు
శ్రీ వేదాన్తం గోపాలకృష్ణమాచార్యులు
డా॥ వాడపల్లి శ్రీనివాస దీక్షితులు
ఆచార్య అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
2021

SRI VAIKHANASA MAHIMA MANJARI

By

Sri Srinivasamakhi

T.T.D. Religious Publication Series No: 1390
© All Rights Reserved

First Edition : 1998

Second Edition : 2021

Copies:

Published by :
Dr. K.S. JAWAHAR REDDY, **I.A.S.,**
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati.

D.T.P:
Publications Division,
T.T.D, Tirupati.

Printed at :
Tirumala Tirupati Devasthanams Press,
Tirupati.

ముందుమాట

వైఖానసవాఙ్మయంలో 10వ శతాబ్దికి చెందిన శ్రీ శ్రీనివాసదీక్షితుల వారిచే రచింపబడిన **శ్రీవైఖానసమహిమమంజరీ** అను ఈ సంస్కృతగ్రంథం వైఖానసతత్త్వాన్ని విపులీకరిస్తున్నదని చెప్పటంలో అతిశయోక్తిలేదు. ఈ గ్రంథానికి శ్రీసుందరరాజభట్టాచార్యులవారివ్యాఖ్య వైఖానసవాఙ్మయతత్త్వ వివరణానికి అద్దం పట్టిందని చెప్పవచ్చు.

విష్ణుబలిసంస్కారం తాపసంస్కారనిషేధం యే నఖాస్తే మంత్రార్థవివరణ, అష్టాదశసంస్కారశ్రుతిసమన్వయం, దశవిధవైష్ణవత్వం మొదలగు విషయాలసమన్వయమే ఈ వైఖానసమహిమమంజరియొక్క ప్రధాన ఉపదేశ సర్వస్వం. ఈ గ్రంథం ఆగమవిద్వాంసులకు ప్రధాన ఆకరగ్రంథం.

ఈ గ్రంథం 1918లో ఈగావారిపాలెం ద్వారా ముద్రితమైనదానిని యథాతథంగా తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం 1998లో ముద్రించింది.

ఈ ద్వితీయముద్రణగా ప్రచురించటంలో వాక్య-పద-అక్షర దోషములను సంస్కరించి శుద్ధప్రతిని అందించిన తిరుపతి శ్రీవేఙ్కటేశ్వరవేదవిశ్వవిద్యాలయం కులపతులు వేదాచార్య ఆచార్య శ్రీసన్నిధానం సుదర్శనశర్మగారికి వీరి అధ్యక్షతన గల వైఖానసవిద్వజ్జన సంపాదక సమితికి కృతజ్ఞతలు తెలుపుతూ ఈ గ్రంథం వైఖానస విజ్ఞాన సర్వస్వం కాగలదని ఆశిస్తున్నాను.

శ్రీ డా. కె.యస్. జవహర్ రెడ్డి, I.A.S.,
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు

తిరుపతి

శ్రీవేఙ్కటేశ్వర వేదవిశ్వవిద్యాలయము

(తి.తి.దే.ప్రోత్సాహితము, యు.జి.సి. ద్వారా ఆమోదితము)

సంపాదకీయం

శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రము వేదప్రభవమైన వాఙ్మయము. ఎందరెందరో మహానుభావులు తమతమ రచనలతో ఈ శాస్త్రాన్ని పరిపుష్టం గావించారు. అలా ఆవిర్భవించిన గ్రంథరత్నాలలో ఒకటి **"శ్రీవైఖానసమహిమమంజరీ".** ఈ గ్రంథం శ్రీనివాసమఖిచే విరచితమైనది. ఈ గ్రంథానికి శ్రీసుందరరాజభట్టాచార్యులవారిచే చంద్రికావ్యాఖ్య రచింపబడినది.

వ్రాతప్రతుల రూపంలోనున్న ఈ గ్రంథాన్ని మొట్టమొదటగా తమ ఆస్థాన విద్వాంసులైన కీర్తిశేషులు శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు గారి సహకారముతో తి.తి.దే. వారు 1998 లో ముద్రించి వైఖానస లోకమునకు అందించినారు.

ఈ గ్రంథం పూర్వభాగం మాత్రమే లభ్యమవుతున్నది. ఇందు ఉత్తమప్రపదన ప్రణవార్థనిరూపణము యే నఖాస్తే వైఖానసాః అను మంత్రార్థవివరణ వైశానసశాఖాస్వరూపం దశవిధవైష్ణవత్వం దేవలకత్వ విచారణ ఏకాదశీనిర్ణయపూర్వకమహిమ మొదలగు విషయాలు

శ్రుతిప్రమాణసహితంగా వివరించబడ్డాయి. చంద్రికావ్యాఖ్య మూలానికి చక్కని వివరణాత్మకమైన విషయవిశ్లేషణగా రచింపబడింది.

ఈ గ్రంథాన్ని సాంగోపాంగంగ పరిష్కరించే అవకాశాన్ని తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు శ్రీవేఙ్కటేశ్వరవేదవిశ్వవిద్యాలయానికి ఇవ్వడం ఎంతో ముదావహం. ఇందుకు తి.తి.దే. కార్యనిర్వహణాధికారి గారికి, సంయుక్తకార్యనిర్వహణాధికారిగారికి హృదయపూర్వకమైన కృతజ్ఞతలు తెలియజేయుచున్నాము.

ఈ గ్రంథం యొక్క పరిష్కరణలో సహాయబడిన విద్వద్వరేణ్యులు శ్రీ ఎన్.ఎ.కె. సుందరవరదన్, ఆచార్య వేదాన్తం శ్రీవిష్ణుభట్టాచార్యులు, శ్రీ వేదాన్తం గోపాలకృష్ణమాచార్యులు, డా॥ వాడపల్లి శ్రీనివాస దీక్షితులు, ఆచార్య అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు గారలు. వీరందరికి అభినందనలు. అక్షరాదిదోష సంశోధనాదులలో విశేష సహకారాన్ని అందించిన ప్రొఫెసర్ వేదాన్తం శ్రీ విష్ణుభట్టాచార్యులవారికి ప్రత్యేక ప్రశంసలు.

ఈ గ్రంథం వైఖానసజగత్తుకు భగవదర్చనలో మిక్కిలి ఉపయుక్తంగా ఉండునని విశ్వసించి, సప్తగిరీశుడైన శ్రీ వేంకటేశ్వరునికి ప్రణమిల్లి ఆస్తిక లోకానికి ఈ పుస్తక కుసుమాన్ని అందిస్తున్నాము.

తిరుపతి
02-01-2021

ఆచార్య సన్నిధానం సుదర్శన శర్మ
కులపతి

భూమికా

భో భో విపులహృదయాస్సహృదయాః

అవధార్యతాం కించిదివ విజ్ఞాపనవ్యగ్రే మయి చేతసా సుహృల్లేఖ్యేన. అవగతమేవ ఖల్వాగమతత్త్వవిదామమేయ శేముషీజుషాం వైఖానస మహాశయానాం యత్కిల శ్రీవైఖానసకులతిలకేన సకలాగమ తంత్రపారదృశ్వనా శ్రీనివాసమఖినా కేవలమాత్మీయజనతానుజిఘృక్షయా విఖనోమునిమతానుసారిణో బహవో నిబంధగ్రంథాన్యబంధిషతేతి. తత్తాదృగప్రతిమప్రతిభాశాలినోఽస్య కవే రభిధామంతరా హంత న కించి దపి చరిత్రాదికమభ్యుపగమ్యత ఇతి వైఖానసజనతా భాగ్యవిధురతా మేవ సఖేద మావర్తయంతస్తచ్చరిత్రానుమిమిత్సాతస్తూష్ణీకాంభావయేవ వరం మన్వానాశ్చాపి తదీయగ్రంథోపలబ్ధయత్కించిత్సాధనపరమాణు మపలంబ్య యావదుపలబ్ధి కించిదివ నివేదయామః.

సోఽయమ్మహాభాగ శ్రీవేంకటేశ్వరచరణనళినపరిచర్యాపరాయణః తదనుకంపాతరంగితసరసపాండితీశౌండతామణ్డితసర్వతంత్రస్వతంత్ర వేదాంతదేశికోపపదక ఇతి స్వాత్మీయకృత్యవసానసంకల్పేన అవగమ్యతే. తథాహి; శ్రీవిశిష్టాద్వైతభాష్యే – "ఇతి శ్రీవేంకటేశ పాదాబ్జసపర్యారత సర్వతంత్ర స్వతంత్రవైఖానసావతంసవేదాంతదేశిక శ్రీనివాసమఖీంద్రవిరచితే శ్రీవిశిష్టాద్వైతభాష్యే" ఇతి. మహిమమంజర్యామపి – "ఇతి శ్రీవైఖానసకుల తిలక సర్వతంత్రస్వతంత్రవేదాంతదేశిక శ్రీనివాసదీక్షితస్య కృతిషు" ఇతి చ. ఇదమపి గద్యం నైకథా నైకథా పరిదృశ్యమానం కాల్పనికత్వశంకా

మప్యంకురయతీత్యత్ర విబుధాః ప్రమాణమ్. అథాప్యత్ర చ గోత్రాద్యప్రకాశనేన కిం గోత్రం? కౌ ప్రసూ జనయితారౌ? కస్మిన్ కాలే భారతవర్షమలంచకా రేత్యాదికమపి న నిర్ణేతుం పార్యతే. అపి త్వయం కౌశికగోత్ర ఇతి, తిరుపతినగరే ఉతాహో వేంకటేశైలే ఆహోస్విత్ తత్రత్యప్రత్యంతజనపదే వాఽవాత్సీదితి, మాతాపితరౌ రుక్మిణీగోవిందార్యావితి, కలియుగవత్సరేషు త్రింశదధికచతుస్సహస్రేషు యాతేషు సర్వజిద్వర్షే వైశాఖమాసి ప్రాజాపత్యనక్షత్రేఽజనిష్టేతి చ కేషుచిత్ వైఖానసాభిజనేషు ప్రచలంతీ కింవదంతీ కియదవధి యాథాతథ్యగౌరవం అనుభవిష్యతీతి నావజానీమః. ఏతస్మాదేవ తత్త్వముక్తాకలాపశతదూషణాది పరశ్శతప్రబంధకర్తుః సర్వతంత్ర స్వతంత్రవేదాంత దేశికాజ్జగద్విఖ్యాతకీర్తేశ్శ్రీవైష్ణవాగ్రేసరాదపి ప్రాచీనః శ్రీమద్రామానుజముని సమకాలికశ్చాసీత్ ఇత్యేకాదశే శకవత్సరశతకే ప్రతిష్ఠానమస్య సాంప్రతముత్పశ్యామః.

అత్ర కేచిదుత్తమబ్రహ్మవిద్యాశాకుంతలవ్యాఖ్యాది ప్రణేతాప్యయమేవ శ్రీనివాసాఖ్య ఇతి బభ్రముః. అథాపి నాయంభవితుమర్హతి. సతు శ్రీనివాసాచార్యః, అయం శ్రీనివాసదీక్షితః; సతు కులక్రమాగత వేంకటభట్టోపనామ అష్టభాషాచక్రవర్తీ చ, అయం సర్వతంత్రస్వతంత్రవేదాన్తదేశికోపనామా; సతు తిరుమలార్యతనయః, అయం గోవిందార్యతనయః; ఇతి శ్రీనివాసాచార్యాదన్యః ప్రాచీన ఏష శ్రీనివాస దీక్షిత ఇతి శాకుంతలవ్యాఖ్యాద్యంతపద్యగద్య వివేచనయా నిశ్శంకం సూక్ష్మదృశాం మనసి ప్రతిభాత్యేవ. తథాహి; శాకుంతలవ్యాఖ్యారంభే–

> **"వైఖానసాన్వయపయోధిమృగాంకమూర్తిః**
> **శ్రీకౌశికో విజయతే సహి తిమ్మయాఖ్యః,..."**

“తస్య పుత్రోఽస్తి విద్యానాం స్వయం వరపతిః కవిః,

వ్యాఖ్యాతా నాటకాదీనాం శ్రీనివాస ఇతి శ్రుతః”

ఇతి. తథా అంకాంతిమగద్యేచ

“శ్రీరమణ వేంకటాచలేశ్వర పాదారవిందసమారాధక వైఖానసకుల తిలక కౌశికగోత్రశ్రీవేంకటభట్ట ఇతిగోత్రక్రమాగతభట్టబిరుద శ్రీతిరుమలా చార్యపుత్రేణ ధ్వనిప్రస్థానపరమాచార్యేణ అష్టభాషాచక్రవర్తిశ్రీనివాసాచార్యేణ విరచితాయాం” ఇతి. నాత్ర మఖిసర్వతంత్ర స్వతంత్రవేదాంతదేశికేత్యాది బిరుదాన్యుపలభ్యంతే. అస్య కృతిషు సర్వాసామపి స్వమతతత్త్వనిర్ణాయ కానా మేవ సముపలబ్ధేరస్య నిజమ తోన్నాహనాభినివేశోఽ న్యాదృశ ఇత్యత్ర నాపి సంశయలేశావకాశః. విచార్యమాణా స్వస్య కృతయ ఏతాస్సముపలభ్యంతే-

1. **శ్రీవిశిష్టాద్వైతభాష్యం (బ్రహ్మసూత్రవ్యాఖ్యా).**
2. **పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యమ్**
3. **వైఖానసమహిమమంజరీ.**
4. **శ్రీనివాసదీక్షితీయమ్.**

ఏవ మన్యాశ్చాపి శ్రీరామాయణవ్యాఖ్యాదయః ప్రాణాయిషతేతి కర్ణతాడన మంతరా న హి సందర్శనేన చక్షుషీ సఫలయామః.

తత్రేయం వైఖానసమహిమమంజరీ పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యకరణా నంతరోపగీతా శ్రీవైఖానసమతనిష్ణాతధియాం సుధీయామ్మ హిమాన మనుసందధతీ ప్రసూనజాలమివ బహుధా ప్రమాణజాల మవతారయంతీ సహృదయహృదయనిశాంతాన్యనువాసయతీతి సానందమావేదయామః. అథాప్యస్యామగ్రే మంగళశ్లోకాద్యభావాద్గ్రంథప్రవృత్తిబీజానుల్లేఖాత్ పూర్వభాగమాత్రోపలబ్ధిమంతరా కించిదప్యుత్తరభాగోపసత్త్యభావాచ్చ.

గ్రంథోపక్రమోపసంహారవిషయే మహాన్వ్యాపరస్సకలవిమర్శకమనాంసి వ్యాకులయతి. అపి చ వినా మంగళాచరణం గ్రంథ ం అనారభమాణస్య వ్యాఖ్యాతుస్సుందరరాజభట్టార్యస్య వివృతావప్యగ్రే వ్యాఖ్యానారంభోపష్టంభకా వాక్యశైలీ చ న దరీదృశ్యత ఇత్యేతావతాచోపక్రమోపసంహారావుపజీర్ణౌ వా కిం వా సమజాయేతాం ఇత్యహోన సాహసికతాపదమ్. యథాకథం వా స్యాన్నామ. స్థితస్యైవ ఖలు గతిశ్చింతనీయా. సేయం తాదృశోత్పన్న భాగతామాపన్నోఽపి విషయక్రమసంధానసౌందర్యేణానుత్పన్నప్రాయ ఇవ ప్రతిభాతీత్యేనాం కించిదివ విచారయామః.

అత్ర కిల కవిః మామాత్మేత్యాదిమంత్రస్య భరన్యాసపరత్వమారభమాణో యథాక్రమం ప్రపత్తిస్వరూప తదధికారిస్వరూప తత్ఫలస్వరూప వైఖానసత్వసమర్థన స్మృత్యాదిసాత్త్వికాదిభేదనిరూపణ వైఖానసశాఖాస్వరూప దశవిధవైష్ణవత్వ వైఖానసమహిమోత్కర్షాదివిషయాన్ బహుధా ప్రమాణజాల ప్రదర్శనేన సముపపాదయాంచక్రే. ఏవమప్యత్రావిగీతశిష్టాచార అనుగృహీతాస్తప్తచక్రాంకణాదయో వేదచోదితా అప్యాచారాః కేఽపి కర్త్రాపి పరంవ్యాఖ్యాత్రా స్వాశయమనురుంధానైః కేవలం ప్రమాణైరఖండిషతేతి తదిదమపశ్చిమబుద్ధిహృదయావేదనాయ కించి దివ సముదాహరామః.

1. వైదికతాంత్రికరూపద్వివిధప్రపత్తౌ వైఖానసైః క్రియమాణా విష్ణుబలిరూపసంస్కారసంస్కృతప్రపత్తి రేవ పరమవైదికీ, అన్యా తు తదభావాత్తాంత్రికీతి తదనభ్యర్హితత్వా త్తత్ప్రపత్తేరవైదికత్వమ్.

2. “పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య వక్తా నారాయణ స్స్వయం” “పాంచరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసాభిధమ్” ఇతి సమాన కోటికతామాటీకమానస్య పాంచరాత్రస్యావైదికత్వప్రతిపాదనమ్.

3. ఆపస్తంబసూత్రిణాం పంచకాలపరాయణత్వాభావప్రసక్తిముపకల్ప్య తేషాం ధర్మానుష్ఠానయోగ్యతాభావః, పంచరాత్రోక్త మార్గేణారాధనం కుర్వత శ్రీవైష్ణవస్య దేవలకత్వప్రతిపాదనంచ.

ఇత్యాదయో బహవస్సముపలభ్యంతే. నాత్రైతే సమాధేయా ఇతి జోష మాస్మః.

ఏతాదృశమహిమ్నోఽస్య కించిత్‌జ్ఞబోధజననాయ ఇలత్తూరు సుందరరాజ భట్టార్యైరతిస్ఫుటతరం చంద్రికాఖ్యా వివృతిః ప్రాణాయి. ఏవ మేవానేన బహవో గ్రంథాః వ్యాఖ్యాయిషతేతి జ్ఞాయతే. సోఽయ మేకోనవింశతితమ శకశతకోత్తరభాగేఽపి భారతమర్షమలమకార్షీత్. విస్తరభియా జ్ఞాతమప్యేతచ్చరిత్రాదికం నాత్ర ప్రస్తూయతే. ఏతేన వైఖానసమహిమమఞ్జర్యుత్తరభాగోఽపి వ్యాఖ్యాయీతి "గ్రంథస్యాస్య ఉత్తరభాగే..." ఇత్యాద్యుల్లేఖా ద్విజ్ఞాయతే. స కదా సుధియాం చక్షుషీ దర్శనేన సఫలయిష్యతీతి సోత్కలికా నివేదయామః.

8-2-1918

చెన్నపురి. **ఉత్పల వేంకట నరసింహాచార్యః**

పీఠిక

శ్రీవైఖానసమహిమమంజరీ అను నీ గ్రంథమునుశ్రీ శ్రీనివాస దీక్షితులువారు రచించిరి. ఈ గ్రంథము యొక్క పూర్వభాగము మాత్రము లభ్యమైనది. ఈ గ్రంథమునకు శ్రీసుందరరాజ భట్టాచార్యులవారు చంద్రిక అను పేరుతో వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. దీనిని శ్రీలక్ష్మీనారాయణ భట్టాచార్యులు, శ్రీ ఇలత్తూరు వరదరాజ భట్టాచార్యులు, శ్రీ ఉ.చ.శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు, శ్రీబొమ్మకంటి వీరరాఘవాచార్యులు, శ్రీ ఉత్పల వేంకటనరసింహాచార్యులు గార్లచే పరిష్కరింపచేయబడి శ్రీవైఖానస గ్రంథమాల సంపాదకులు శ్రీ డి.శేషాచార్యులు గారిచే 1918వ సంవత్సరములో ముద్రణ గావించబడినది.

ఈ గ్రంథ రచయిత శ్రీ శ్రీనివాసదీక్షితులువారు తిరుమల శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామివారి ఆలయములో అర్చకులుగా యుండెడివారు. వీరు దాదాపు 26 గ్రంథములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. వీరికి సర్వతంత్ర స్వతన్త్ర వేదాంతదేశికులనెడి సార్థక నామధేయము కలదు. వీరు బ్రహ్మసూత్ర భాష్యములకు శ్రీలక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతమను పేర విపులమైన వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. వీరి రచనలలో అయిదు గ్రంథములు మాత్రము యిదివరకు అచ్చు అయినవి. వీటిలో శ్రీకల్పసూత్ర భాష్యమును 1967 సంవత్సరంలో తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు అచ్చు వేసియున్నారు.

ఈ మంజరీ గ్రంథము యొక్క పునర్ముద్రణ కార్యమును చేబట్టిన శ్రీయమ్.క్షీరరామలింగేశ్వర వినాయక్, ఐ.ఏ.యస్. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన కార్యనిర్వహణాధికారి గారికి, పాలకమండలి వారికి

నమస్సుమాంజలులు. ఈ కార్యక్రమములో సహాయపడిన శ్రీ యన్. యస్. రామమూర్తి, ఎడిటరు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారికి కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథ సేకరణచేసి ముద్రణలో సహకరించిన శ్రీదీవి విఖనసాచార్యులు కార్యదర్శి శ్రీ వైఖానస దివ్యసిద్ధాంత వివర్ధినీసభ తిరుమల వారికి ఈ గ్రంథ ముద్రణలో సహాయపడిన శ్రీ దీవి వెంకటరామాచార్యులు గుంటూరు వారికిన్నీ, గ్రంథమును చక్కగా ముద్రించిన శ్రీ కిషోర్ ప్రభల గుంటూరు వారికిన్ని నా అభినందనలు తెలుపుకొనుచున్నాను.

ముఖ్యముగా ఈ గ్రంథములో భగవదారాధన ఫలితము, ప్రపత్తిమార్గము, విష్ణుబలియొక్క విశేషమును గురించియూ, శ్రీ వైఖానస సూత్ర ప్రాశస్త్యమును గురించి యూ, దేవలకత్వ విషయమును గురించియూ సప్రమాణ పూర్వకముగా వివరింపబడినవి.

ఇది అర్చకులకు, వైఖానస శాస్త్రవిషయములను తెలుసుకొనగోరు వారలకు అత్యంతోపకారిగా యుండగలదు.

తిరుమల
23.12.97

విద్వజ్జన విధేయుడు,
వైఖానసాగమచూడామణి
మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ఆస్థానపండితులు

ఉపోద్ఘాతము

ఇక్కలి కాలమహిమచే వేదశాస్త్రసారానభిజ్ఞులగు కొందరు పండితమ్మన్యులు తమ మతమును, తమ శాస్త్రమును, తమ యాచారములను మాత్రము గొప్పవిగా దలంచుచు, నంతకంటె నుత్కృష్టములైన మతశాస్త్రాచారముల మహిమను మరుగు పరచుటయేగాక, దూషించుచుండటం జూచి భగవదంశసంభూతులును, సర్వజ్ఞులగు శ్రీశ్రీనివాసమఖి వేదాంత దేశికవరేణ్యులు పై వారి దురభిమానములను నిర్మూలించుటకై యనేక శ్రుతిస్మృతి పురాణాదికముల యందు సుప్రసిద్ధమైన శ్రీవైఖానస మహిమమంజరి యను నీ గ్రంథ రూపమున ప్రకటించిరి. గూఢమగు నీ గ్రంథ తాత్పర్యము నస్మదాదులకు సులభముగ తెలుపు ననుగ్రహముతో మద్గోత్ర పవిత్రులగు శ్రీ సుందరరాజ భట్టాచార్యుల వారు, "చంద్రిక" యను వ్యాఖ్యానమును రచించిరి. ఇట్టి గ్రంథరాజమును ప్రేమతో మా కొసంగిన శ్రీవరదరాజ భట్టాచార్యుల వారికిని, గ్రంథకర్తలకును, కృతజ్ఞతా పూర్వకములగు ననేక సాష్టాంగ నమస్కృతుల నొనరించుచున్నాడను. ఈ గ్రంథ రత్నమునందలి సకల విషయములను విస్తరముగ వ్రాయునెడల మూలముకంటె నధికమగునను భయముతో ప్రకృతమున నొక విషయమును మాత్రము కొంచెము విపులముగ వెల్లడించ దలచితి. అదెద్దియన :

తొలుత వైదికావైదికభేదముల వలన బ్రపత్తి రెండు తెరంగులయ్యెను. అందు వైదిక ప్రపత్తి యుత్తమమధ్యమాధమ భేదములచే మూడు విధములయ్యెను. అందుత్తమ మెద్దియన. శ్రీవిఖనో మహర్షిచే ననుగ్రహింపబడిన విష్ణుబలి సంస్కారము. ఇయ్యది గర్భస్థితి కాలమునందే వైష్ణవత్వమును కలుగుజేయుచున్నది. దేవతాన్తర మన్త్రాన్తర సాధనాన్తర

ఫలాన్తరములు లేక శ్రీమన్నారాయణ శరణ్యమైనది. వేదమన్త్ర భూయిష్ఠమగుటచే పరమ వైదికమునై యున్నది. సూత్రోక్త హోమాదులు లేనిది మధ్యమము. కేవల విశ్వాసముచే ప్రార్థనా ప్రధానమైనది యధమము. వేదమన్త్రము లేక కేవల పౌరాణిక విధానముచే నాచరింపబడునది యవైదికము. శ్రీవిష్ణుబలిసంస్కారముచే నుత్తమప్రపన్నులైన వారలకు భగవదారాధనమునందుత్తమాధికారము కలదనుటకు సందియము లేదు. గర్భస్థునకష్టమమాసమున జ్ఞానోదయమగుటచే ప్రపదనముం గూర్చి సకల పూర్ణాధికారము కలదనుటకు గర్భోపనిషద్వాక్యము ప్రమాణము. దీనిని ఈ గ్రంథమందు చూడుడు. ఈ విష్ణుబలి, పుంసవనాది గర్భసంస్కారముల వలె గర్భశుద్ధికి మాత్రము చెప్పబడినదని భ్రమింపదగదు. అట్లయిన యెడల నెనిమిదవ నెలకు ముందే యేదో యొక మాసమున జెప్పబడియుండును. అటులగాక యెనిమిదవ మాసమునందే చేయదగినదని శ్రీసూత్రకారులును, **"గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి, నారాయణ స్స్వయంగర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజామ్"** అని చక్రధారణ ప్రధానమైనదిగా మరీచి మహర్షియు నాజ్ఞాపించిరి. బోధాయన సూత్రమునందలి విష్ణుబలిచే గర్భ వైష్ణవత్వము సిద్ధించదు. ఏలయన, నీ సూత్రము విష్ణుబలియేగాక రుద్ర బలియు, విష్ణ్వర్చనముతో పాటు రుద్రాద్యన్యదేవతార్చనము కూడ నుండుట వలన, బోధాయన సూత్రము నారాయణైక పరము కాదు. కనుక బోధాయనులలో గొందరు వైష్ణవులు, కొందరు శైవులు, కొందరు శాక్తులు, ఇట్లనేక మతావలంబులై ఉన్నారు. శ్రీ వైఖానస సూత్రమునన్ననో ఉపక్రమోపసంహారాదులచే నంతటను శ్రీమన్నారాయణ పారమ్యము చూపరులకు సుస్పష్టముగా గోచరించుచున్నది. కాన నీ సూత్రులు శ్రీమన్నారాయణైక నిష్ఠులనుట నిరాటంకము. ఇందుకు నిదర్శనముగా శ్రీవైఖానసులెల్లరును శ్రీవైష్ణవులుగానే యున్నారు. కానీ బోధాయనుల వలె సర్వమత ప్రవిష్టులుగా లేరు. వైఖానసులు స్వాభావిక వైష్ణవత్వ సిద్ధి

గలవారనుటకీదృష్టాంతమే చాలును. స్వసూత్రమున విష్ణుబలికల బోధాయనులకే స్వాభావిక వైష్ణవత్వసిద్ధి లేనపుడు స్వసూత్రమున విష్ణ్వారాధనము, విష్ణుబలి లేని యితర సూత్రులు విషయమున జెప్పనేల. వీరు వైష్ణవులు కావలయునన్న శ్రీపాంచరాత్రోక్త పంచసంస్కారములే వైష్ణవత్వమును సంపాదించు కొనవలసిన వారైయున్నారు. శ్రీ వైఖానసోక్త విష్ణుబలి యనన్య శరణమై గర్భవైష్ణవత్వ ఆపాదకమైనందులకును, ఈ సంస్కారము నొందిన వారలకు జననాంతరమున తిరిగి తాపాది సంస్కారములనావశ్యకములనుటకును, అజ్ఞాన పర పీడనాదుల వలన నాచరించిన యెడల దోష యుక్తులనుటకును, ఇంక ననేక విషయములకును, మూలగ్రంథమున ననేక ప్రమాణములును యుక్తులును చూపబడియున్నవి. ఇట్టి యనేకామూల్య విషయ కుసుమములకు ఆశ్రయమగుటచే నీ గ్రంథము, **"శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరి"**యను తన నామమును సార్థకము జేయుచున్నది. ఇందలి విషయములిచట విపులముగ వివరించుట కవకాశములేకను, మతాభిమానుల ప్రోత్సాహముననుసరించి ముందొక గ్రంథరూపమున వ్రాయ దలంచియు నింతటితోటి విరమించుచున్నాడను.

యీ గ్రంథ ప్రకటనమునకనేక విధముల సహాయమొనర్చిన చిరంజీవి యగు రొంపిచర్ల భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులకును, యీ గ్రంథమును, సవరించి వ్రాయుటలో సోదరప్రాయుడై నాకు దోడ్పడిన చిరంజీవి బొమ్మకంటి వీరరాఘవాచార్యులకును శ్రీశోభనాద్రి లక్ష్మీనరసింహస్వామి వారలనేక శ్రేయః పరంపరల నొసంగి రక్షించుదురు గాక యని మిక్కిలి కోరుచున్నాడను.

ఇట్లు విద్వద్విధేయుడు,

ఉ.చ.శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు

విషయసూచిక

విషయః	పుటసంఖ్యా
1. మమాత్మేత్యాదిమంత్రస్య భరన్యాసపరత్వమ్	1
2. భగవదారాధనప్రపదనయోః పౌర్వాపర్యవిచారః	5
3. అధికారవశాత్ప్రపత్తేర్బహువిధత్వమ్	6
4. శ్రీ వైఖానసానాముత్తమప్రపత్తిః	6
5. బోధాయనసూత్రిణాం విష్ణుబలౌ సత్యపి గర్భవైష్ణవత్వాభావః	7
6. శ్రీవిఖనోమునికథిత విష్ణుబలౌ ప్రపత్తిప్రకారః	9
7. ప్రణవార్థనిరూపణమ్	10
8. కేశవాదినామభిశ్శిశోరంగరక్షణమ్	13
9. ఆజ్యపాయసరూపేణాత్మసమర్పణమ్	15
10. ప్రపన్నానాం సద్యోముక్తిః	16
11. శిశోరపి పాయసప్రాశనసంభవః	16
12. విష్ణుబలేర్భగవదాజ్ఞా కైంకర్యరూపత్వం రహస్యత్రయ ప్రకాశకత్వం చ	19
13. విష్ణుబలికర్మణా చక్రాంకన వైదికప్రపత్త్యోస్సిద్ధిః	21
14. తప్తచక్రాంకన విధినిషేధపరవచనానాం వైయర్థ్యపరిహారః	24
15. స్మృతిమీమాంసోక్తతాపసంస్కారనిషేధః	25
16. గర్భస్థస్య శ్రుతిప్రమాణపూర్వకం ప్రపత్తిసిద్ధికథనమ్	30
17. సంస్కారరూపప్రపదనస్యాంగపంచకసంపన్నత్వం పరమవైదికత్వం చ	31
18. తదితర ప్రపదనస్యావైదికత్వమ్	33

19.	ఉత్తమమధ్యమాధమప్రపదనస్వరూపనిరూపణమ్	34
20.	తేషాం క్రమేణ సాయుజ్యాదిఫలభేదనిరూపణమ్	36
21.	శ్రీవిఖనస్సూత్రిణామేవ పరమైకాంతిత్వమ్	38
22.	యే నఖాః తే వైఖానసాః ఇతి శ్రుత్యర్థవివరణమ్	40
23.	సజ్జనసంభవగ్రంథస్థిత వైఖానసోత్పత్తిప్రకారః	44
24.	శ్రీవైఖానససూత్రస్యాష్టాదశశారీరసంస్కారవత్త్వే శ్రుతిప్రదర్శనమ్	53
25.	స్వసూత్రే భగవదారాధనాద్యుత్తమోత్తమధర్మప్రతిపాదనమ్	54
26.	స్మృతీనాం పురాణానాం చ సాత్త్వికాదిభేదనిరూపణమ్	55
27.	వైఖానసశాఖాస్వరూపః	57
28.	దశవిధవైష్ణవత్వమ్	60
29.	శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రానుసారేణ ప్రణయనమ్	62
30.	శ్రీవైఖానససూత్రభగవచ్ఛాస్త్రయోర్భగవదుపదిష్టత్వమ్	62
31.	సన్యాసినామపి భగవదారాధనవిధిః	70
32.	ఇతరశాస్త్రేష్వపి వైఖానసారాధనమహిమానువర్ణనమ్	72
33.	త్రివిధదేవలకత్వవిచారః	75
34.	శ్రీవైఖానసపాంచరాత్రయోర్మూర్తినామభేదః	78
35.	శ్రీవైఖానసోత్కర్షే దశవిధహేతునిరూపణమ్	79
36.	వైఖానసానామేకాదశీనిర్ణయపూర్వకమహిమానువర్ణనమ్	89

శ్రీరస్తు
శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ శ్రీనివాసమఖివిరచితా

శ్రీవైఖానసమహిమమంజరీ

(చంద్రికావ్యాఖ్యా సహితా)

పూర్వభాగః

శ్లో. నిఖిలభువనసర్గాద్యేకహేతుమ్మహాంతం
నిగమగదితరూపం నిత్యముక్తానుభావ్యమ్ ।
నిరవధిగుణజాలం నిశ్చలాత్మైకవేద్యం
నిరుపమమఖిలేశం భావయే వేంకటేశమ్ ॥

శ్రీమత్కౌశికవంశ్యేన గోవిందాచార్యసూనునా ।
వేదాన్తాచార్యవర్యేణ శ్రీనివాసార్యయజ్వనా ॥

శ్రీ వేంకటేశపాదాబ్జపరిచర్యా రతాత్మనా ।
శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసమీచీనార్థదర్శినా ॥

శ్రీ వైఖానససద్విప్రలసన్మహిమమఞ్జరీ ।
పారమాత్మికభాష్యాన్తే ప్రసంగాద్రచ్యతేఽధునా ॥

1. మామాత్మేత్యాది మంత్రస్య భరన్యాసపరత్వమ్

మంజరీ : అస్యాముపనిషది ఉపసంహారే పఠితోఽయం మన్త్రః- "మామాత్మగుప్తాం సత్వస్య సర్వస్య వితానరూపాం సంజూజుషన్తీం పరమాం పవిత్రాం, సంతారయన్తీం స్వయమప్రమత్తాం సంయోజయిత్రే వరదాయ

పిత్రేస్వాహే"తి. అత్ర స్వాహాశబ్దేన న్యాసవిద్యాయాః ప్రధానభూతః ప్రణవః ప్రతిపాద్యత ఇత్యవగమ్యతే. యథా శాంతిపర్వణి – "ఓమితి బ్రహ్మణో యోనిః నమస్స్వాహా స్వధా వషట్, యస్యైతాని ప్రయుజ్యంతే యథాశక్తి కృతాన్యపి. న తస్య త్రిషు లోకేషు పరలోకే భయం విదుః, ఇతి వేదా వదన్తీహ వృద్ధాశ్చ పరమర్షయః" ఇతి. ప్రణవనమశ్శబ్దస్వాహా స్వధా వషట్కారాశ్చ పర్యాయవాచకాః. "హవిర్గృహీత్వా స్వాత్మానం వసురణ్యేతి మన్త్రతః, జుహుయాత్ప్రణవే నాగ్నావచ్యుతాఖ్యే సనాతన" ఇతి. అత్రాపి వసురణ్యమన్త్రవదర్థానుసన్ధానం. పూర్వోక్తప్రకారేణ పురుషకారభూతాం మహాలక్ష్మీం, "నారాయణపరంబ్రహ్మే"త్యాది శ్రుతిసిద్ధం వేంకటాచలవాసినం ఉపాయోపేయభూతం చ ధ్యాత్వా హవిర్జుహుయాత్. యద్వా "ఆత్మగుప్తా" మిత్యారభ్య "స్వయమప్రమత్తా"మిత్యన్తం పురుషకారభూతాయాః లక్ష్మ్యాః విశేషణత్వేనానుసంధాయ, "మాం ద్రష్టుమాగతాన్సర్వాన్ ప్రతీక్ష్యాభీప్సితైః శుభైః, యోజయిష్యామి సతతం తద్వచో గౌరవాన్మునే!" ఇత్యుక్తప్రకారేణ, "భక్తానుకంపాభరితైరపాంగైశ్శీతలైస్తథా, ఆహ్లాదయన్తమసకృజ్జగత్ స్థావరజంగమ"మితి, లక్ష్మీకటాక్షేణ మాం సంయోజయిత్రే తుభ్యమితి వా.

చంద్రికా : "మామాత్మగుప్తా"మిత్యస్య మన్త్రస్య వసురణ్యమన్త్రవదాత్మ నిక్షేపపరత్వం స్థాపయతి – అత్రేత్యాదినా. వసురణ్యేత్యత్ర "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీతే"తి ప్రణవస్య ప్రాధాన్యముచ్యతే. అత్ర ప్రణవో నేత్యాశంకాయా మాహ – స్వాహాశబ్దేనేతి. వసురణ్య మన్త్రవదితి. వసురణ్యమన్త్రే ఇవేత్యర్థః. అనుసంధానం, కార్యమితి శేషః, ఇత్థం చ "సంయోజయిత్రే వరదాయ పిత్రే స్వాహే"తి వచనం పిత్రే ఓమితి పర్యవస్యతీత్యభిప్రాయః.

మంజరీ : నను సర్వదేవతాసాధారణత్వేన స్వాహాశబ్దస్సర్వత్రాపి ప్రయుజ్యతే, వహ్నిజాయాత్వాభిప్రాయేణ వా? అర్థాన్తరపరత్వాభిప్రాయేణ వా? రూఢ్యా

వా? న రూఢః; ఫలవిశేషశ్రవణాత్, షడ్వింశద్బ్రాహ్మణే – "స్వాహా వై కుతస్సంభూతా, కస్య దుహితా, కేన ప్రకృతా, కిం గోత్రా, కత్యక్షరా, కతి పాదా, కతి మాత్రా, కతి వర్ణా, కత్యుచ్ఛ్వాసా, కిం చాస్యాశ్శరీరం, కాన్యఙ్గాని, కాని లోమాని, కతి శిరాంశి, కతి వా చక్షూంషి, కిమాస్యం ప్రావృతాః, కే బాహూ, కౌ పాదౌ, క్వచాధిష్ఠితా, కథంచన స్వాహాం ప్రతిగృహ్ణాతి, ప్రబ్రూహి స్వాహాయా రూపం చ; స్వాహావై సత్యసంభూతా, బ్రహ్మణో దుహితా, బ్రహ్మప్రకృతా, లాతవ్యసగోత్రా, త్రీణ్యక్షరాణి, ఏకం పాదం, త్రయోఽస్యై వర్ణాశ్శుక్లం పద్మం సువర్ణమితి, చత్వారోఽస్యై వేదాశ్శరీరం, షడంగాన్యంగాని, ఓషధివనస్పతయో లోమాని, ద్వే చాస్యాశ్శిరసీ, ఏకం శిరోఽమావాస్యా ద్వితీయం పౌర్ణమాసీ, చక్షుశ్చంద్రాదిత్యావాజ్యభాగౌ, హుతం దక్షిణాప్రావృతం, బృహద్రథంతరమృగ్యజుస్సామగతిస్స్వాహా, సాస్వధా, సవషట్కారః, సైషా దేవేషు వషట్కారభూతా ప్రయుజ్యతే, పితృయజ్ఞేషు స్వధాభూతా, శకటముఖీం పృథివీమంతరిక్షే విపర్యేతి, తస్యాగ్నిర్దైవతం బ్రహ్మణో రూపం, యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణాం స్వాహేతి, తస్యానుతృప్తి తృప్యతి ప్రజయా పశుభిరన్నాద్యేన తేజసా బ్రహ్మవర్చసే" నేతి. యజుషి ప్రకారాన్తరేణ శ్రూయతే "జుహవానీతి మాహౌషమితి తద్విచికిత్సాయై జన్మ" ఇత్యారభ్య "తం వాగభ్యవదజ్జుహుధీతి, కస్త్వమసీతి స్వైవ తేవాగిత్యబ్రవీత్, సోఽ జుహోత్స్వాహేతి, తత్స్వాహాకారస్య జన్మయ ఏవగ్గ్స్వాహా కారస్య జన్మ వేద, కరోతి స్వాహాకారేణ వీర్య"మితి. సర్వత్రాపి స్వాహాన్తత్వేన కిమర్థం ప్రయుజ్యత ఇతి చేదుచ్యతే, ఆరణ్యపర్వణి – "హవ్యం కవ్యం చ యత్కించిద్ద్విజా మన్త్రపురస్కృతం, హోష్యం త్యగ్నౌ సదా దేవి స్వాహేత్యుక్త్వా సముద్యతం. అద్యప్రభృతి దాస్యంతి సువృత్తాస్సత్పథేస్థితాః. ఏవమగ్నిస్త్వయా సార్థం సదా

వత్స్యతి శోభనే." ఏవం షణ్ముఖవర ప్రదానాదిత్యవగమ్యతే. అత్ర స్వాహా శబ్దేన నమశ్శబ్దః "నమశ్శబ్దః ప్రదానార్థస్స్వాహాశబ్ద ఇవేష్యత" ఇతి. అనేన భరన్యాసః ఆత్మాత్మీయభరన్యాసో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యత.

చంద్రికా : అగ్నేస్స్వాహాపతిత్వప్రసిద్ధ్యా ప్రాహ. వహ్ని జాయాత్వాభి ప్రాయేణ వేతి. ఫలవిశేషశ్రవణాత్ న రూఢ ఇత్యుక్త్వా ఫలప్రతిపాదకశ్రుతిం దర్శయతి. స్వాహావై ఇత్యాదినా. కేషుచిత్కోశేషు. "ఆత్మనిక్షేప ఉచ్యత" ఇత్యంత ఏవ భాష్యగ్రంథః ప్రదృశ్యతే. అన్యత్ర తు ఆత్మనిక్షేపప్రకారశ్చ యథా-

"శరణం త్వాం ప్రపన్నా యే ధ్యానయోగవివర్జితాః, తేఽపి మృత్యుమతి క్రమ్య యాంతి తద్వైష్ణవం పదం." "మత్పదద్వంద్వమేకం వై ప్రపద్యంతే పరాయణం, ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవి సంసారాత్స్వయమేవ తాన్, ఏవమేవ లఘూనాం చ గురూణాం వాఽపి చాగసాం, సకృత్ప్రపత్తిః ఏకైవ సద్యః ప్రశమకారణ"మితి. "లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశ" ఇత్యారభ్య "గీయత" ఇత్యుక్తం. అత్రిణా ప్రపత్తి శ్లోకపంచక ఉక్తః. మరీచినాఽపి షడశీతితమపటలే "ప్రపత్త్యాదిమార్గ రతో జీవ" ఇత్యుక్తం. భట్టభాస్కర విరచితే మన్త్రభాష్యేఽ ష్టమ ప్రశ్నే ప్రపత్తిప్రకార ఉక్తః. యథా "వన్దే విఖనసం...ప్రవర్తకం నారాయణః పితా...విఖనసే నమః. ఇతి పరమాచార్యం శ్రీవిఖనసం ప్రణమ్య "గురవ స్తదీయగురవో దిశంతు మమ సాధ్వనుగ్రహం, యుష్మదుపజనిత శక్తిమతి రహం శ్రియమాశ్రయామి శరణం ప్రసీద" ఇతి తైస్సానుగ్రహం కృతానుజ్ఞా, అస్యాం తిథౌ మమైతద్దేహావసాన ఏవ నిశ్శేషసంసారనివృత్తిపూర్వకం పరమపురుషార్థ ప్రాప్తి హేతుభూత యథావస్థిత భగవత్ప్రపత్తిసిద్ధివిరోధిసకల భగవన్నిగ్రహ నివృత్తిపూర్వక యథావస్థిత భగవత్ప్రపత్తి సిద్ధ్యర్థం మమ మాతు శ్శ్రియః పాదపద్మయోరంగపంచకసంపన్నమాత్మరక్షాభరసమర్పణం కరిష్యే" ఇత్యుపక్రమ్య "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు,

మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే” ఇత్యంతేన ప్రబంధేన.

2. భగవదారాధన ప్రపదనయోః పౌర్వాపర్యవిచారః

మంజరీ : అథ నారాయణైకపరస్య పరమైకాంతినః ప్రపన్నస్యారాధనేఽధికారో వా? ఆరాధకస్య ప్రపదనేఽధికారో? వేతి విచారః క్రియతే. తత్ర తదారాధనాధికారిణః ప్రపదనేఽధికార ఇత్యవగమ్య తే. “యథావదధికారిణో యజనదానహోమార్చనా భరన్యసనభావనా ప్రభృతిభిస్సమారాధితః, ఫలం దిశతి దేహినామితి హి సంప్రదాయశ్శుభశ్రుతిస్మృతిగురూక్తిభిర్నయవతీభి రాభాతి నః” ఇతి భిన్నక్రియాత్వేనోక్తత్వాద్భగవదారాధకస్య ప్రపదనేఽధికార ఇతి చేత్సత్యం.

చంద్రికా : ఏవం మన్త్రాన్ విస్తరేణ వ్యాఖ్యాయ “వరదాయ పిత్రే స్వాహే” త్యత్ర వరదశబ్దేన పితృశబ్దేన స్వాహాశబ్దేన చ, వరదాన చణే భక్తరక్షణధురీణే లక్ష్మీప్రణయిని భగవతి శ్రీనివాసే పరమాత్మని భరన్యాసః కృతో భవతీతి ప్రదర్శ్య, ‘అత్ర స్వాహాశబ్దస్య ప్రదానార్థతయాఽఽత్మసమర్పణముచ్యతే. అన్యత్ర దేవతాంతర విషయక మన్త్రాంతస్వాహాశబ్దప్రయోగః కిమర్థ?’ ఇత్యాశంకాయామారణ్య పర్వవచనైస్తత్షణ్ముఖవరదానకృతిమితి ప్రతిపాద్య, తతః ప్రపత్తి ప్రకారం నిరూప్యారాధకస్య ప్రపత్తావధికారో వా ప్రపన్నస్య ఆరాధనేఽధికారో వేతి విచారయతి – అథేత్యాదినా. భిన్నక్రియాత్వేన, అర్చనక్రియాపేక్షయా భరన్యాసక్రియాయాః పృథక్త్వేనోక్తత్వాదిత్యర్థః. తేన అర్చనాధికారీ అన్యః ప్రపత్త్యధికారీ అన్య ఇతి సిద్ధ్యతి. తతః ప్రథమ మర్చనాధికారం ప్రాప్తః పశ్చాత్ప్రపత్తావధికారం ప్రాప్నోతీత్యారాధకస్యైవ ప్రపత్తావధికార ఇతి పూర్వపక్షాభిప్రాయః. పరిహరతి – సత్యమిత్యాదినా. సత్యమిత్యర్ధాంగీకారే. ప్రపత్తిభేదేన తచ్చాంగీక్రియత ఇతి భావః.

3. అధికారవశాత్ప్రపత్తేర్బహువిధత్వమ్

మంజరీ : ప్రపత్తిర్ద్వివిధా, వైదికీ తాంత్రికే చేతి. తత్ర వైదికీ త్రివిధా, ఉత్తమా మధ్యమా అధమా చేతి. "వాచా నమ ఇతి ప్రోచ్య మనసా వపుషా చ యత్, తన్నమః పూర్ణమిత్యుక్తం తతోఽన్యన్న్యూనముచ్యత" ఇతి.

4. శ్రీ వైఖానసానాముత్తమప్రపత్తిః

"ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః అష్టాదశోక్తమవరం యేషు కర్మ" ఇతి శ్రుతిసిద్ధాష్టాదశశారీరసంస్కారేషుగర్భ గతస్యాష్టమేమాసివిష్ణుబలిరితి యత్క్రియతే తదుత్తమం; ప్రపదన కర్మత్వాత్, హోమాదిరూపేణ క్రియమాణత్వాచ్చ. హోమాదిభిర్విహీనం మధ్యమం. "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం, తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతి"రితి మహావిశ్వాస పూర్వకత్వేన యాచ్ఞామాత్రేణ యత్క్రియతే తదధమం. నను గర్భగతస్య జ్ఞానాభావాత్ ప్రపదనం కథ ముపయుజ్యత? ఇతి చేదుచ్యతే. గర్భోపనిషది – "జ్ఞానాద్ధ్యానాచ్చాక్షరమోంకారం చింతయతి" ఇత్యుక్త్వా, "అథ నవమే మాసి సర్వలక్షణసంపూర్ణోభవతి, పూర్వజాతిం స్మరతి, శుభాశుభం చ కర్మ విందతి. నానాయోనిసహస్రాణి దృష్ట్వా చైవ తతో మయా, ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతాశ్చ వివిధాస్స్తనాః, జాతస్యైవ మృతస్యైవ జన్మచైవ పునః పునః, అహో దుఃఖోదధౌ మగ్నో న పశ్యామి ప్రతిక్రియాం" ఇత్యుక్త్వా "యోఽన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే భగవన్నారాయణం దేవం, అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తి ప్రదాయినం" ఇతి గర్భగతస్య ప్రపదనవిచార శ్రవణాద్గర్భగతస్య ప్రపదనముపపద్యత ఏవ. గర్భగతస్య ప్రపదనప్రతి పాదనాద్గర్భవైష్ణవ ఇత్యుచ్యతే.

చంద్రికా : అథ యేతావద్గర్భే ప్రపన్నా న భవంతి తే ప్రథమమర్చనాధికారిణో భూత్వాఽనంతరం ప్రవత్త్యావధికారం ప్రాప్నువంతి. గర్భకృతోత్తమ ప్రపత్తిమంతస్తు భగవదారాధనే ముఖ్యాధికారిణో భవంతి. శ్రీ వైఖానసా గర్భ ఏవ వైదికక్రియయా కృతప్రపత్తయస్సంపద్యంతే. అతస్తేషాం ఏవారాధనే ముఖ్యాధికారః. తతః ప్రపన్నాతిశాయిత్వం చేత్యాదికం ప్రపంచయితు ముపక్రమతే – ప్రపత్తిర్ద్వివిధేత్యాదినా. వాచేతి. అత్ర నమశ్శబ్దేన ప్రపదనముచ్యతే. వాచా మనసా కర్మణా చ కృతం ప్రపదనం పూర్ణం ఉత్తమమన్యన్న్యూనం, హీనమిత్యర్థః. అథ శ్రీవైఖానస సూత్రోక్తాష్టాదశశారీర కర్మాంతర్గత విష్ణుబలిరూప ప్రపత్తిమంతశ్శ్రీవైఖానసా ఉత్తమప్రపన్నా ఇతి సాధయతి – ప్లవా ఇతి. ముండోపనిషద్వాక్యం. అస్యార్థోఽగ్రే వక్ష్యతే. "అష్టాదశసంస్కారాశ్శారీరా" ఇతి శ్రీవిఖనస బ్రహ్మణాఽభిహితమష్టాదశత్వ ముదాహృత శ్రుతిమూలకమిత్యర్థః. నను నవమే మాసి జ్ఞానోత్పత్తిశ్శ్రూయతే, కథమత్రాష్టమమాసి విష్ణుబలిర్విధీయత ఇతి చేదుచ్యతే. నైతదనుపపన్నం; తయోర్మాసయోర్వ్యవధానరహితత్వాత్. అత ఏవ భగవాన్ మరీచిరాహ శ్రీశాస్త్రే – "అష్టమే సర్వలక్షణసంపన్నో భవతి నవమే చల"తీతి. భగవాన్ విఖనా గర్భస్థస్యాష్టమే మాసి జ్ఞానముత్పద్యత ఇతి కృత్వా తస్మిన్ మాసి విష్ణుబల్యాఖ్యం ప్రపత్తి కర్మ విధత్త ఇత్యవగన్తవ్యం. యది కేవలం. గర్భరక్షార్థం తత్కర్మ, తర్హి తత్పూర్వమాసేషు కస్మింశ్చిత్కర్తవ్యతయా విహితం స్యాత్. భగవాన్ మరీచిరప్యాహానంద సంహితాయాం – "గర్భేమాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధీ"తి. అలం విస్తరేణ.

5. బోధాయనసూత్రిణాం విష్ణుబలౌ సత్యపి గర్భవైష్ణవత్వాభావః

మంజరీ : నను బోధాయనసూత్రిణామపి విష్ణుబలివిధానాత్తేషామపి గర్భవైష్ణవత్వమస్తీతి చేత్సత్యం. శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వేన సూత్రే తావ

దారాధనప్రతిపాదనాభావాత్, "ఆదిత్యమంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం" ఇతి పంచపూజా ప్రతిపాదనాచ్చ. తత్రాపి "త్వామేకమాద్యం పురుషం పురాతనం నారాయణం విశ్వసృజం యజామహే, త్వమేవ యజ్ఞో విహితో విధేయస్త్వమాత్మ నాత్మన్ ప్రతిగృహ్ణీష్వ హవ్యం" ఇతి భగవన్తం ప్రత్యుక్త్వా "త్వామేకమాద్య"మిత్యారభ్య "రుద్రం శివం విశ్వసృజం యజామహే, త్వమేవ యజ్ఞో విహితో విధేయ" ఇత్యాదిపూర్వవదేవోక్తం. శ్రీవైఖానససూత్రే తు నారాయణైకపరత్వేనోక్తత్వాత్, "నారాయణైక నిష్ఠా యే సాత్వికాంస్తాన్నిబోధత, పురుషా రాజసాశ్చైవ నానాదైవత యాజినః. బాహ్యానిర్దేవతాశ్చైవతామసాః పరికీర్తితాః, రజస్తమోభిభూతానాం న తు మోక్షః కథంచన" ఇతి బోధాయనానాం నారాయణైక పరత్వాభావాత్ గర్భవైష్ణవత్వం నోపపద్యతే.

చంద్రికా : శంకతే నన్వితి. పరిహరతి శ్రీమదిత్యాదినా. అయమాశయః యథా శ్రీవైఖానససూత్రం నారాయణైకపరముపక్రమాదిభిస్తస్మిన్ తాత్పర్యావగమాత్, తథా బోధాయనసూత్రం నారాయణైకపరం నభవతి; దేవతాన్తరారాధనవిధానాత్, నారాయణస్యేవ రుద్రస్యాపి ప్రపత్తి ప్రతిపాదనాత్, విష్ణుబలావపి రుద్రబలివిధానాచ్చ. అతస్తత్సూత్రిణాం విష్ణుబలౌ విహితేఽపిన గర్భవైష్ణవత్వం. గర్భవైష్ణవత్వాభావాదేవ బోధాయనసూత్రిణశ్శ్రీమన్నారాయణైకపరా న దృశ్యంతే. కింతు కేచిచ్ఛైవాః కేచిద్వైష్ణవాః కేచిచ్ఛాక్తా ఇతి. కేషాంచిద్వైష్ణవత్వం చ పంచసంస్కారకరణా దేవ. కించ వైఖానససూత్రిణో యథా 'గర్భవైష్ణవాః విప్రనారాయణాః' ఇత్యాదిశబ్దైర్వ్యపదిశ్యంతే, న తథా బోధాయనసూత్రిణో వాఽన్యే వా. శ్రీశాస్త్రే భగవద్వచనం – "వైఖానసా మమ సుతా గర్భవైష్ణవజాతకాః" ఇతి. "యే తత్త్వప్రతిపాదకాః కృతధియో యే విప్రనారాయణా" ఇత్యాదివచనాని బహూని

శ్రీవైఖానససూత్రపరాణి దృశ్యంతే. విప్రరూప నారాయణా ఇతి విగ్రహః. శ్రీవైఖానసానుసారితయా శ్రీభక్తాఙ్ఘ్రిరేణు నామ్నో భక్తస్య విప్ర నారాయణ ఇతి సంజ్ఞా తచ్చరిత్రేఽభిధీయతే. పాంచరాత్రే పౌష్కరసంహితాయాం – "విప్రావైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తాస్తత్త్వముచ్యతే, ఏకాంతిన స్యుః సత్వస్థా దేహాంతం నాన్యయాజిన" ఇతి. బోధాయనసూత్రిణః కేఽపి శివద్విజా ఇతి వ్యపదిశ్యం తే. ద్విజత్వం హి సామాన్యం, విప్రత్వంతు బ్రాహ్మణానామేవ; ఇత్యలం ప్రపంచేన.

మంజరీ : కించ "నారాయణైకనిష్ఠస్య యా యా వృత్తి స్తదర్చనం, యో యో జల్ప స్తస్యజపః తద్ధ్యానం యన్నిరీక్షణం. తత్పాదాంబ్వతులం తీర్థం తదుచ్ఛిష్టం సుపావనం, తదుక్తిమాత్రం మంత్రాగ్ర్యం తత్స్పృష్టమఖిలం శుచిః" ఇతి. అతో లోకేషు గర్భవైష్ణవా ఇతి ప్రసిద్ధాః.

6. శ్రీ విఖనోమునికథితవిష్ణుబలౌ ప్రపత్తిప్రకారః

నను విష్ణుబలికర్మణి ప్రపదనస్వరూప ప్రతిపాదనాభావాత్ ప్రపదనకర్మేతి కథముచ్యత ఇతి చేత్, అత్రోచ్యతే. ఉపనిషది – "ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః, మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః. మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః, పురుషాన్న పరం కించిత్ సా కాష్ఠా సా పరాగతి"రితి ప్రపదనే పరమపురుషస్య ప్రాధాన్యశ్రవణాత్ పరమపురుషవశీకరణమేవ ప్రపదనం. తద్వశీకరణం తచ్ఛరణాగతిరితి. సూత్రే తావత్ ప్రథమతః పరమపురుష వశీకరణప్రకార ఉచ్యతే – "ఓం భూః పురుష"మిత్యాదినా. అయమేవ న్యాసః. "బ్రహ్మణే త్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యుంజీతే"తి శ్రుత్యనుసారేణ ప్రణవం ప్రతిపాద్య, "చతస్ర శ్చతస్రో వ్యాహృతయః, తా యో వేద, సవేద బ్రహ్మే"తి శ్రుతేః బ్రహ్మశబ్ద ప్రతిపాదనార్థం భూర్భువస్సువరిత్యుక్త్వా, "అథ పురుషో హ వై నారాయణోఽ

కామయతే"తి శ్రుతేః పురుష నారాయణ ఏవ పురుషశబ్దేన ఉచ్యతే. "నమశ్శబ్దః ప్రదానార్థస్స్వాహా శబ్ద ఇవేష్యతే, ఓమితి బ్రహ్మణో యోనిః నమస్స్వాహా స్వధావష"డితి ప్రణవనమశ్శబ్దాదయః పర్యాయవాచకాః. ప్రణవస్వాహా శబ్దయోః ప్రయోగాచ్చ. అనేన న్యాసః ప్రతిపాదితః భూః పురుష ఇత్యనేన విష్ణుః, భువః పురుష ఇత్యనేన మహావిష్ణుః, సువః పురుష ఇత్యనేన సదావిష్ణుః, భూర్భువస్సువః పురుష ఇత్యనేన సర్వవ్యాపీ నారాయణ. "బ్రహ్మ చతుష్పాద్భవతీ"తి పరిపూర్ణస్య నారాయణస్య ప్రపదనార్థం ఓంభూః పురుషమిత్యాదిప్రయోగః.

చంద్రికా : అస్తు నామ వైఖానససూత్రిణాం గర్భవైష్ణవత్వం. తేన కింప్రాప్త మిత్యత్రాహ – కించేతి. తేషాం నారాయణైకపరతయా పరమపావనత్వం సిద్ధ్యతీత్యాహ – నారాయణేతి. శంకతే – నన్వితి. ప్రతిపాదనాభావాదితి ప్రపదనస్వరూపప్రతిపాదనం న దృశ్యతే తథా సతీత్యర్థః. పరిహరతి – అత్రోచ్యత ఇత్యాదినా. పరాగతిః, పురుషశబ్దవాచ్యాన్నారాయణాత్ న అశరణ్య ఇత్యర్థః. శ్రీశాస్త్రే – "విష్ణుర్మహావిష్ణుస్సదా విష్ణుస్సర్వవ్యా" పీతి, "ఆమోదే విష్ణుః ప్రమోదే మహావిష్ణుస్సమ్మోదే సదావిష్ణుర్వైకుంఠే సర్వవ్యాపీ నారాయణ" ఇతి మూర్తిభేదా ఉచ్యంతే. తానాహ – భూః పురుష ఇత్యనేన ఇత్యాదినా. "బ్రహ్మ చతుష్పాద్భవతి పాదాదర్ధాత్త్రిపాదాత్కేవలాచ్చ క్రమేణ" ఇతి భగవతా మరీచినోక్తం. కేవలః, పూర్ణ ఇత్యర్థః. అయమాశయః – వైకుంఠే పరమాత్మా నారాయణః పరిపూర్ణరూపో వర్తతే సమ్మోదే సదావిష్ణుస్త్రిపాదంశః ప్రమోదే మహావిష్ణుస్తదర్ధాంశః ఆమోదే విష్ణుస్తత్పాదాంశ ఇతి.

7. ప్రణవార్థ నిరూపణమ్

మంజరీ : యద్వా ప్రణవప్రతిపాదనాత్ "అకారేణోచ్యతే విష్ణుః సర్వలోకేశ్వరో హరిః, ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీరుకారేణ తథోచ్యతే మకారస్తు తయోర్దాస

ఇతి ప్రణవలక్షణమ్. సర్వశేషింస్తదో" మితి పురుషనారాయణాయ సర్వశేషిణే ఇదం హవిః; యద్వా – "అకారేణ ఉచ్యతే....... లక్షణమ్. లక్ష్మీవిశిష్ట ఏవైకః ప్రపత్తవ్య ఇహోదితః, ఏవం పత్నీ విశిష్టత్వం హ్యభీష్టం శాస్త్రచక్షుషాం. ప్రభాప్రభావతో ర్యద్వదేకోక్తావితరాన్వయః, ఏవం అన్యతరోక్తౌ స్యాత్ సహభూత్యాఽభిధానతః. స్మరన్తి చైనాం మునయః సంసారార్ణవతారిణీం, ఉపాయోపేయ దశయోర్ద్వయేఽపి శ్రీస్సమన్వితా ఇష్టా చ శేషిణీ ద్వంద్వే శేషవృత్తిర్యథోచితా, అతోఽగ్రేఽన్య పరానేక శ్రుతిస్మృత్యనుసారతః" ఇతి॥

చంద్రికా : ప్రణవస్యార్థాన్తరేణ ప్రపత్తిం ప్రతిపాదయతి. అకారోకార మకారసంయోగాదోంకారః. అకారాదుకారే పరే "ఆద్గుణ" ఇతి శాస్త్రేణ ఓకారరూపగుణ ఏకాదేశః. తత్ర అకారవాచ్యో నారాయణః, ఉకారవాచ్యా లక్ష్మీః, మకారవాచ్యో జీవ రూపో దాస ఇతి నిష్పన్నార్థమాహ – సర్వ శేషిణే ఇతి. సర్వే జీవాశ్శేషాః దాసాః, తేషాం శేషీ ఈశ్వరః, నారాయణ ఇత్యర్థః, ఇదం హవిః ఆత్మరూపం హవిరిత్యర్థః పునః కించిద్భేదేనాహ – యద్వేతి. పూర్వోక్తే పక్షే, తయోర్దాస ఇత్యుక్తేః జీవా లక్ష్మ్యా నారాయణస్య శేషభూతా ఇత్యుక్తం భవతి. ఇహతు, లక్ష్మీవిశిష్టస్య నారాయణస్య జీవాః తథేత్యుచ్యతే – లక్ష్మీ విశిష్ట ఇత్యాదినా. ప్రభా కాన్తిః, ప్రభావాన్ సూర్యాదిః, తయోరేకోక్తౌ ఏకగ్రహణే, ఇతరస్యాప్యన్వయః. యథా ప్రభాయాం గృహీతాయాం ప్రభావతోఽపి గ్రహణం స్యాత్, ప్రభావతి గృహీతే ప్రభాయాశ్చ గ్రహణం స్యాత్తయోర్నిత్యసంబంధిత్వాత్తథా లక్ష్మ్యా గృహీతాయాం భగవతశ్చ గ్రహణం, భగవతి గృహీతే లక్ష్మ్యాశ్చ గ్రహణమిత్యర్థః ఉపాయేతి. ముక్తౌ ఉపాయభూతః నారాయణ ఏవ. "య మే వైష వృణుతే తేన లభ్య" ఇతి శ్రుతేః. ఉపేయశ్చ స ఏవ. ఏవం తస్యోపాయత్వావస్థాయాం ఉపేయత్వావస్థాయామపి శ్రీః సమన్వితా, నిత్యయుక్తేత్యర్థః. ఇష్టేతి. యథా నారాయణశ్శేషీ, తథా లక్ష్మీశ్చ

శేషిణీ, ఇష్టా అభిమతా, భవతి, ద్వంద్వే సమాసే. అయమర్థః – "పుమాం స్త్రియా" ఇతి సూత్రేణ స్త్రియా సహోక్తౌ పుమాన్ శిష్యత ఇత్యర్థకేన, హంసీ చ హంసశ్చ హంసావితి భవతి. ఇయమేకశేషవృత్తిరిత్యుచ్యతే, ఏకశేష సమాస ఇత్యర్థః. ఏవం యత్ర శేషిశబ్దేన నారాయణోఽభిధీయతే, తత్ర శేషిణ్యా లక్ష్మ్యాశ్చ గ్రహణం భవతి.

మంజరీ : అకారేణ పరమాత్మా విష్ణుః. ఉకారోఽవధారణార్థః పురుషశబ్దేన పురుషనారాయణః. స్వాహేతి నమః. యద్వా – "అష్టాక్షర శరీరాంగ ప్రణవా ద్యక్షరేణ తు, అకారేణాఖిలాధారః పరమాత్మాఽభిధీయతే. సమస్తశబ్దమూల త్వాదకారస్య స్వభావతః, సమస్త వాచ్య మూలత్వాద్బ్రహ్మణోఽపి స్వభావతః. వాచ్యవాచకసంబంధస్తయోరర్థాత్ప్రతీయత" ఇతి. సంబంధజ్ఞానం ప్రాప్య జ్ఞానం ప్రాపకజ్ఞానం చతుర్థ్యా కైంకర్యజ్ఞానం చ ప్రతిపాద్యతే.

చంద్రికా : విష్ణుః, ఉచ్యత ఇతి శేషః. తథా నారాయణ ఇత్యనంతరం చ. అష్టాక్షరేతి. అష్టాక్షరరూపశరీరస్యాద్యంగభూతో యః ప్రణవః, తస్యాద్యక్షరేణ అకారేణ పరమాత్మాభిహితః. అకారస్య పరమాత్మనశ్చ కుతో వాచ్యవాచక భావ ఇత్యత్రాహ – సమస్తేత్యాదినా. సమస్తానాం శబ్దానాం మూలభూతః అకారః. సమస్తానాం వాచ్యానాం అర్థానాం మూలభూతః పరమాత్మా నారాయణః. తస్మాత్తయోర్వాచ్యవాచకత్వం యుక్తమిత్యర్థః.

మంజరీ : "నానుకూల్యం న నక్షత్రం న తీర్థాదినిషేవణమ్, న పురశ్చరణం నిత్యం జపం వాఽపేక్షతే హ్యయం. నమస్కృత్య గురుం దీర్ఘప్రణామైస్త్రిభిః ఆదృతః, తత్పాదౌ గృహ్య మూర్ధ్ని స్వే నిధాయ వినయాన్వితః. గృహ్ణీయాత్ మంత్రరాజానం నిధికాంక్షీవ నిర్ధనః, లబ్ధ్వైవ మన్త్రరాజానం మాం గచ్ఛేచ్ఛరణం నరః. అనేనైవ తు మన్త్రేణ స్వాత్మానం మయి నిక్షిపేత్, మయి

నిక్షిప్య కర్తవ్యం కృతకృత్యో భవిష్యతి. స్వామీ స్వశేషం స్వవశం స్వభరత్వేన నిర్భరం, స్వదత్తస్వధీయా స్వార్థం స్వస్మిన్ న్యసతి మాం స్వయ"మితి.

చంద్రికా : అథాష్టాక్షరాద్యంగభూత ప్రణవార్థకథన ప్రసంగాత్ తస్య మంత్రరాజస్య స్వీకరణప్రకారమాహ. నానుకూల్యం మన్త్రాన్తరాణామివ మన్త్రాద్యక్షరస్య స్వనామాద్యక్షరస్యానుకూలత్వం నాపేక్షితమిత్యర్థః. న నక్షత్రం, తథా గ్రహణస్య స్వానుకూలనక్షత్రాపేక్షా చ నేత్యర్థః. పురశ్చరణం నామ మంత్రస్వీకారాదనన్తరం తత్సిద్ధ్యర్థం కర్తవ్యజపహోమాదికం; తచ్చ నాపేక్షితమ్. జపమితి. జపశబ్దేన తత్సంఖ్యానియమాదికముచ్యతే. అయం మన్త్రః తదపి నాపేక్షతే ఇతి.

8. కేశవాదినామభిశ్శిశోరంగరక్షణమ్

మంజరీ : ఏవం గర్భగతస్య న్యాసవిద్యాం ప్రతిపాద్య, "మాంకేశవో గదయా ప్రాతరవ్యాత్ గోవింద ఆసంగవ మాత్తవేణుః, నారాయణః ప్రాహ్ణ ఉదాత్తశక్తిర్మధ్యందినే విష్ణురరీంద్రపాణిః. దేవోఽపరాహ్ణే మధుహోగ్రధన్వా సాయం త్రిధామాఽవతు మాధవో మాం, దోష్ణా హృషీకేశ ఉతార్ధరాత్రే నిశీథ ఏకోఽవతు పద్మనాభః. శ్రీవత్సలక్ష్మాఽపరరాత్ర ఈశః ప్రత్యూష ఈశోఽసిధరో జనార్దనః, దామోదరోఽవ్యాదనుసంధ్యం ప్రభాతే విశ్వేశ్వరో భగవాన్ కాలమూర్తిః" ఇతి గర్భగతస్య తత్తత్కాలాపేక్షయా రక్షకత్వేన, "లలాటే కేశవాయేతి కుక్షౌ నారాయణాయ చ, హృదయే మాధవాయేతి గోవిన్దాయ గళే న్యసేత్. విష్ణవే దక్షిణే కుక్షౌ నమ ఇత్యభిధీయతే, తత్పార్శ్వబాహుమధ్యే తు మధుసూదనమేవ చ. త్రివిక్రమం కణ్ఠదేశే వామకుక్షౌ తు వామనమ్, శ్రీధరం బాహుకే వామే హృషీకేశం తు కంఠకే. పృష్ఠే తు పద్మనాభం తు కకుద్దామోదరం న్యసేత్, ద్వాదశైతాని నామాని వాసుదేవేతి మూర్ధని" ఇతి

తదంగరక్షకత్వేన చ కేశవాదీనామావాహనాదికముక్తం. యద్వా ఆధారాధేయయోః ప్రపదనార్థం ఉత్తరప్రణిధౌ పురుషనారాయణాదీనామావాహనాదికముక్తమ్. అగ్నేః పూర్వస్యాం దర్భాసనే కేశవమితి పృథక్త్వేనోక్తత్వాత్ ఆజ్యపాయసాభ్యాం పృథక్త్వేన హోమవిధానాచ్చ ప్రకారాన్తరేణ ప్రపదనముక్తమ్.

చంద్రికా : అథ కేశవాదీనాం తత్తత్కాలాపేక్షయా రక్షకత్వాత్ తత్తదంగ రక్షకత్వాత్ చారాధనమితి తయోర్మధ్యే కాలాపేక్షయా రక్షకత్వాభిధానం దర్శయతి – మాం కేశవ ఇత్యాదినా. అంగరక్షకత్వం దర్శయతి – లలాటేత్యాదినా. అథవా కేశవాద్యారాధనం చ ప్రకారాన్తరేణ ప్రపదనమిత్యాహ – యద్వేత్యాదినా. ఆధారోగర్భిణీ ఆధేయం శిశుః తయోః ప్రపదనార్థం. ప్రపత్తిః సిద్ధ్యర్థమిత్యర్థః. అనేన పూర్వం వైదిక ప్రపత్తిమప్రాప్తాపి గర్భిణీ ప్రపన్నాభవతి ఇత్యవగమ్యతే. ఇదం చాత్రావధేయం. కేచన శంకంతే – ప్రథమగర్భమాత్రే విష్ణుబలి కర్మణా తస్యా గర్భాన్తరే జనిష్యమాణానాం శిశూనాం కథం ప్రపత్తిస్సిద్ధ్యతీతి. సా శంకా నివర్త్యతే – ఆధారాధేయయోః ఇత్యాదినా. అయమభిప్రాయః – సకృద్విష్ణుబలినా తస్యాః స్త్రియోఽపి సాధుప్రపత్తి సంభవాత్ తదుత్పన్నానాం సర్వేషాం శిశూనాం ప్రపత్తిస్సిద్ధ్యతీతి. కించ గర్భసంస్కారాణాం సకృత్కర్తవ్యత్వం స్మర్యతే హారీతేన. యథా – "సకృత్సంస్కృతసంస్కారాః సీమన్తేన ద్విజస్త్రియః, యం యం గర్భం ప్రసూయన్తే స సర్వస్సంస్కృతో భవేత్" ఇతి. అత్ర సీమన్తగ్రహణం సమస్త గర్భసంస్కారోపలక్షణం. అగ్నేః పూర్వస్యాం దర్భాసనే కేశవమితి సూత్రభాగో గృహీతః. పృథక్త్వేనేతి. పురుషాద్యావాహనాదిభ్యః ప్రకారాంతరేణేత్యర్థః. అత్ర ప్రాక్తనేన శ్రీవైఖానసాభిజనేన శ్రీమత్సుందరరాజాచార్యేణ శ్రీవైఖానస సూత్రప్రయోగవృత్తౌ – "గృహార్చాఽస్తి యద్యగ్నేః పురస్తాత్ప్రతిష్ఠాప్యారాధయే" దిత్యుక్తం. అతః ఇదం విష్ణుబలికర్మ ప్రపత్తిసంసాధకమితి ప్రాక్తనైరాచార్యైః

నిర్ధారితమిత్యవగమ్యతే. అయం తేషామభిప్రాయస్స్యాత్. "అమూర్తం చ సమూర్తం చ ద్వివిధం కర్మవైదికం" ఇతి భగవదారాధనకర్మణః ద్వైవిధ్యముక్త్వా "అమూర్తాగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బేరపూజ" నేత్యుక్తత్వాత్ దర్భేష్వారాధనాపేక్షయాస్సాక్షాత్ప్రతిమాయాం ఆరాధనం విశిష్టమితి.

9. ఆజ్యపాయసరూపేణాత్మసమర్పణమ్

మంజరీ : నను "హవిర్గృహీత్వా స్వాత్మానం వసురణ్యేతి మన్త్రతః, జుహుయాత్ప్రణవేనాగ్నావచ్యుతాఖ్యే సనాతన" ఇతి స్వాత్మసమర్పణముచ్యతే. అత్రాత్మసమర్పణప్రతిపాదనాభావాత్ప్రపత్తికర్మేతి కథమవగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే. ఆత్మసమర్పణస్య ప్రత్యక్షాభావాన్మానసికత్వాచ్చాత్రాత్మ సమర్పణార్థం "యజమానో వై పురోడాశ ఏవాముత్రపురోడాశస్తమహచరవ" ఇత్యాజ్యపాయసాభ్యాం ప్రతినిధిత్వేన వైష్ణవవిష్ణుసూక్తాభ్యాం హోమః ప్రతిపాద్యతే. "మానసీ, హోమపూజా చ బేరపూజేతి సా త్రిధా, అమూర్తం చ సమూర్తం చ ద్వివిధం కర్మవైదికమ్. అమూర్తాగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బేరపూజనే"తి భగవచ్ఛాస్త్రేషూక్తత్వాత్.

చంద్రికా : శంకతే – నన్వితి, పరిహరతి – ఉచ్యతీతి. యజమానస్య చరురూపత్వ శ్రవణాత్పాయసాజ్యరూపాత్మసమర్పణం సంపద్యత ఇత్యర్థః. నను అస్తు నామ యజమానస్య చరురూపత్వం, యజమానోఽత్ర పితైవ, తదాత్మ సమర్పణం సంభవతు, కథం గర్భగతాత్మసమర్పణం స్యాదితి చేదుచ్యతే. "ఆత్మా వై పుత్రనామాసీ"తి శ్రుత్యా గర్భగతస్య పితృభేదాత్తదాత్మసమర్పణం సంపద్యత ఏవ. ఇత్థం చాత్ర హోమరూపభగవదారాధన ద్వారాఽఽత్మ సమర్పణం భవతీత్యర్థః. హోమస్య పూజాత్వే శ్రీశాస్త్రవచనముదాహరతి మానసీతి.

10. ప్రపన్నానాం సద్యోముక్తిః

మంజరీ : అహిర్బుధ్న్యః - ''నీచీభావేన సంద్యోత్యమాత్మనో యత్సమర్పణమ్, విష్ణ్వాదిషు చతుర్థీ తత్సంప్రదాన ప్రదర్శినీ, నీచీభూతో హ్యసావాత్మా యత్సంరక్ష్యతయాఽర్ప్యతే, తత్కస్మా ఇత్యపేక్షాయాం విష్ణవే స ఉదీర్యతే. నివేదయిత్వా స్వాత్మానం విష్ణావమల తేజసి, తదాత్మనా మనశ్శాంతస్తద్విష్ణోః ఇతి మన్త్రతః. శరీరపాతకాలే చ హార్దస్సానుగ్రహస్స్వయం, పరిపాకం ప్రపన్నానాం ప్రయచ్ఛతి తథావిధః. అంకోల తైలసిక్తానాం బీజానామచిరాత్ యథా, విపాకః ఫలపర్యంతస్తథాఽత్రేతి నిదర్శిత.''

చంద్రికా : విష్ణ్వాదిషు విష్ణుశబ్దాదిషు, చతుర్థీ, విభక్తిః, తత్సంప్రదాన ప్రదర్శినీ, తేషాం విష్ణ్వాదీనాం సంప్రదానత్వప్రదర్శినీత్యర్థః. సంప్రదానం నామ ''కర్మణా యమభిప్రైతి స సంప్రదాన''మితి సూత్రాభిహితం. దేవదత్తాయ గాం దదాతీత్యత్ర దానకర్మణా దేవదత్తస్యాభిప్రేతత్వాత్ సంప్రదానత్వం. ''చతుర్థీ సంప్రదాన'' ఇతి సూత్రేణ చతుర్థీ. శరీరపాతకాలే దేహావసానసమయే, తద్విష్ణోరితి మన్త్రేణ భగవతి స్వాత్మానం, ఆత్మనా మనసా, నివేదయిత్వా శాంతః వర్తేతేత్యర్థః. తేన కిం భవతీత్యత్రాహ - సానుగ్రహ ఇతి. హార్దః హృది వర్తమానోవిష్ణుః, ప్రపన్నానాం, పరిపాకం, ముక్తిమిత్యర్థః. ప్రయచ్ఛతి, సద్యశ్శరణీకృతో భగవాన్ కథం ముక్తిందదాతీత్యత్ర దృష్టాం తం దర్శయతి - అంకోలేతి. అంకోలబీజతైలేన సిక్తాని చూతాది బీజాని భూమావుప్తాని యది యథాఽచిరాదేవ ఫలం ప్రయచ్ఛంతి తథేత్యర్థః.

11. శిశోరపి పాయసప్రాశనసంభవః

మంజరీ : కించ ''పాయస శేషం పత్నీం ప్రాశయతే''త్యుచ్యతే. గర్భగతస్యాపి

పాయసప్రాశన ముపపద్యత ఏవ. యథా – “కలిలం ప్రథమే మాసి ద్వితీయే తు ఘనం భవేత్, తృతీయే అంకురభావశ్చ చతుర్థేఽస్థిసమాగమ. పంచమే తు సిరాస్సర్వాష్షష్ఠే మర్మాణి నిర్దిశేత్. సప్తమే జీవసంయోగో హ్యష్టమేఽశనపానకృత్, ఉద్భవో నవమే మాసి ప్రసూతిర్దశమే భవే”దితి. “విఘసం భుక్త శేషం స్యాద్యజ్ఞశిష్టం తథాఽమృత”మిత్యనేనామృతత్వసిద్ధిః.

చంద్రికా : పత్న్యాః ప్రాశనేన గర్భస్థస్య చ ప్రాశనం భవతీత్యత్రోపపత్తి మాహాష్టమేఽశనపానకృదితి. గర్భస్థస్యాస్తు నామ పాయసప్రాశనం, తేన కిం భవతీత్యత్రాహ – యజ్ఞశిష్టమితి. యజ్ఞశిష్టస్యామృతత్వాద్గర్భస్థోఽమృతాశీభవతీత్యర్థః. అయమభిప్రాయః – “పవిత్రం విష్ణునైవేద్య” మితి స్మరణాత్పరమపావనస్య భగవన్నివేదితస్య ప్రాశనాద్గర్భగతః పరిశుద్ధో భూత్వా వైష్ణవో భవతి. శ్రూయతే హి – “తదస్య ప్రియం...ఉత్స” ఇతి. అయమర్థః. యత్ర భగవన్నివేదితే, దేవయవః, నరః పురుషాః, మదంతి ప్రమోదం యాన్తి, అస్య ప్రియం, తత్ నివేదితం, పాథోఽపి సలిలం వా, అశ్యాత్ అశనం కుర్యాత్, సః అశనకృత్, ఉరుక్రమస్య. విష్ణోః, బంధుర్హి తదీయో భవతి, మధ్వే మధువద్భోగ్యే. విష్ణోః పరమే పదే. ఉత్సః ఉత్సుక ఇతి. అత్ర స్మృత్యాదివచనాని బహూని సంతి. తాని విస్తరభయాన్నోదాహృతాని. అస్మిన్ సూత్రే క్వచిత్ దేవతాన్తర విషయం నివేదన మాత్రముచ్యతే, న తు తదశనం. అత్ర విశిష్య పత్న్యాః నివేదిత పాయస ప్రాశనవిధానం గర్భగతస్య శ్రీవైష్ణవత్వసిద్ధయే ఇత్యత్ర న సంశయః. శ్రుతం హి – ‘భగవన్ని వేదితజలమాత్రాశీ తత్ప్రియో భవతీ’తి. కిం పున స్తచ్ఛేష భూతపాయసాశీ. యది విష్ణుబలికర్మ కేవలం గర్భపుష్ట్యై, తర్హి తత్రాస్తు నామ భగవదారాధనమాత్రం. తన్ని వేదిత ప్రాశనం విశిష్య విధానం నార్హతి. ఇద మభిప్రేత్యైవ భృగ్వాదయః శ్రీవైఖానసానాం గర్భ వైష్ణవత్వం ప్రశంసంతి.

భగవదుపభుక్త శేషానుభవస్య భగవన్మాయా తరణహేతుత్వముచ్యతే శ్రీభాగవతే – “త్వయోపభుక్త స్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః, ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవమాయాం తరేమహి” ఇతి. కించ త్రివృత్ప్రాశనాదివత్పాయస ప్రాశనస్య మన్త్రవిధానాభావాద్భగవచ్ఛేషమాత్రస్య మాహాత్మ్యేన విశేషాధాయకత్వమవగమ్యతే.

మంజరీ : “నమోంతైర్నామభిః ప్రణమే”దిత్యుక్తం. అనేన సామాన్యతః ప్రతిపాదితః పంచవిధనమస్కారోఽత్ర న ప్రతిపాదితః. కింతు ఆత్మనివేదనం. అహిర్బుధ్న్యః – “ప్రేక్షావతః ప్రవృత్తి ర్యా ప్రహ్వీభావాత్మికా స్వతః, ఉత్కృష్టం పరముద్దిశ్య తన్నమః పరిగీయతే. లోకే చేతనవర్గస్తు ద్విధైవ పరిగీయతే, జ్యాయాం శ్చైవ తథాఽజ్యాయాన్ నైవాభ్యాం విద్యతే పరః. కాలతో గుణత శ్చైవ ప్రకర్షో యత్ర తిష్ఠతి, శబ్దస్తన్ముఖయా వృత్త్యా జ్యాయానిత్యవలంబతే. అజ్యాయాంసోఽపరే సర్వే జ్యాయానేకో మతఃపరః, నంతృ నంతవ్య భావేన తేషాం తేన సమన్వయః. నంతవ్యః పరమశ్శేషీ శేషా నంతార ఈరితాః, నంతృనంతవ్యభావోఽయం న ప్రయోజన పూర్వకః. నీచోచ్చయో స్స్వభావోఽయం నంతృనంతవ్యతాత్మకః, ఉపాధి భరితే నాయం యేన భావేన చేతనః. నమతి జ్యాయసే తస్మై తద్వా నమనముచ్యతే, భగవాన్మే పరో నిత్యమహం ప్రత్యవరస్సదా. ఇతిభావో నమః ప్రోక్తో నమసః కారణం హి సః, నమయత్యపి వా దేవం ప్రహ్వీభావయతి ధ్రువమ్. ప్రహ్వీభవతి నీచే హి పరో నైచ్యం విలోకయన్. అతో వా నమ ఉద్దిష్టం యత్తన్నమయతి స్వయమ్. వాచా నమ ఇతి ప్రోచ్య వపుషా మనసా చ యత్, తన్నమః పూర్ణముద్దిష్టమతోఽన్యన్న్యూనముచ్యతే,” ఇత్యారభ్య, “అనాదివాసనా జాతై ర్బోధైస్తై స్తైర్వికల్పితైః, రూషితం యద్దృఢం తత్తత్ స్వాతన్త్ర్య స్వత్వ ధీమయం. తత్తద్ధ్వేష్ణవసర్వాత్మ్య ప్రతిబోధ సముత్థయా, నమ ఇత్యనయా వాచా నంత్రా

స్వస్మాదపోహ్యతే. ఇతి తే సూక్ష్మముద్దిష్టః పరమన్యన్ నిశామయ, పన్థానకార ఉద్దిష్టో మః ప్రధాన ఇతీర్య తే. విసర్గః పరమేశస్తు తత్రార్థోఽయం నిరూప్యతే, అనాదిః పరమేశస్తు శక్తిమాన్ పురుషోత్తమః స్వప్రాప్తయే ప్రధానోఽయం పన్థా నమననామ వా" ఇతి.

చంద్రికా : ప్రతిపాదితః, సూత్రే "సరస్వతీం సావిత్రీం చ ప్రణమ్యే" త్యాదౌ సామాన్యే నోక్త ఇత్యర్థః. పంచవిధ నమస్కారః మూర్ధాదిభిః కార్యోనమస్కారః, అత్ర ప్రతిపత్తి విధానస్థలే, న ప్రతిపాదితః. విశేషేణేత్యాహ – కింత్విత్యాదినా. ఆత్మనివేదనం ఆత్మసమర్పణం, నమస్కారేణాత్మసమర్పణే ప్రమాణం దర్శయతి – కాలత ఇతి. వయసేత్యర్థః, గుణతః జ్ఞానాదినాచ, యస్మిన్, ప్రకర్ష ఉత్కర్షస్తిష్ఠతి. జ్యాయానితి శబ్దస్తం ముఖ్యవృత్త్యా అభిధయేత్యర్థః, అవలంబతే, అభిధత్తే ఇత్యర్థః. తయోః పరమాత్మ చేతనవర్గయోః, శేషి శేషతయా, యోగసంబంధ ఇత్యర్థః. సమన్వయః సంబంధః, సమసః, సః ఉక్తరూపో భావః, కారణం పరమాత్మని పరత్వజ్ఞానాభావే స్వస్మిన్ ప్రత్యవరత్వజ్ఞానాభావే చ నమస్కారానుదయాత్పరత్వ ప్రత్యవరత్వభావ ఏవ నమస్కార హేతురిత్యర్థః, "అతోఽన్య న్యూనముచ్యత" ఇత్యతోఽనంతరముపరిగ్రంథస్య ప్రాగ్దర్శితత్వాదాహ – ఇత్యారభ్యేతి. వైష్ణవ సార్వాత్మ్యస్య విష్ణోస్స ర్వాత్మతాయాః, ప్రతిబోధన సముత్థయా నమ ఇతి వాచా తత్తత్ స్వాతన్త్ర్యస్వత్వధీమయం స్వస్మా దపోహ్యతే, నమశ్శబ్దస్య మమ త్వనిషేధార్థత్వాదితి భావః, వక్ష్యతి హి – "ఆత్మాత్మీయపదార్థస్థా యా స్వతంత్రస్వతా మతిః, మేనేత్యేవం సమచీనబుద్ధ్యా సాఽత్ర నివార్యతే" ఇతి.

12. విష్ణుబలేర్భగవదాజ్ఞాకైంకర్యరూపత్వం రహస్యత్రయప్రకాశకత్వం చ

మంజరీ : **ఇతి నమస్కారరూప ప్రపదనం, "నమస్కారాత్మకం తస్మై విధాయాత్మనివేదనం, ప్రపత్తిం తాం ప్రయుంజీత స్వాంగైః పంచభిరావృతా"**

మితి, ఆజ్ఞాకైంకర్యరూపేణ ప్రపదనప్రతిపాదనాత్, అకరణే ప్రాయశ్చిత్త విధానాచ్చ, విష్ణుబలిరితి ప్రపదనమేవోక్తం. కించ "ఓం భూః పురుష" మిత్యారభ్య "నమోంతైర్నామభిః ప్రణమే" దిత్యంతైరుక్తత్వాత్ రహస్యత్రయమపి ప్రతిపాదితం భవతి. కథమితి చేదుచ్యతే. "ఓంభూః పురుష"మిత్యాదినాఽ ష్టాక్షర ప్రతిపాదనం; ప్రణవం చ ప్రతిపాద్య పురుషశబ్దేన నారాయణం ప్రతిపాద్య, "జుష్టం నిర్వపా"మీత్యాదిషు "జుష్ ప్రీతి సేవనవయో"రితి సేవాపరత్వేనావగమ్యమానత్వాచ్చాష్టాక్షర ప్రతిపాదనం; "కేశవం నారాయణ" మిత్యారభ్య "నమోఽంతై ర్నామభిః ప్రణమే"దిత్యనేన ద్వయప్రతిపాదనం; ఆదౌ ప్రణవం ప్రతిపాద్య మధ్యే పురుషాది శబ్దప్రయోగాత్ నమోఽంతత్వే నోక్తత్వాచ్చ ద్వయప్రతిపాదనమితి వా.

చంద్రికా : ఆజ్ఞేతి. "శ్రుతి స్మృతిర్మమైవాజ్ఞా" ఇతి భగవద్వచనేన సూత్రరూపస్మృతేః భగవదాజ్ఞత్వాత్ తద్విహితం విష్ణు బలికర్మ భగవదాజ్ఞాకైంకర్యం భవతీత్యర్థః, పర్యవసితార్థమాహ. ప్రపదనకర్మైవోక్తం. యది కేవలం గర్భపుష్ట్యర్థం విష్ణుబలికర్మ తర్హి తదకరణే ప్రాయశ్చిత్త విధానమనుపపన్నం స్యాదితి భావః. యత్రకరణేఽభ్యుదయః అకరణేన న ప్రత్యవాయః తస్యాకరణే ప్రాయశ్చిత్తవిధానం హి నావశ్యకం. తతః తస్మిన్ కర్మణ్యకృతే సతి జాతే ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం క్రియత ఏవ అన్యథా ప్రపత్త్యభావేన జాతస్య ప్రపన్నత్వాసిద్ధేర్భగవదారాధనేఽధికారాభావః ప్రసజేత్. ఏవం చాన్యసూత్రిణాం స్వసూత్రే విష్ణుబలిరూప ప్రపత్త్యవిధానాత్ పశ్చాత్ శాస్త్రాంతరేణ ప్రపదనేఽభ్యుదయః, అకృతేతు న ప్రత్యవాయ ఇత్య వగమ్యతే. తతస్తేషాం ప్రపదనమనుజ్ఞా కైంకర్యమేవ, న తు శ్రీ వైఖానసానాం ఇహాజ్ఞాకైంకర్యమిత్యభిప్రాయః. అతో జ్యోతిషశాస్త్రాదిషూక్తేఽపి విష్ణుబలౌ తన్న కుర్వతేఽన్యసూత్రిణః. తతస్తేషాం వైష్ణవత్వాపేక్షాయాం చక్రాంక

నాదికం కార్యమేవ. యదుచ్యతే వైఖానసానామపి తప్తచక్రాంకనాదికం కర్మతత్కార్యమితి తదున్మత్త ప్రలపితమేవ. కించ, కృతే౽ంకనాదౌ వైఖానసానాం విధీయతే ప్రాయశ్చిత్తం. విస్తరస్త్వన్యత్ర. అథ రహస్యత్రయే ప్రథమమష్టాక్షర ప్రతిపాదనం నిరూపయతి – ఓం భూరిత్యాదినా. అష్టాక్షర ప్రతిపాదనం, భవతీతి శేషః. కథమిత్యత్రాహ – ప్రణవమితి. అయమర్థః, ఓం భూః పురుషాయ జుష్టం నిర్వపామీత్యుచ్యతే. అత్రాష్టాక్షరమంత్రాద్యక్షర భూతప్రణవః ప్రయుక్తః. అథపురుషాయేతి నారాయణవాచకః పురుషశబ్దః ప్రయుక్తః "అథ పురుషోహవై నారాయణ" ఇతిశ్రుతేః. అథ జుష్టమితి నమశ్శబ్దార్థభూత సేవావాచకః ప్రయుక్తః. ఇత్థం చ "ఓం నమో నారాయణాయే"తి ఫలతీతి. అథ ద్వయప్రతిపాదనం నిరూపయతి – కేశవమిత్యాదినా. అయమర్థః. ద్వయం నామ "శ్రీమన్నారాయణచరణౌ శరణం ప్రపద్యే, శ్రీమతే నారాయణాయ నమః" ఇతి మంత్రః. అత్ర నారాయణమావాహయామి, నారాయణాయ స్వాహా, నారాయణాయ నమః ఇతి ప్రయోగో భవతి. నారాయణాయ స్వాహేత్యనేన స్వాహాశబ్దస్య ప్రదానార్థకత్వాదాత్మసమర్పణరూప శరణాగతిరుచ్యతే. తేన నారాయణస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్యే ఇతి ఫలతి, అథ నారాయణాయ నమః మాధవాయ నమః ఇత్యుచ్యతే. అత్ర మాధవశబ్దశ్శ్రీమద్వాచకో భవతి. తేన "శ్రీమతే నారాయణాయ నమః" ఇతి ఫలతి. అనేనైవ "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" ఇత్యాది చరమశ్లోకోక్త శరణాగతిసిద్ధేః రహస్యత్రయమపి ప్రతిపాదితం భవతీత్యుక్తం.

13. విష్ణుబలికర్మణా చక్రాంకనవైదిక ప్రపత్త్యోస్సిద్ధిః

మంజరీ : నను "స్నాన దాన జపో హోమః స్వాధ్యాయః పితృతర్పణమ్, చక్రలాంఛనహీనస్య విప్రస్య విఫలం భవేత్" ఇతి శంఖచక్రధారణాభావే గర్భవైష్ణవత్వమేవ న సిద్ధ్యతీతి చేత్సత్యం; "జ్ఞానాద్ధ్యానాదక్షరమోంకారం

చింతయతీ"తి. "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా, స్వరేణ మన్త్రేణ హృదిస్థం పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తం" ఇతి కఠవల్ల్యాం శ్రూయమాణత్వాత్ శంఖచక్రధారణాదికముపపద్యత ఏవ. అత ఏవ భగవచ్ఛాస్త్రే మరీచినోక్తం – "వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం, నారాయణస్స్వయం గర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజా"మితి.

చంద్రికా : చక్రధారణస్య కర్తవ్యతామంగీకృత్య వైఖానసానాం తత్కృతం భవతీతి సాధయతి – సత్యమిత్యాదినా. స్వరేణ మన్త్రేణ, ప్రణవాఖ్య మహామన్త్రేణేత్యర్థః. భగవద్ధ్యానే ఊర్ధ్వపుండ్రధారణం హస్తకృతముద్రాప శంఖచక్రధారణం చావశ్యకమిత్యర్థః, అనేన న్యాసముద్రా ప్రతిపాదితా. ఉచ్యతే హి భగవచ్ఛాస్త్రే – "సుదర్శనమభీత్యుక్త్వా దక్షిణే తు సుదర్శనం, రవిపామీతి వామే చ శంఖం చ బిభృయాత్కరే" ఇతి. అత్ర కేచిత్పండితమ్మన్యా వైఖానసానాం తప్తచక్రధారణాభావాత్ వైష్ణవత్వం న సంపద్యత ఇతి ప్రలపంతి. తద్వ్యాఖ్యుద్రణాయ ఏతద్గ్రంథకారైరస్మద్వేదాంతదేశికైరేవ విరచితే దశవిధహేతునిర్ణయాఖ్యగ్రంథే ప్రపంచితః ప్రకారో విలిఖ్యతే. యథా – గర్భగతస్య ప్రపత్తిరపి గర్భోపనిషది శ్రూయతే. "జ్ఞానాద్ధ్యానాదక్షరమోంకారం చిన్తయతీ"త్యుక్త్వా, "అథ నవమే మాసి సర్వలక్షణసంపన్నో భవతి, పూర్వజాతిం స్మరతి, యది యోన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే భగవన్తం నారాయణం దేవం, అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తి ప్రదాయినమ్" ఇతి. పురుషసూక్తభాష్యే ముద్గలోపనిషది – "వామదేవోఽప్యాంగీరసస పూర్వ పూజాం సమారాత్రిపత్న్యనసూయాగర్భ ఏవ శయానో బ్రహ్మైవ వేదయాంచక్రే, సగర్భం పురోభిత్వా బ్రహ్మలోకముపచక్రామ, తముత్క్రాంతమాహ. మధ్యేఽధ్వానమింద్రముపనిషద ఉవాచ, భగవాన్ గర్భపంజరమేవాభినివేశమానో విజ్ఞాతో పాయోఽస్మా త్కించిద్ధాదిత్యా సగర్భ

స్సర్వో మన్యమానోఽధ్వనః పారముపగచ్ఛ”సీత్యాది. ఇతి గర్భగతస్య విచారశ్రవణా దుపపద్యత ఏవ. అస్యార్థః – పూర్వజాతిః పూర్వజన్మ, అశుభం పాపం ఫలం, స్వారాధనఫలభూతాం ముక్తిం ప్రదదాతీతి తథోక్తం. విచారశ్రవణాదితి. అయమభిప్రాయః – సామాన్యేన గర్భగతానాం విచారమాత్రం శ్రూయతే, న తు ప్రపత్తిసంభవః. తదానీం యే విష్ణుబలికర్మణా సంస్కృతా భవన్తి తే ప్రపన్నాస్స్యురితి.

మంజరీ : వైదికతాంత్రికభేదేన ప్రపత్తిర్ద్వివిధా. ప్రణవపూర్వకత్వేన పురుషాద్యావాహనాదికం వైదికం; శ్రుత్యంతరే – “అకారేణోచ్యతే విష్ణుః సర్వదేవేశ్వరో హరిః ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీరుకారేణ తథోచ్యతే. మకారస్తు తయోర్దాస ఇతి ప్రణవ లక్షణ”మితి. కించ, ప్రణవోచ్చారణమాత్రేణ శంఖచక్రధారణమపి సంభవతీతి శ్రూయ తే, కఠవల్ల్యాం – ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృత చక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా, స్వరేణ మన్త్రేణ సదా హృదిస్థం పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్త”మితి. సర్వకారణభూతాయ సర్వరక్షకాయ సర్వశేషిణే శ్రియః పతయ ఏవ స్వాభావిక శేషభూత ఇతి సర్వదాఽనుసంధానమేవ వైదికీప్రపత్తిః. “స్వోజ్జీవనేచ్ఛా యది తే స్వసత్తాయాం స్పృహా యది, ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మరే” తి, ఏవం సూత్రే ప్రతిపాదితం. పాంచరాత్రే తు – “త్యక్త్వా త్రయితంత్రమేవ ప్రపద్య శరణం స్థితా” ఇతి. కించ – “అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాస పూర్వకం, తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతి” రితి. సకృత్కృతత్వాత్, సమంత్రకత్వాభావాత్, తచ్ఛేషగత్యనుస్మరణాభావాత్, “యదేవవిద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీ”తి శ్రుతేశ్చ, తాంత్రికప్రపత్తిం విహాయ వైదికమేవోక్తవాన్ భగవాన్ శ్రీవిఖనాః.

చంద్రికా : వైదికతాంత్రికభేదేనేత్యాదేరయమర్థః – ఉక్తం హి గర్భే చేతనస్య

ప్రపత్తివిచారస్సంభవతీతి. తదానీం ప్రపత్తికర్మణి కృతే సచేతనః ప్రపన్నో భవతీతి కృత్వా భగవాన్ విఖనాశ్రీవిష్ణుబలిం విహితో వా. తత్ర ఓం భూః పురుషమావాహయామీత్యాదినా ప్రయోగో విహితః. ప్రణవస్య సర్వవేదమూలతయా తదుచ్చారణపూర్వికా క్రియా వైదికీ భవతి. వర్ణ త్రయాత్మకస్య లక్ష్మీనారాయణచేతనానాం శేషిశేషభావవాచకతయా, "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీతే"తి స్వాత్మసమర్పణే విహితతయా చ, తదుచ్చారణేన ప్రపత్తిస్సిద్ధ్యతి. తదుచ్చారణేన ప్రపత్త్యంగభూతోర్ధ్వపుండ్ర శంఖచక్రధారణం చ సిద్ధ్యతీత్యత్ర శ్రుతిముదాహరతి. ధృతోర్ధ్వపుండ్ర ఇతి. యో మహాత్మా, స్వరేణ ప్రణవేన, మంత్రేణ విష్ణుం ధ్యాయతి, సధృత ఊర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ చ, భవతీతి శేషః. ఏవం చ ఓం భూః పురుష మిత్యాదినా విష్ణుబలౌ కృతే గర్భగతస్య పంచసంస్కారాద్యభూతయోః చక్రధారణపుండ్రధారణయోస్సిద్ధత్వాత్పశ్చాత్తేన భగవదారాధనాదికర్మకాలేషు పుండ్రధారణమివ "సుదర్శనమభిగృహ్ణామి రవిపామభిగృహ్ణామీ"తి మంత్రాభ్యాం భుజయో శ్చక్రశంఖ ముద్రే న్యాసరూపేణ ధార్యే ఇతి విహితం. తద్ధారణమపి కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయః. అతః పాంచరాత్రేత్విత్యాదినా పాంచరాత్రోక్తా ప్రపత్తి స్తాంత్రికీత్యభిధాయ వైదికమన్త్రేణ కృతస్య కర్మణో వీర్యవత్తరత్వే శ్రుతి ముదాహరతి – "య దేవ విద్యయే"తి. ఉపనిషదా, ఔపనిషదమన్త్రేణేత్యర్థః.

14. తప్త చక్రాంకనవిధినిషేధపరవచనానాం వైయర్థ్యపరిహారః

మంజరీ : స్కాందే – "విష్ణ్వాగమాదితన్త్రేషు దీక్షితానాం విధీయతే, శంఖచక్రగదాపూర్వై రంకనం నాన్యదేహినాం. శివాగమోక్త నిష్ఠానాం ధార్యం తిర్యక్ త్రిపుండ్రక"మితి. విష్ణుః – "శంఖచక్రాద్యంకనం చ గీతనృత్తాదికం తథా, ఏకజాతేరయం ధర్మః న జాతు స్యాద్ద్విజన్మన" ఇతి. భాగవతే

దశమస్కంధే – "త్రివక్రాయా ఉపశ్లోకః పుత్రః కృష్ణ మనువ్రతః, శిష్యః సాక్షాన్నారదస్య దధౌ చిత్తమఖండితం. తేనోక్తం సాత్వతం తన్త్రం యత్ జ్ఞాత్వా ముక్తిభాగ్భవేత్, యత్ర స్త్రీ శూద్రదాసానాం సంస్కారో వైష్ణవ స్స్మృతః." పాద్మేపురాణే – "వేదజ్ఞే బ్రాహ్మణే నిత్యంసర్వా స్తిష్ఠంతి దేవతాః, ఇతి తిత్తిరిశాఖాయాం శ్రూయతే నృపసత్తమ. దక్షిణేఽంసే బ్రాహ్మణస్య శంఖచక్ర గదాధరః, హరిస్తిష్ఠతి వామే తు దేవకీసూనురాదరాత్. తతో బ్రాహ్మణదేహోఽయం దేవతాగారముచ్యతే, తద్దాహే దేవతాస్సర్వాః పలాయన్తే దిశోదశ. అగారదాహీ స భవేత్తద్దాహీ బ్రాహ్మణాధమః" ఇత్యారభ్య "సర్వకర్మసు గర్హిత" ఇతి. క్వచిచ్చక్ర ధారణవిధివచనాని చ దృశ్యంతే. విధినిషేధ వచనానాం వైయర్థ్య పరిహారాయ "వపాశ్రపణీభ్యామన్వారభతే, తన్నేవాన్వారబ్ధం తనేవానన్వారబ్ధం, అవఘ్రేయమేవ, తన్నేవ ప్రాశితం నైవాప్రాశితం" ఇత్యాదిశృతిన్యాయేన సమన్త్రకత్వేన భావనరూపేణ శ్రీమద్వైఖానసశాస్త్రే ప్రతిపాదితం. యథా – "సుదర్శనమభీత్యుక్త్వా దక్షిణే తు సుదర్శనం, రవిపా మితి వామే చ శంఖం చ బిభృయాత్కర" ఇతి. మహోపనిషది బ్రహ్మసూక్తే – "దక్షిణే తు భుజే విప్రో బిభృయాద్వై సుదర్శనం, సవ్యే తు శంఖం బిభృయాదితి బ్రహ్మవిదో విదు"రితి.

15. స్మృతిమీమాంసోక్త తాపసంస్కార నిషేధః

చంద్రికా : అథ గర్భే చక్రధారణసంభవేఽపి పునరంకనే కో దోష ఇత్యాశంకాయాం తన్నిషేధపరాణి వచనాన్యుదాహరతి – స్కాందే ఇత్యాదినా. ఏవం అత్ర విషయే శ్రీ శ్రీనివాసదీక్షితవేదాన్తదేశికాభిహిత శ్రీసూత్రవ్యాఖ్యా ప్రారంభప్రణితదశవిధహేతునిర్ణయస్థ నవమహేతువివరణే విస్తరేణ ఏతత్ప్రకారోఽస్మాభిర్లిఖితో ద్రష్టవ్యః. ఇతఃపరం స్మృతి మీమాంసోక్త ప్రకారో లిఖ్యతే. నాస్మాకం చక్రాంకనపూర్వకం ప్రపన్నేషు శ్రీవైష్ణవేషు నిన్దృత్వ

బుద్ధ్వాఽయమారంభః. అపి తు ప్రమాణశతబోధితగర్భచక్రాంకనవతాం శ్రీ వైఖానసానామవజ్ఞం యే కుర్వంతి, తదనభిజ్ఞతా స్ఫుటీకరణాయ తదిదం సాధుభిః మన్తవ్యమ్. స్మృతి మీమాంసాయామేవం విచార్యతే. అష్టాదశ సంస్కారిణామపి పునః పంచసంస్కారాః కర్తవ్యా ఏవేతి చేత్, శ్రుతిప్రామాణ్యేన వా? సూత్రప్రామాణ్యేన వా? ఉత ధర్మశాస్త్రేణ? వేతి ప్రష్టవ్యం. తత్ర "అష్టాదశోక్తమవరం కర్మ యేషు" ఇతి శ్రుతేర్విద్యమానత్వాచ్ఛ్రుతిప్రామాణ్యేన ఇతి వక్తుం న శక్యతే. సూత్రప్రామాణేన్యేతి చేత్, "అష్టాదశసంస్కారాశ్శారీరా" ఇతి సూత్రకారేణోక్తత్వాత్తదపి న సంగచ్ఛతే. ధర్మశాస్త్రేణేతి చేత్, "నిషేకాదిశ్మశానాంతాః క్రియా మన్త్రసమన్వితాః, త్రయాణాం తు విధీయన్తే తేషామేవ ద్విజన్మనాం. అష్టాదశ చ కర్మాణి శారీరాణి ప్రవక్ష్యతే" ఇతి భృగుస్మరణాత్ తదపి న యుక్తం. అత్రకేచన ఋషయః ఆపస్తంబాశ్వలాయనాదయశ్శారీరసంస్కారాష్షోడశేతివదంతి. తస్మాన్నిషేకాది శారీర సంస్కారసంస్కృతానాం తదుపరి పాకయజ్ఞాదివిహిత సంస్కారానుష్ఠాన యోగ్యానాం బ్రాహ్మణానామాగమోక్తప్రకారేణ పునః పంచసంస్కారా న కర్తవ్యా ఇతి. తస్మాద్భగవద్వచనం – "తాపాది పంచసంస్కారక్రియా నార్హంతి మామకాః, ధార్యాణ్యేతాని చిహ్నాని తదన్యేషామితీరిత"మితి. తత్రైవాగ్రే – "బ్రాహ్మణస్య తు బహు వాఽల్పం వా స్వగృహ్యోక్త విధానాత్కృతే తర్హి సంపూర్ణం స్యాత్, అన్యథా మహత్తరోదోషో భవతి". తథా చ స్మృతిః – "స్వశాఖాం తు పరిత్యజ్య పరశాఖాసు వర్తతే, శాఖారణ్డస్స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మ బహిష్కృత" ఇతి. బ్రాహ్మణస్య స్వగృహాతిక్రమే శాఖారండత్వాత్తాప సంస్కారస్య నిషేధస్మరణాదవైదికత్వాత్పృథగుపదిష్టే సతి చత్వారింశత్సంస్కారా ఇతి రాద్ధాంతభంగత్వాత్క్షత్రియాదీనామేవేతి రాద్ధాన్తః.

అత్రోదాహృతస్మృతిమీమాంసావచనానామయమర్థః. అష్టాదశోక్త

మిత్యాది ముండోపనిషద్వాక్యం. యేషు సూత్రేషు, అవరం శ్రౌతకర్మాపేక్షయా అపకృష్టం, కర్మ నిషేకాదికం, అష్టాదశోక్తం అష్టాదశ ఇత్యుక్తమితి తదర్థః. ఏతద్విస్తరస్తు మహిమమఞ్జర్యాం భవిష్యతి. శ్రుతౌ శారీరసంస్కారాణా మష్టాదశత్వవ్యవస్థాపనాత్పృథక్పంచసంస్కారా న కార్యా ఇత్యాశయః. శారీరాణి ప్రవక్ష్యతే, శారీరాణి కర్మాణి అష్టాదశేతి ప్రవక్ష్యత ఇత్యర్థః, తత్రైవ, స్మృతిమీమాంసాయామేవేత్యర్థః. యది వైఖానసానామపి పృథక్పంచ సంస్కారాః కార్యాః, భగవచ్ఛాస్త్రే మరీచ్యాదిభిర్మహర్షిభిరర్చకాచార్యాది లక్షణ ప్రతిపాదనస్థలే పంచసంస్కారవత్త్వమపి కథితం స్యాత్. తథా న కథ్యతే, కింతు – "వైఖానసేనసూత్రేణ నిషేకాది సంస్కారైస్సంస్కృతాః విప్రాన్ వేదవిద" ఇతి పరం విమానార్చనకల్పాదిష్వభిధీయతే. ఏతేన స్వసూత్రోక్త సంస్కారమాత్రేణ వైఖానసాః భగవతస్సర్వవిధారాధనేష్వధికారిణో భవన్తీతి స్ఫుటమవగమ్యత ఇత్యభిప్రాయః. నను "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య"మిత్యాహుః. యథా కర్మప్రదీపికాయాం – "యన్నామ్నా తం స్వశాఖాయాం పారక్యమవిరోధి చ, విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహోత్రాదికర్మ" చేతి. అతోవైఖానసానాం స్వశాస్త్రేఽనుక్తమపి తప్తచక్రధారణం కర్తవ్యమితి చేదుచ్యతే : యది వైఖానసే చక్రధారణమనుక్తం తర్హి అన్యత్రోక్తం తప్తచక్రాంకణం గ్రాహ్యమేవ. ఉచ్యతే హి చక్రధారణస్య త్రైవిధ్యం తేషాం గర్భచక్రధారణస్యోత్తమత్వం చ. భగవచ్ఛాస్త్రే భృగురాహ – "సాళగ్రామేషు సర్వేషు గర్భేచక్రస్య ధారణం, వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భే చక్రస్య ధారణం. ఉత్తమం గర్భచక్రం స్యాత్ న్యాసచక్రం తు మధ్యమం, అధమం బాహ్యచక్రం చ చక్రహీనోఽధమాధమః" ఇతి. తథా భగవద్వచనమపి – "అహమేవ గురుస్తేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం, మచ్ఛరీరతయా చక్రచిహ్నాని న పృథక్ గురుః. మద్భక్తో వైష్ణవో లోకే గురుర్భాగవత స్మృతః, వైఖానసో ద్విజః

కుర్యాత్ సర్వకర్మాణి పూజితః. న ముద్రాధారణం తేషాం గర్భవైష్ణవ జన్మనాం". ముద్రాధారణం, తప్తముద్రాధారణమిత్యర్థః. పునశ్చ భృగురాహ – "చక్రాదిచిహ్నధారీ చ అజ్ఞానాద్జ్ఞానతోఽపి వా, వైఖానసో యది భవేత్ సర్వకర్మబహిష్కృతః. యో వైఖానససూత్రస్థస్తప్తచక్రాంకితో యది, ఆలయం న విశేత్తేన పూజనం నైవ కారయేత్" ఇతి. ఈదృశాని వైఖానసానాం తప్తముద్రా నిషేధపరాణి వచనాని బహూని సంతి. నను "శంఖచక్రోర్ధ్వ పుండ్రాది రహితో బ్రాహ్మణాధమః, స జీవన్నేవ చణ్డాలస్సర్వకర్మబహిష్కృతః" ఇత్యాదివచనానాం కా గతి? రితి చేత్, ఉక్తం హి నిషేధవచనాని తప్త చక్రపరాణి, విధివచనాని న్యాసచక్రపరాణీతి. అథవా విధివచనాని విష్ణుబలికర్మరహిత సూత్ర్యంతరపరాణి, నిషేధవచనాని వైఖానసపరాణీతి జానీహి. ఉచ్యతే భగవతా మరీచినాఽఽనన్దసంహితా గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి నారాయణస్స్వయం గర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజా"మితి. న చ నారాయణకృతం చక్రధారణం జాతే శిశౌ న దృశ్యతే, తత్కథం ప్రత్యేతవ్య?మితి శంక్యం; సర్వత్ర శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రతిపాదితేషు అర్థేషు అప్రత్యక్ష విషయేషు తథా శంకాయా దుర్వారత్వాత్. నను ప్రథమగర్భ ఏవ విష్ణుబలిః క్రియతే. ద్వితీయగర్భాదీనాం కథం చక్రధారణం సంభవేత్? ఇతి చేదుచ్యతే – సకృత్కృతేఽపి తస్యా గర్భసంభవానాం భగవతా చక్రధారణం కృతమేవ స్యాత్. తథా హారీతః – "సకృత్సంస్కృత సంస్కారాః సీమన్తేన ద్విజస్త్రియః, యం యం గర్భం ప్రసూయన్తే స సర్వ స్సంస్కృతో భవే"దితి. సీమంతగ్రహణం సర్వసంస్కారోపలక్షణం. నను "శంఖచక్రాంకనం కుర్యాదాత్మనో బాహుమూలయోః, అశ్వమేధఫలం ప్రాప్య పరం నిర్వాణ మృచ్ఛతీ"తి ఫలాధిక్య ప్రతిపాదనాత్కర్తవ్యమితి చేత్, మనుః – "శ్రూయతే చ మహాన్దోషశ్శ్రూయతే చ మహత్ఫలం, ఫలం తత్ర పరిత్యాజ్యం దోషో

హి బలవత్తరః" ఇత్యాహ స్మ. తస్మాద్వైఖానసానాం తప్తచక్రధారణే మహతో దోషస్య ప్రతిపాదితత్వాన్మహాఫలమపి తన్న కార్యం. అయమత్ర శ్రీవైఖానస మహత్తరాణాం నిష్కర్షః, తప్తచక్రధారణం హి పాంచరాత్రస్య సర్వత్ర ప్రామాణ్యం సుతరామంగీకుర్వాణైః కైశ్చిత్ బ్రాహ్మణైః క్రియతే. తేహి సర్వం తత్రోక్తమేవాచరన్తి. న తు తదిదం సమస్తభగవద్భక్తవైదిక జనసాధారణం. కేచిద్భగవద్భక్తాః సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్రధారిణోఽపి నతప్తముద్రాం ధారయన్తి. అతః పాంచరాత్రి విషయమేవ తదితి స్ఫుటమవగమ్యతే. పాంచరాత్రోక్తధర్మో హి వైఖానసానాం పరధర్మః. తస్మాత్స నానుష్ఠేయః. గీయతే హి భగవతా – "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పర ధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్, స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహ" ఇతి. కించ సర్వేషామపి ధర్మాణాం శ్రీవైఖానససూత్రే శ్రీశాస్త్రే చ ప్రతిపాదితత్వాదన్యత్రోక్తా ధర్మో నావశ్యక ఇతి ఆచార్యైః రాద్ధాన్తః కృతః తస్మాదన్యసూత్రిణామేవ స్వసూత్రోక్తానుష్ఠాన మాత్రేణ వైష్ణవత్వసిద్ధ్యభావాత్పాంచరాత్రమాశ్రయణీయం. శ్రీవైఖానసస్య అనన్యోపజీవిత్వం శ్రీపాంచరాత్రరక్షాగ్రంథేనాపి సమవగమ్యతే. తత్ర హ్యేవముచ్యతే – "నను చ వైఖానససూత్రానుసారిషు కాశ్యప మరీచి భార్గవాత్రేయేషు శాస్త్రేషు తదనుబంధిషు చాధికారగ్రంథేషు సంగ్రహవిస్తర రూపేషు భగవత్ప్రతిష్ఠార్చనాదికం పూర్ణముపదిశత్సు కిం పాంచరాత్రేణ?. నైవం; తత్సూత్రనిష్ఠాన్ ప్రత్యేవ తత్ప్రక్రియోపదేశా"దితి. యది వైఖానససూత్రిణాం తప్తచక్రధారణం కార్యం, తర్హి శ్రీపాంచరాత్రరక్షాకారో వైఖానసానాం తప్తముద్రావిషయే పాంచరాత్రముపజీవ్యమితి బ్రూయాత్. నోచ్యతే హి వైఖనసశాస్త్రే తప్తముద్రావిధిః. ఇత్థం చ వైఖానసానాం తప్తముద్రా న కార్యేత్యేవ ప్రాచామాచార్యాణామాశయ ఇతి విదాంకుర్వంతు సంతః. ఇత్యలం విస్తరేణ.

16. గర్భస్థస్య శ్రుతిప్రమాణపూర్వకం ప్రపత్తిసిద్ధికథనమ్

మంజరీ: ఉపనిషదంతరే "అథ నిత్యాఽనవద్య సచ్చిదానందమయీ మాతా లోకానాం లక్ష్మీర్నారాయణం పరిపృచ్ఛతి భగవన్ దేవ దేవేశ" ఇత్యాదినా లక్ష్మ్యా పృష్టస్య భగవతః ప్రతివచనం - "చక్రం పవిత్రం చరణం తత్కాలమయం జోతిర్మయం" ఇత్యారభ్య "యస్య మే శ్రియం దాతుమమితాం గర్భ ఏవ కరే చక్రం ధారయా"మీత్యాది.

చంద్రికా: గర్భచక్రధారణ విషయే శ్రుతిం దర్శయతి – అథేత్యాదినా. మే శ్రియం మదీయమైశ్వర్యం, మోక్షమిత్యర్థః.

మంజరీ : నను గర్భోపనిషది శ్రూయమాణం ప్రపదనవిచారాదికం సర్వసాధారణం వా? కేషాంచిదేవ వా? విశిష్య శ్రవణాభావాత్సర్వసాధారణ మితి చేత్, సత్యం; ఏకాకారేణ శ్రూయతే చేత్సర్వసాధారణం స్యాత్. తథా న శ్రూయతే; బహుధా శ్రూయమాణత్వాత్. "యది యోఽన్యాః ప్రముంచామి సాంఖ్యయోగం సమాశ్రయే, అశుభ క్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయినం. యది యోఽన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే మహేశ్వరం, అశుభక్షయ కర్తారం పురుషార్థ ప్రదాయినం. యది యోఽన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే భగవన్తం నారాయణన్దేవమశుభక్షయకర్తార"మితి. అత్ర విషయే వ్యవస్థా కర్తవ్యా. "జన్మాంతర సహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిభిః, నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే" ఇతి జన్మాంతరకృతతపోధ్యాన సమాధిభిః క్షీణపాపస్య, "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్, అర్చనం వన్దనం దాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమ్. ఇతి పుంసాఽర్పితా విష్ణోర్భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా" ఇతి భగవదారాధనాదిష్వత్యంతం ప్రీతిసంభవాత్ ప్రపన్నానామారాధనేఽధికార ఇతి విచార్య సూత్రే తావత్ విఖనసా

జాయమానకటాక్షసిద్ధ్యా పరమవైదికభూత శ్రీవిష్ణుసంబంధ సంస్కారరూపేణ సాంగప్రపదనముక్తం.

చంద్రికా : శంకతే – నన్వితి. ద్విధా వికల్ప్యాథ సర్వసాధారణమితి పూర్వపక్షం దృఢయతి. అథ పరిహరతి – సత్యమిత్యాదినా. బహుధా శ్రూయమాణత్వాత్సర్వసాధారణం న భవతీత్యుక్త్వా బహుధా శ్రూయ మాణత్వం దర్శయతి – యది యోఽన్యా ఇత్యాదినా. అయమాశయః – గర్భస్థస్య ప్రపదనవిచారే వివిధత్వేనాభిహితేఽపి బహుజన్మకృత సుకృతస్య కస్యచిద్భగవద్విషయమాత్రే తత్సంభవతి. అథ యోనిముక్తస్య తస్య భక్తిః అవ్యభిచారిణీ భవతీతి. గీయతే చ భగవతా – "బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యత" ఇతి. భక్తేర్నవ లక్షణత్వేఽప్యర్చనరూపలక్షణస్య ప్రాధాన్యం వ్యనక్తి – ఆరాధనాదిష్వితి. శ్రవణాదీని, తదంగభూతానీత్యర్థః.

17. సంస్కారరూపప్రపదనస్యాంగపంచక సంపన్నత్వం పరమవైదికత్వం చ

మంజరీ : సాంగప్రపదనం కథమితి చేత్, "ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలం, అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయ" ఇతి ప్రాధాన్యేన దేవతాన్తర ప్రతిపాదనాభావాత్ మన్త్రాన్తరసాధనాన్తరప్రయోజనాన్త రాభావాచ్చ, ఉపక్రమోపసంహారాదిషు శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వేన ప్రతిపాదితత్వాచ్చ షడ్విధ తాత్పర్య లింగోపేతం. శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాదానుకూల్యం, దేవతాన్తర మన్త్రాన్తరసాధనాన్తర ప్రయోజనాన్తరాభావాత్ప్రాతికూల్యవిసర్జనం, నారాయణైకపరత్వేన ప్రతీతత్వాద్రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, విశ్వాస సంభవాద్గోప్తృత్వవరణం, శ్రీవిష్ణుబలౌ సాంగత్వేన న్యాసవిద్యా ప్రతిపాదితా. అత ఏవ శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వేనార్చనాదికం ప్రతిపాద్య, ఉపసంహారేఽర్చిరాదిమార్గేణ గమనముక్త్వా, భగవదారాధనాంతే "తద్విష్ణోః పరమం పదం

గచ్ఛతీ"తి విజ్ఞాయత ఇత్యుక్తం. ఏవం సూత్రాన్తరేషు ప్రతిపాదితం చేత్తేషామపి పరమవైదికమార్గేణ సాంగప్రపదనం సిద్ధ్యతీత్యవగమ్యతే.

చంద్రికా : అథ ప్రశ్నపూర్వకం సాంగప్రపదనప్రకారముపపాదయతి – ఉపక్రమేత్యాదినా, భగవతో అన్యా దేవతా దేవతాన్తరం, విష్ణుబలౌ న దేవతా న్తర ప్రతిపాదనమస్తి. తథా మన్త్రాన్తరాదీని చ న సంభవంతీత్యర్థః. తథాఽత్ర ప్రపత్తేరంగపంచకమప్యస్తీత్యాహ – శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాదిత్యాదినా. ఆనుకూల్యాది స్వరూపమగ్రే వక్ష్యతే.

మంజరీ : శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వేనోక్తం ప్రపదనం శ్రీమద్వైఖానససూత్రి విషయం. రుద్రప్రపదనం బోధాయనాది విషయం. బోధాయనసూత్రే విష్ణుబలౌ తావత్ "నమ ఆవ్యాధినీభ్యతి రుద్రబలిప్రతిపాదనాత్, పంచపూజా ప్రతిపాదనాత్, షడ్విధతాత్పర్యలింగాభావాత్, నారాయణైకపరం న భవతి. ఆపస్తంబాదీనాం కింపునర్న్యాయసిద్ధం. స్వస్వసూత్రేషు ప్రతిపాదనాభావాత్. "నారాయణైక నిష్ఠా యే సాత్వికాంస్తాన్నిబోధత, పురుషా రాజసాశ్చైవ నానా దైవతయాజినః. బాహ్యా నిర్దేవతాశ్చైవ తామసాః పరికీర్తితాః."

చంద్రికా : శ్రీమదిత్యాది. గర్భోపనిషది "యది యోఽన్యా" ఇత్యాదినా నారాయణపరత్వేనోక్తమిత్యర్థః. వైఖానసానామేవ శ్రీమన్నారాయణ పర స్వసూత్రోక్త శ్రీవిష్ణు బలిరూప ప్రపత్తి సంభవాద్గర్భే తేషామేవ నారాయణ ప్రపదనవిచారస్సంభవతీత్యాశయః రుద్రప్రపదన మితి. గర్భోపనిషదుక్తం తం ప్రపద్యే మహేశ్వర మితి. రుద్రప్రపదనమిత్యర్థః. బోధాయనేన చ విష్ణుబలి విధానాత్ నారాయణ ప్రపదనం తద్విషయమపి స్యాదిత్యాశంక్య పరిహరతి – బోధాయనసూత్రే ఇత్యాదినా. కింపునర్న్యాయసిద్ధమితి. విష్ణుబలి ప్రతిపాదకేఽపి బోధాయనసూత్రే తత్ర రుద్రబలివిధానాత్ గర్భోపనిషదుక్తం నారాయణప్రపదనం బోధాయన సూత్రవిషయం న భవతి. కిం పునర్విష్ణు

బలివిధానరహితాపస్తంబాదిసూత్రవిషయం న భవతీతి వక్తవ్యమిత్యర్థః. అథ గర్భే సాత్త్వికానామేవ నారాయణ ప్రపదనవిచారస్సంభవతీత్యత్ర ప్రమాణం దర్శయతి – నారాయణైకనిష్ఠా ఇతి. గీయతే చ భగవతా – "న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః, మాయయాஉపహృత జ్ఞానాః ఆసురం భావమాశ్రితాః" ఇతి.

18. తదితర ప్రపదనస్యావైదికత్వమ్

మంజరీ : "ఆనుకూల్యస్య సంకల్పః ప్రాతికూల్యస్య వర్జనం, రక్షిష్యతీతి విశ్వాసో గోప్తృత్వవరణం తథా. ఆత్మనిక్షేపకార్పణ్యే షడ్విధాశరణాగతి"రితి, "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకం, తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తి శ్శరణాగతి"రితి యదుక్తం తద్వైదికం? ఉతావైదికం? అవైదికమితి చేత్తదసత్, "నిక్షేపాపర పర్యాయో న్యాసః పంచాంగసంయుతః, సన్న్యాస స్త్యాగ ఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యపి" ఇతి శరణాగతి పర్యాయవాచకత్వాత్ న్యాసస్య, "న్యాస ఇత్యాహు ర్మనీషిణః" ఇత్యారభ్య, బ్రహ్మణే త్వామహస "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత" ఇతి శ్రుతౌ తావత్ పరమవైదికత్వేన శ్రూయమాణత్వాత్; "యోబ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, తం దేవ మాత్మబుద్ధి ప్రకాశం ముముక్షు ర్వై శరణ మహం ప్రపద్యే" ఇతి విశిష్య శ్రూయమాణత్వాత్; "అష్టాక్షరశ్చ యో మన్త్రో ద్వాదశాక్షర ఏవ చ, షడక్షరశ్చ యో మన్త్రో విష్ణో రమిత తేజసః. ఏతే మన్త్రాః ప్రధానాసు వైదికాః ప్రణవైర్యుతాః, ప్రణవేన విహీనాస్తు తాంత్రికా ఏవ కీర్తితాః" ఇత్యష్టాక్షరస్య వైదికత్వమవైదికత్వం చ ప్రతిపాదితం. "వైదికం బ్రాహ్మణానాం తు రాజ్ఞాం వైదికతాంత్రికం, తాంత్రికం వైశ్యశూద్రాణాం సర్వేషాం తాంత్రికం తు వా" ఇతి విషయ వ్యవస్థాయా విద్యమానత్వాత్, విశ్వాసమాత్రస్య వైదికత్వ ప్రతిపాదనాభావాత్, తాంత్రికమేవ నను అష్టాక్షరస్య

వైదికత్వమవైదికత్వం చ ప్రతిపాదితం. వైదికావైదికభేదేనాస్య తారతమ్యతాఽస్తీత్యవగమ్యతే. భగవత్ప్రాప్తిరూపం ఫలముభయోరపి సమానం? ఉత న సమాన?మితి చేత్ సర్వవర్ణాధికారావైదికమార్గేణ సిద్ధ్యతోఽర్థస్య వక్రేణ సాధనాయోగాదితి న్యాయేనాయాసభూత పరమ వైదికమార్గేణ న్యాసస్త్యక్తవ్య ఏవ; ఫలవిశేషాభావాత్. "యస్మిన్ కస్మిన్ కులే జాతా యత్ర కుత్ర నివాసిన, వాసుదేవరతా నిత్యం యమలోకం న యాంతి తే" ఇతి సామాన్యేనోక్తత్వాత్.

చంద్రికా : అథ కేవలం విశ్వాసమాత్రరూపన్యాసస్య తాంత్రికత్వం, సంస్కార రూపన్యాసస్య వైదికత్వం చ స్థాపయతి – తదసదితి. శరణాగతి పర్యాయనామకస్య న్యాసస్య ఉదాహరిష్యమాణ శ్రుతివిహితతయా సమన్త్రక సంస్కారరూపస్య తస్య వైదికత్వాత్, కేవలం విశ్వాసమాత్రస్యావైదికత్వాదిత్యర్థ. అథ త్యాగాదిశబ్దాశ్శరణాగతివాచకా ఇత్యత్ర వచనముదాహరతి – నిక్షేపేత్యాది. అథ సన్యాసస్య వైదికత్వం స్థాపయితుం తత్ప్రతిపాదికాం శ్రుతిం దర్శయతి – న్యాస ఇత్యాహురితి. తథా "యో బ్రహ్మాణ"మితి చ. ఏవం చ న్యాసః పరమవైదిక ఇత్యర్థః. ఏవం చ సమన్త్రక సంస్కారరూపో న్యాసః వైదికః, కేవలం విశ్వాసమాత్రకృతస్తాంత్రిక ఇతి సిద్ధం. ఏవమష్టాక్షరాదీనామపి వైదికత్వమవైదికత్వం చాస్తీతి దర్శయతి – అష్టాక్షరశ్చేతి. అథ తాంత్రికాపేక్షయా వైదికస్య ఫలవిశేషం స్థాపయితుం ప్రథమం శంకతే – నన్విత్యారభ్యసామాన్యేనోక్తత్వాదిత్యన్తేన.

19. ఉత్తమ మధ్యమాధమ ప్రపదనస్వరూప నిరూపణమ్

మంజరీ : కిన్తు "మన్త్రప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియన్తే నామన్త్రకమస్తిక"శ్చేతి వచనాత్ సంస్కారరూపస్య ప్రపదనకర్మణః స్వస్వరూపజ్ఞానప్రాప్యప్రాపకజ్ఞాన ప్రతిపాదికస్యాష్టాక్షరస్య ప్రపదన యోగ్యతాభావాత్, "ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణో రూపం ప్రాప్తుశ్చ ప్రత్యగాత్మనః. ప్రాప్త్యుపాయం ఫలం ప్రాప్తేస్తథాప్రాప్తి విరోధి

చే''తి ప్రతిపాదితత్వాత్, ప్రపద్య ఇతి విశిష్యోక్తత్వాచ్చాష్టాక్షరేణ సంబంధోపాయోపేయజ్ఞాన ప్రాప్తిః "నారాయణం సలక్ష్మీకం ప్రాప్తుం తచ్చరణద్వయం. ఉపాయ ఇతి విశ్వాసో ద్వయార్థశ్శరణాగతి"రితి. అనేన ద్వయేన ప్రపత్తిః నిత్యత్వేన సంస్కారరూపేణ క్రియతే చేత్ తత్ పరమవైదిక ముత్తమం. నిత్యత్వేన సంస్కారరూపేణ వినా యత్క్రియతే తన్మధ్యమం. మహావిశ్వాసపూర్వక త్వేన తదేకోపాయతాయాచనామాత్రేణ యత్క్రియతే తదధమం; వైదిక క్రియాహీనత్వాత్, తాంత్రికోక్తత్వాచ్చ.

చంద్రికా : అథ వైదికన్యాసస్య ఉత్తమోత్తమత్వే ప్రతిపాదితే తస్య ఫలవిశేషవత్వం సిద్ధం స్యాదితి తస్య తథాత్వం. ప్రతిపాదయతి. కింత్విత్యాదినా. మన్త్రప్రకాశితానీతి. కర్మణాం మంత్రప్రకాశి తత్వస్యావశ్యక త్వాత్ సంస్కారరూపస్య ప్రపదనకర్మణః మన్త్రప్రకాశితత్వమస్తి వా న వేతి న శంక్యం; అస్త్యేవ. కథమితి చేత్, అష్టాక్షరమన్త్రః స్వస్వరూపాదికం ప్రకాశయతి. ద్వయమన్త్రస్తు ప్రపత్తిం ప్రకాశయతీత్యభిప్రాయేణాహ. స్వస్వరూపేతి. స్వస్వరూపజ్ఞానం చేతనస్య భగవచ్ఛేషత్వజ్ఞానం, ప్రాప్యప్రాపక జ్ఞానం భగవానేవ శేషీ ప్రాప్యశ్చ ప్రాపకశ్చేతి జ్ఞానం; ఏతదాదికమష్టాక్షరః ప్రతిపాదయతీత్యర్థః. ఉక్తం హి "అకారేణోచ్యతే విష్ణుః సర్వదేవేశ్వరో హరి" ఇత్యాది. యోగ్యతాభావాదితి. అష్టాక్షరస్య స్వస్వరూపజ్ఞానాదిమాత్ర ప్రతిపాదకతయా విశిష్యప్రపత్తి ప్రతిపాదకత్వన్నాస్తీతి ప్రపదనయోగ్యతా భావా దిత్యుక్తం. ప్రపత్తౌ ప్రాప్తప్రాప్యస్వరూపాది జ్ఞానం ఆవశ్యకమిత్యత్ర ప్రమాణం దర్శయతి – ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణ ఇతి. విశిష్య ఉక్తత్వాత్, "నారాయణస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్య" ఇతి ద్వయాఖ్యమన్త్రే ఉక్తత్వాదిత్యర్థః. ఏవం చ ఫలితార్థమాహ – అష్టాక్షరేణేత్యాదినా. నారాయణమితి. సలక్ష్మీకం లక్ష్మీవిశిష్టం నారాయణం ప్రాప్తుం తస్య నారాయణస్య చరణద్వయమేవ

ఉపాయః నాన్య ఇత్యర్థః. ద్వయాఖ్యమన్త్రే నారాయణస్యచరణౌ శరణం ప్రపద్యే ఇతి విద్యమానత్వాదిత్యభిప్రాయః.

20. తేషాం క్రమేణ సాయుజ్యాది ఫలభేదనిరూపణమ్

మంజరీ : "క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః, క్రియావన్తశ్శ్రోత్రియా బ్రహ్మనిష్ఠాః" ఇతి. ప్రపదనసంస్కారక్రియావన్త ఇతి. "యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవ"తీతి శ్రుతేశ్చ సమగ్రవీర్యసహితస్య సంస్కారరూపస్య తాంత్రికస్య చ ఫలైక్య ప్రతిపాదనేన విసదృశయోర్మేరుసిద్ధార్థయోస్తుల్య పరిణామప్రసంగస్స్యాత్. అతో నిత్యత్వేన ప్రపదనసంస్కారేణ సంస్కృతాః పరమైకాంతినః, "స్వామీ స్వశేషం స్వవశం స్వభరత్వేన నిర్భరం, స్వదత్తస్వధియా స్వార్థం స్వస్మిన్న్యస్యతి మాం స్వయం" ఇతి నిత్యత్వేనోక్తత్వాత్, అకరణే ప్రాయశ్చిత్త విధానాత్, "గర్భ ఏవ కరే చక్రం ధారయామీ"త్యుక్తత్వాచ్చాస్య భరన్యాసో భగవతా క్రియతే. నిసర్గతస్స్వశేషభూతత్వాత్, "యథేష్ట వినియోగార్హం శేషశబ్దేన కథ్యత" ఇతి భగవచ్ఛేషభూతానాం శ్రీమద్వైఖానససూత్రిణాం "నిత్యం గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతి" ఇతి సూత్రే ప్రతిపాదితత్వాత్, "యథాక్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతీ"తి శ్రుతేః, "ఏకాంతినస్సదా బ్రహ్మధ్యాయినో యోగినో హి యే, తేషాం తత్పరమం స్థానం యద్వై పశ్యంతి సూరయ" ఇతి విష్ణుపురాణే – "వేదోక్తేనైవ మార్గేణ సర్వభూతహృదిస్థితం, మామర్చయన్తి యే విప్రాః సాయుజ్యం యాన్తి తే మమ" ఇత్యాశ్వమేధికవచనాత్, "విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్తత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతినస్యుసత్త్వస్థా దేహాంతం నాన్యయాజిన" ఇతి పౌష్కర సంహితావచనేన పరమైకాంతినాం సాయుజ్యప్రాప్తిరితి నిశ్చీయతే.

చంద్రికా : క్రియాణాం బహురూపత్వేఽపి క్రియావానితి, క్రియావన్త ఇతి, శ్రుత్యోః క్రియాశబ్దః ప్రపదనసంస్కారరూప క్రియా వాచక ఇత్యభిప్రేత్య ఉదాహరతి – క్రియావానితి. ప్రపదనసంస్కార భూతక్రియాయా ఏవ బ్రహ్మ విద్వరిష్ఠత్వాపాదకత్వం న్యాయ్యం; తస్యాః పరమాత్మశబ్దవాచ్య శ్రీమన్నారాయణ విషయత్వాదిత్యాశయః. సిద్ధార్థస్సర్షపః, అకరణే విష్ణుబల్యాఖ్య ప్రపదనసంస్కారాకరణే, ప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్. భగవతా, విఖనసేతి శేషః. అస్య వైఖానస సూత్రిణ ఇత్యర్థః. భగవతా క్రియత ఇతి. గర్భ ఏవేతి శ్రుత్యా, "వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనాం, నారాయణ స్స్వయంగర్భే ముద్రాం ధారయతే నిజా"మిత్యాది తదుప బృంహణవచనైశ్చ, స్వముద్రాం ధారయతే భగవానేవ భరన్యాసకారీ. తస్మాదితరాశ్రయణం న కార్యమిత్యర్థః. యథేష్టేతి. యస్య యత్స్వేచ్ఛయా వినియోక్తుం శక్యం, తస్య తచ్ఛేషభూతమిత్యర్థః. అథ వైఖానసాఖ్య పరమైకాంతినాం సాయుజ్యప్రాప్తౌ ప్రమాణం దర్శయతి – నిత్యం గృహే ఇతి. భగవతా సూత్రకారేణ భగవదర్చనం విధాయ తదంతే తేషాం తత్ఫలతయా భగవత్పద ప్రాప్తి ప్రతిపాదనాత్తదనుసృత్య విష్ణుపురాణాదివచనాచ్చ, తథాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః. అథ వైఖానసానాం పరమైకాంతిత్వే పాంచరాత్రవచనం ఉదాహరతి – విప్రా ఇతి. గర్భ ఏవ విష్ణుబలికర్మణా చక్రధారణస్య ప్రపత్తేశ్చ సిద్ధత్వాదేవ శ్రీశాస్త్రే భృగ్వాదయః – "వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితా"నిత్యాదిభిః ఆచార్యాదిలక్షణస్థలే పృథక్చక్రాంకణాదికం నాహుః. అన్యత్ర కరణే ప్రాయశ్చిత్తం చ విదధతే ఇతి బోధ్యం.

మంజరీ : కేవలాష్టాక్షరపరాణాం "బహవో హి మహాత్మానో మునయః సనకాదయః, అష్టాక్షరం సమాశ్రిత్య తే జగ్ముర్వైష్ణవం పద"మితి ఆమోదప్రాప్తిః. తాంత్రికమార్గేణ ప్రపదనం కుర్వతాం "యస్మిన్ కస్మిన్కులే జాతా యత్రకుత్ర

నివాసినః, వాసుదేవరతా నిత్యం యమలోకం న యాంతి తే” ఇతి యమలోకవ్యతిరిక్తలోకాన్తర ప్రాప్తిః అర్చిరాదిమార్గేణ గమనాదికం ఆధికారిక భేదేనేతి ఉత్తరత్ర నిరూప్యతే.

చంద్రికా : ఏవం పరమైకాంతినాం భగవదారాధకానాం సాయుజ్యప్రాప్తిరితి సప్రమాణం నిరూప్యాన్యేషాం భగవద్భక్తానాం గతిం రూపయతి. కేవలేత్యాదినా. ఆమోదో నామ భగవల్లోకః. తదుక్తం మరీచినా “ఆమోదప్రాప్తి స్సాలోక్య”మితి.

21. శ్రీవిఖనస్సూత్రిణామేవ పరమైకాంతిత్వమ్

మంజరీ : **అథ పరమైకాంతినామారాధనాద్యనుష్ఠానప్రకారః ప్రతిపాద్యతే “అభిగచ్ఛన్” హరిం ప్రాతః పశ్చాద్ద్రవ్యాణి చార్జయేత్, అర్చయంశ్చ తతో దేవం తతో మన్త్రాన్ జపన్నపి ధ్యాయన్నపి పరం దేవం కాలేష్వాక్తేషు పంచసు, వర్తమానస్సదా చైవం పాంచకాలికవర్త్మనా. స్వార్జితైర్గంధపుష్పాద్యైః శుభైశ్శక్త్యనురూపతః, ఆరాధయన్ హరిం భక్త్యా గమయిష్యామి వాసరాన్ జ్ఞానీ తు పరమైకాంతి పరాయత్తాత్మ జీవనః, తత్సంశ్లేషవియోగైకసుఖదుఃఖః తదేకధీః. భగవద్ధ్యానయోగోక్తి వందనస్తుతికీర్తనైః లబ్ధాత్మా తద్గత ప్రాణమనో బుద్ధీంద్రియక్రియః. నిజకర్మాది భక్త్యంతం కుర్యాత్ ప్రీత్యైవ కారితః, ఉపాయతాం పరిత్యజ్య న్యసేద్దేవే తు తామభీః శ్రౌతస్మార్తావిరుద్దేషు కాలేషు తపమాచరేత్, కుర్యాల్లక్ష్మీశకైంకర్యం శక్త్యాఽనన్య ప్రయోజనః. మాంగల్యసూత్రవస్త్రాదీన్ సంరక్షతి యథా వధూః, తథా ప్రపన్నశ్శాస్త్రీయపతి కైంకర్య పద్ధతిం” ఇత్యాదినా ప్రపన్న పరమైకాంతినామేవానుష్ఠానప్రకారః ప్రతిపాదితః. పరమైకాంతిత్వమపి ముఖ్యత్వేన శ్రీవైఖానససూత్రిణా మేవోపపద్యతే. “నారాయణైకనిష్ఠా యే సాత్త్వికాం స్తాన్నిబోధత, పురుషా రాజసాశ్చైవ నానాదైవతయాజినః, బాహ్యా నిర్దేవతాశ్చైవ తామసాః పరికీర్తితా”**

ఇతి, నారాయణైకపరత్వేనాపస్తంబాదిసూత్రేష్వారాధనవిధి ప్రతిపాదనా భావాత్, "తస్మాచ్ఛ్రియం చ దుర్గాం చ వాణీం విఘ్నేశమేవ చ, స్వతంత్రేణ అర్చయేద్ధీమాన్ సర్వకార్యార్థసిద్ధయే" ఇతి స్వతంత్రత్వేన దేవతాంతర ఆరాధన ప్రతిపాదకపాంచరాత్రస్య నారాయణైకపరత్వాభావాత్, తంత్రోక్త మార్గేణ వాऽన్యసూత్రోక్తమార్గేణ వా దీక్షాప్రవేశాదికం విహాయారాధనాదికం కుర్వతో దేవలకత్వ ప్రతిపాదనాచ్చ, ప్రపన్న పరమైకాంతిత్వాదికం నాస్తీత్యవగమ్యతే.

చంద్రికా : తాముపాయతాం, దేవే భగవతి, న్యసేత్, స ఏవోపాయ ఇతి మన్తవ్య ఇత్యర్థః. ఆపస్తంబాదిసూత్రిణాం పాంచరాత్రిణాం వా పరమైకాంతిత్వం కుతో నోపపన్నమిత్యత్రాహ - నారాయణైక ఇతి. ఆపస్తంబాదిసూత్రిణాం నారాయణపరత్వాభావాత్తత్సూత్రిణాం పరమైకాంతిత్వం నోపపన్నమ్. పాంచరాత్రే స్వాతంత్ర్యేణ దేవతాంతరారాధన విధానాత్తదాశ్రయణేనాపి తేషాం పరమైకాంతిత్వం నోపపద్యత ఇత్యర్థః.

మంజరీ : నను "యో దేవం పూజయే ద్విప్రో విత్తార్థీ వత్సర త్రయం, స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్య బహిష్కృత" ఇతి దేవపూజా పరస్య దేవలకత్వం సంభవతీతి చేత్, సత్యం; సామాన్యేన దేవతారాధానం యే కుర్వంతి తే దేవలకా ఇత్యుచ్యతే వా? విశిష్యోచ్యతే వా? సామాన్యేనోచ్యత ఇతి చేత్తర్హి యత్ర కుత్రచిద్దేవతారాధనం యే కుర్వంతి తేషాం అవర్జనీయం, దేవతారాధకత్వాత్. ఆలయదేవతారాధనం కుర్వతామితి చేత్, సత్యం; ఆలయార్చనాధికారిత్వేన విహితానాముచ్యతే వా? అవిహితానాం వా? ఆరాధనాధికారిత్వేన విహితానామితి చేత్తదసత్; శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు ఆరాధనాధికారిత్వేన సర్వోత్తమత్వేన చ ప్రతిపాదనాత్. తత్కథమితి చేదుచ్యతే - ఆరుణకే అభీష్టకోపధానకథనానువాకే సృష్టిప్రకరణే - "ఆపో వా ఇద

మాసగ్, సలిలమేవ, స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్, తస్యాంతర్మనసి కామస్సమవర్తత ఇదగ్ం సృజేయమితి" ఇత్యారభ్య "స తపో తప్యత, స తపస్తప్త్వా, శరీరమధూనత, తస్య యన్మాగ్ంసమాసీత్, తతో౽రుణాః కేతవో వాతరశనాః ఋషయ ఉదతిష్ఠన్, యే నఖాః తే వైఖానసాః, యే వాలాః, తే వాలఖిల్యాః" ఇత్యాది.

చంద్రికా : అవర్జనీయం, దేవలకత్వం ప్రసజేదిత్యర్థః. అథ విశిష్యోచ్యతే వా? ఇతి యదుక్తం తదపి ద్విధా వికల్ప్య విహితానాం దేవలకత్వపక్షం ఖండయతి – తదసదితి. ఏవం చ ఆలయార్చనానధికారిణాం పరార్థం రుద్రాదీనారాధయతాం చ దేవలకత్వం సేత్స్యతీత్యభిప్రాయః. అథోదాహృతశ్రుతిం స్వయం వ్యాచష్టే.

22. యే నఖాః తే వైఖానసాః ఇతి శ్రుత్యర్థవివరణమ్

మంజరీ : అస్యార్థః – సమష్టిసృష్టేరనన్తరం వ్యష్టిసృష్టౌ దేవమనుష్యాదీనాం నానావిధ విశేష సృష్ట్యర్థమర్చావతారరూపేణావతరిష్యమాణస్య భగవతో నారాయణస్య పరమవైదికత్వేన ప్రతిపాదిత శ్రీవైఖానసశాస్త్రోక్తమార్గేణ సమారాధనార్థం చ స్వాత్మతుల్యాః ప్రజాస్సంభవేయురితి స్వాన్తర్యామిణం పరమాత్మానం నారాయణం ధ్యానేనానుకృతవాన్ తపశ్చరణకాలే సాక్షాత్కృత భగవత్స్వరూప వైభవానుభవాతిశయాత్, భగవద్దత్తసృష్టిశక్తిలాభాత్, తదుపజనిత హర్షవేగాచ్చ, పులకితసర్వాంగః శరీరమధూనతకంపమకరోత్. తస్య యన్మాంసం, మానసమితి యావత్. "అర్థాత్ప్రకరణాల్లింగాదౌచిత్యాదర్థనిర్ణయః" ఇత్యర్థనిర్ణయవిధానాత్ "సమీచీనార్థస్వీకారనియమాదక్షరసామ్యాని బ్రూయా"దితి నిరుక్తివిధానాచ్చ, తదా తస్య మనః పరమాత్మని అనిరుద్ధే సంసక్తమాసీదితి యత్తేన హేతునా తదనుగ్రహస్సమజని. తే

నానుగృహీతాద్బ్రహ్మణః అరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్. యద్వా – అరుణశబ్దేన రాగపర్యాయ స్నేహ ఉచ్యతే. పరమాత్మస్నేహ సంయుక్తాస్తదితరవిరక్తాః, కేతవః ఉచ్ఛ్రితస్వభావాః పరమాత్మప్రవణానాం అగ్రేసరాః, వాతరశనా దిగ్వాసనః, సర్వార్థదర్శినస్సనకాదయ ఉదతిష్ఠన్ ఉత్కృష్య సమభవన్ విష్ణుపురాణే – "సనందనాదయో యే చ పూర్వసృష్టా స్తు వేధసా, న తే లోకేష్వసజ్యన్త నిరపేక్షాః ప్రజావిధౌ. తేష్వేవ నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌ మహాత్మనః." ఇత్యాది. సప్రజాపతిరేవంవిధానస్వకార్యసాధకాన్ దృష్ట్వా కించిద్విషాదమాపన్నః, పునరపి స్వకారణం భగవన్తం ధ్యానపర్యాయ నామ్నా ఖననే నాతోషయత్. యే నఖా ఇత్య త్రాత్యంతవిపర్యయో భవతి. కశ్యపః పశ్యకో భవతి. "సుప్తిఙుపగ్రహలింగనరాణాం కాలహలచ్ స్వకర్తృయఙాం చ, వ్యత్యయమిచ్ఛతి శాస్త్రకృదేషాం సోఽపి చ సిద్ధ్యతి బాహుళకేన," "బహుళం ఛందసీతి" చ, ఖననశబ్దేన ధ్యానముక్తం భవతి. ఏవమానుశాసనికే ఉమామహేశ్వరసంవాదే – "విశేషేణ ఖనేద్యస్మాద్భావనా మునిసృష్టయే, తస్మాద్విఖనసో నామ స ఆసీదణ్డజః ప్రియః." తత్రైవ – "స్రష్టుం స తు సముద్యుక్తో బ్రహ్మయోనిమయః ప్రభుః, ఖనిత్వా చాత్మనాఽఽత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం. ధ్యానమావిశ్య యోగేన హ్యాసీద్విఖనసో మునిః." భాగవతే – "న ఖలు గోపికానన్దనో భవానఖిల దేహినామన్తరాత్మ దృక్, విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయే సఖ ఉదేయివాన్ సాత్వతాం కులే." వ్యాసనిఘంటౌ – "శతానందశ్శతధృతిర్విఖనాశ్చ విరించనః, పద్మాసనో విఖనసశ్చతుర్ముఖ ఇతీరితః" ఇతి. "విఖనసం విధాతారం విరించం తం చతుర్ముఖం" ఇతి. శ్రీవైఖానసే – "అంతర్హితానాం ఖననాత్ వేదానాస్తు విశేషతః, స విభుః ప్రోచ్యతే సర్వైర్విఖనా బ్రహ్మావాదిభిః. వైఖానసశ్చ భగవాన్ ప్రోచ్యతే స పితామహః" ఇతి. ఏవం వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వం బ్రహ్మణః

ప్రతిపాదితం. విఖనశ్శబ్దవాచ్యో నారాయణ ఇతి శ్రూయతే, "ధేనుర్వహాణా మదితిస్సురాణాం బ్రహ్మ ఋభూణాం విఖనామునీనా"మితి. వహానామనడుహాదీనాం, ధేనురుత్పత్తికారణం, సురాణామదితిః, ఋభూణాం బ్రహ్మ చతుర్ముఖః, మునీనాం మునిశబ్దవాచ్యానాం చతుర్ముఖాణాం, విఖనాః నారాయణః; భారతే – "యత్తస్మిన్నుపలభ్యన్తు తత్తేజస్తు త్రయీమయమ్, తద్వైఖానః పరం బ్రహ్మ ఇతి వేదవిదో విదుః", శాంతిపర్వణి మోక్షధర్మే నారదస్తు తౌ – "ఫేన పాచార్యవాలఖిల్య వైఖానస విఖనసాచార్య అలగ్న యోగపరిసంఖ్యా" నేత్యుక్తం. శ్రీవైఖానసే – "వేదాంతతత్త్వ మీమాంసా ఖననం కృతవాన్ హరిః, నామ్నా విఖనసం ప్రాహుర్యం చ వైఖానసం ద్విజాః." "వైఖానస్సామగాయనః" ఇతి ఏవం నారాయణస్య వైఖానసశబ్దవాచ్యత్వ సంభవాత్, తన్నాభీనళిన సంజాతస్య బ్రహ్మణః – "అంగాదంగా"దితి మన్త్రోక్తప్రకారేణ వైఖానసాదిశబ్దవాచ్యత్వముపపద్యతే. శ్రుతిస్మృతి పురాణాదిషు ప్రతిపాదిత వేదాంతతత్త్వమీమాంసాది విశేషజ్ఞానేన వైఖానసశబ్దవాచ్యతాం ప్రాప్తేన బ్రహ్మణా యే ధ్యాతాః యే నఖాః తే వైఖానసాః, యే బ్రహ్మణోఽద్వారకసద్వారక భగవద్యజనాధికారిత్వేన ధ్యానమాత్రేణ జాతాస్తే వైఖానసాః, అనఘా ఇతి కేచిదూచుః. అనఘా ఇతి చేత్ జన్మవిద్యాకర్మ చేతి త్రిశుక్లత్వం సూచ్యతే. అరణ్యపర్వణి ప్రథమే – "యేషాం త్రీణ్యవదాతాని యోనిర్విద్యా చ కర్మ చ, తే సేవ్యాస్తైస్సమాఖ్యాహి శాస్త్రేభ్యో-పి గరీయసీ". యద్వా – అనఖా ఇతి పదన్యాసః. ద్వౌ నఞౌ ప్రకృతమర్థం సూచయతః ఇతి. ఖమింద్రియం, అవికలేంద్రియాః, సర్వేంద్రియవన్త ఇత్యర్థ. "సా వాగనన్తస్య గుణాన్ గృణీతే కరశ్చ తత్కర్మకరో మనశ్చ, స్మరేద్వసంతం స్థిరజంగమేషు శ్రుణోతి తత్పుణ్యకథాస్సకర్ణః. శిరశ్చ తస్యోభయలింగమాన మత్తదేవ యత్పశ్యతి తద్ధి చక్షుః, అంగాని విష్ణోరథ తజ్జనానాం పాదోదకం

యాని వహంతి నిత్యం.” ఇతి జ్ఞానేంద్రియవతామేవ భగవదారాధనే-ధికార ఇతి అనఖా ఇత్యుక్తం. యద్వా - ఇంద్రియపరాధీనా న భవన్తి. యద్వా విశేషేణ పరమాత్మధ్యాన సమయే బ్రహ్మణో జాతా వైఖానసా ఇతి ఇంద్రియపరాధీనతాభావాద్దేవతాన్తరమన్త్రాంతరసాధనాంతర ప్రయోజనాంతరరాహిత్యం, నారాయణపరత్వం చ ప్రతిపాదితం భవతి. నారాయణైకనిష్ఠానామేతేషామేవ శ్రవణమనననిది ధ్యాసనాదావధికారః చరితక్రియాజ్ఞానయోగాదావపి చ.

చంద్రికా : సమష్టిసృష్టేరితి. సమష్టి సృష్టిః అవిభక్త సృష్టిః పృథివ్యాదితత్త్వసృష్టిః, సా చ భగవత్కర్తృకా. వ్యష్టిసృష్టిః నామరూప విభాగేన సృష్టిః, సా తు చతుర్ముఖాదికర్తృకా. అనుభవం కృతవానితి. చతుర్ముఖో నారాయణం ధ్యానేన స్వానుభవగోచరమకరోదిత్యర్థః మాంసశబ్దస్య మానసత్వం సాధయతి - అర్థాదిత్యాదినా, అరుణా ఇతి అరుణనామానః. ఏవం కేతునామానః వాతరశననామానశ్చ. పక్షాంతరేణార్థమాహ - యద్వేతి. అస్వకార్యసాధకా నితి. స్వకార్యం జగత్సృష్టిః, తద్విముఖానిత్యర్థః. అత్యంత విపర్యయ ఇతి. ఖన ఇతి వక్తవ్యే నఖ ఇతి వర్ణవ్యత్యయ ఇత్యర్థః. తత్ర దృష్టాంతమాహ - కశ్యప ఇతి. పశ్యక ఇతి వక్తవ్యే యథా కశ్యప ఇత్యర్థః. కించ శ్రుతౌ నఖశబ్దస్య నఖపరత్వే తేభ్యోవైనాఖసా ఇతివక్తవ్యమ్. తథా నోచ్యతే, కింతు తే వైఖానసా ఇతి. అతః యేనఖా ఇత్యత్ర వర్ణ విపర్యయే శ్రుతేస్తాత్పర్యమిత్యవగమ్యతే. సుబితి. ఉపగ్రహః ఉపసర్గః, నరాః ప్రథమపురుషాదయః. బాహుళకేన ఛందసి వ్యత్యయ సంభవే సూత్రన్దర్శయతి - బహుళమితి. ఖననశబ్దస్య ధ్యానపర్యాయత్వే భారతవచనముదాహరతి - విశేషేణేతి. ఖనిత్వేతి. ఆత్మనా మనసా, ఆత్మానం ఖనిత్వా, ధ్యాత్వేత్యర్థః. ఋభూణాం, భృగాది మునీనామిత్యర్థః. మునీనామిత్యస్య, నిశాస్సుప్త్వాఽథ భగవాన్ క్షపాన్తే

ప్రత్యుద్ధృత ఇత్యారభ్య "హిరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మాణం జలజం ముని" మితి మహాభారతే చతుర్ముఖస్య మునిత్వం ప్రతిపాదితమితి, అణ్డానాం బహుత్వేన ప్రత్యండం చతుర్ముఖసత్త్వాత్ మునీనామితి బహువచనం ప్రయుక్తమితి చాభిప్రేత్య వ్యాచష్టే – చతుర్ముఖాణామితి. అద్వారకయజనం సాక్షాన్నారాయణస్య ప్రతిమాదిష్వారాధనం; సద్వారకయజనం ఇంద్రాది దేవతా ద్వారా తదన్త ర్యామిణో భగవతః స్వకర్మణారాధనం. ప్రథమం నఖా ఇతి పదవిభాగే నార్థం ప్రతిపాద్య, అథ అనఖా ఇతి పదచ్ఛేదే తదర్థ మాహ – అనఖా ఇత్యాదినా. "నారాయణైకనిష్ఠానా"మితి యస్మిన్ సూత్రే, "నారాయణపరో నిర్ద్వంద్వోముని" రితి, "భక్త్యాభగవన్తం నారాయణమర్చయే" దిత్యాది ప్రతిపాదనాన్నారాయణపరత్వం సిద్ధం. తేన సూత్రేణ సంస్కృతానాం తదుక్తధర్మానుష్ఠాతౄణాం వైఖానసానామేవ శ్రవణాదౌ విశిష్యాధికారః. "నావిష్ణుభక్తా" యేతి విష్ణుభక్తి హీనస్య శ్రవణాదావధికారనిషేధేన భగవద్భక్తానామేవ తత్రాధికార సిద్ధిరిత్యాశయః. కించ శ్రీవైఖానసానాం దేవలకత్వాభావవిషయే మహాన్ శ్రుతిస్మృతి పురాణ వచననిచయ ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాదౌ సమ్యక్ప్రతిపాదిత ఇతి గ్రంథ విస్తరభయాన్నాత్ర సముద్ఘాట్యతే. అతోదిదృక్షుభిస్తత్ర ద్రష్టవ్యః. సర్వతంత్రస్వతంత్ర శ్రీవేంకటనాథ వేదాంత దేశికేన విరచితే శ్రీవైఖానసోత్పత్తిప్రతిపాదకే సజ్జనసంభావాఖ్యే గ్రంథే ఏవం అభిధీయతే.

23. సజ్జనసంభవగ్రంథ స్థిత వైఖానసోత్పత్తిప్రకారః

యథా – స తపోతప్యతేతి. బ్రహ్మాండే – "ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్ స హరిం స్మరన్, పద్మాసనస్థో భగవాన్పరమం తప ఆస్థితః" ఇతీదం తపశ్చరణముక్తం. ఏవం తపసా భగవన్తం సముపాస్య "సతపస్తప్త్వా, శరీర మధూన" తేత్యుక్తం. అత్ర శరీరమధూనతేత్యారభ్య "వాలఖిల్యా" ఇత్యంతస్య

వాక్యజాతస్య కేచిదర్థమూచుః. ప్రజాపతి రిదం సిసృక్షుః స్వశరీరమధూనత ధూననమకరోత్. అనంతరం తస్య యన్మాంసమాసీదితి. విధూతాచ్ఛరీరాత్ యన్మాంసం విశీర్ణమాసీత్. తతోఽరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్ విశీర్ణాత్తన్మాంసాదరుణాదయ ఋషయ ఉదతిష్ఠన్ యే నఖాః తే వైఖానసాఇతి. విశీర్ణేభ్యో నఖేభ్యో వైఖానసా ఉదతిష్ఠన్ యే వాలాః తే వాలఖిల్యాఇతి. విశీర్ణేభ్యో వాలేభ్యో వాలఖిల్యా ఉదతిష్ఠన్నితి. ఏవమర్థస్వీకారేణ తస్య యన్మాంసమాసీదితి. తస్మాత్ ప్రజాపతిశరీరాత్ పృథగ్భూతం మాంసం. యచ్ఛబ్దసహితముక్త్వా తత ఇతి పంచమ్యంతేన మాంసం పరామృశ్యతే. అరుణాః కేతవో వాతరశనా ఋషయ ఉదతిష్ఠన్నితి. తస్మాన్మాంసాదేతేషా ముత్పత్తిరుక్తా. నను ఏవం యే నఖా ఇత్యత్ర తేభ్యో వైఖానసా ఉదతిష్ఠన్యే వాలాస్తేభ్యో వాలఖిల్యా ఉదతిష్ఠన్ ఇతి నోక్తం. తస్మాద్వైఖానసా వాలఖిల్యాస్తేభ్యో ఉదతిష్ఠన్ ఇత్యనుక్తే తేషాం తేభ్య ఉత్పత్తిర్వక్తుం న శక్యతే. నైవం, "బహుళం ఛంద" సీతిన్యాయాత్. తేభ్య ఇత్యుభయత్ర తచ్ఛబ్దయోః విభక్తివ్యత్యయ మాత్రేణ పూర్వవదపాదానత్వ సంపత్తేరుక్తార్థస్వీకారస్సుశక ఇతి చేన్న; ఏవ మర్థస్వీకారే వ్యష్టికారణభూతస్య బ్రహ్మశరీరస్య శైథిల్యముక్తం స్యాత్. అరుణాదీనాం మాంసమాత్రత్వం వైఖానసానాం అస్థిమాత్రత్వం వాలఖిల్యానాం వాలమాత్రత్వం చ ప్రతీయతే. కించ – అరుణాదీనాం మహర్షీణాం ఋషిశబ్దవాచ్యత్వ కారణభూత జితేంద్రియత్వాభావః. తత ఏవ కేవల చేతనాత్మకం చ ప్రసజ్యతే. కించ బ్రహ్మ శరీరాత్ పృథగ్భూత మాంసాదిరూపత్వే నాశుద్ధత్వముద్భావయితుం (శక్యతే. న తథా వక్తవ్యం. ప్రజాపతిశరీరాన్మాంసాదీనాం) పృథగ్భావో న వాచ్యః. అపృథక్సిద్ధేభ్యస్తేభ్య ఏవ తేషాం జన్మాభూదితి వక్తవ్యం. తర్హి తదానీం, "శరీరమధూనత తస్య యన్మాంసమాసీ"దిత్యుక్తిర్న ఘటతే. "విధూతాచ్ఛరీరాదుదతిష్ఠ"న్నితి వాక్యం

భవేత్. న తథా కిమపి వాక్యం శ్రూయతే. కించ, కారణవాక్యేషు కస్మింశ్చిద్వాక్యే వా స్మృతీతిహాస పురాణేషు బ్రహ్మశరీరమాంసాదిభ్య ఏ వారుణాదయో జాతా ఇతి కిమపి వచనంవిద్యతే చేదయమర్థః స్వీక్రియతాం. తదభావాత్ సమీచీనార్థసద్భావాచ్చాయమర్థో న వాచ్యః. నను ఉపరిష్టాత్ – "మమ వై త్వం మాంసాత్ సమభూ" దితి ప్రజాపతినోక్తస్య మాంసశబ్ద స్యార్థోఽయ మేవ. తస్మా దుభయత్రార్థైక్యం స్వీకార్య మితి చేన్న; తదానీం ప్రజాపతేరజ్ఞానసంభవాత్, అజ్ఞానాదేవ ఖలు ప్రజాపతి స్స్వస్యాపి స్రష్టారం భగవన్తమవలోక్య తస్య స్వమాంసాత్ ఉత్పత్తిమవోచత్. తత ఏవ ఖలు "నేత్యబ్రవీత్. పూర్వమేవాహ మిహాస" మితి తద్వాక్యం ప్రతిషిద్ధం. అస్యాభిప్రాయః – త్వదుత్పత్తేః పూర్వమేవాహ మిహాసం. త్వాం మనసాఽ సృజం. అతస్త్వం మాంసస్పృష్టవాన్ తథాపి "మమవై త్వమ్మాంసాత్ సమభూ"దిత్యజ్ఞేన త్వయోక్తమితి. అతో మాంసాదిశబ్దానామేవ ముక్తోఽ ర్థస్త్యజ్యతాం. ఇదానీం సజ్జనగృహీత సమీచీనానేక ప్రమాణన్యాయసిద్ధః కశ్చిదర్థశ్శ్రూయతాం. "సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్" ఇత్యాదౌసర్వకారణవస్తు ప్రతిపాదనవాక్యే "త దైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయే" త్యేవంరూపేషు బహుషు కారణవాక్యేషు మానసస్పృష్టిః ప్రతిపాద్యతే. రంగమామాత్యే – "ఆదికర్తాఽ ఽదితస్సర్వం మనసా నిర్మమే పురా". బ్రహ్మాండే – "తస్య కామస్సమజని మనసో వీర్యమాదితః" ఇత్యేవంవిధాని వాక్యాని బహుని మానసస్పృష్టిం ప్రతిపాదయన్తి" ఇత్యాదినా మహతా ప్రబన్ధేన. "సతపో తప్య" తేత్యాదిశ్రుతి రర్థతః క్వచిచ్ఛబ్దతోఽర్థతశ్చ శ్రీశ్రీనివాసదీక్షిత వేదాంత దేశికవర్ణిత ప్రకారమనుసృత్య వివృతా. అత్రేదం చావగమ్యతే : – సజ్జనసంభవాఖ్య తదీయగ్రంథే తస్యాశ్శ్రుతేః పరైః ఉక్తానర్థాన్నిషిధ్య సజ్జనగృహీత సమీచీనానేక ప్రమాణన్యాయ సిద్ధః కశ్చిదర్థశ్శ్రూయతామిత్యుక్తం. సజ్జనా నామ వైఖనసాః.

ఉచ్యతే హి ఉపక్రమే తేన దేశికేన – "సర్వాధీశ్వర లక్ష్మీశసపర్యానిరతాత్మనాం, సతాం వైఖానసాఖ్యానాం సంభవోఽత్ర నిరూప్యత" ఇతి. సజ్జన గృహీతేత్యత్ర సజ్జనశబ్దేన శ్రీవైఖానసకులతిలక శ్రీశ్రీనివాసదీక్షిత ఏవాభిహిత ఇత్యవగమ్యతే. యతశ్శ్రీవైఖానసమహిమమంజర్యామస్యాం "సతపోతప్యతే"త్యాది శ్రుతేః శ్రీమద్దీక్షితైరేవ తథా సమీచీనార్థో వర్ణితః ఇత్యలమప్రస్తుతేన.

మంజరీ : **నను చతుర్ముఖస్యాణ్డాదుత్పత్తిర్నాభ్యాముత్పత్తిశ్చ శ్రూయతే. ఏకస్మిన్ జన్మని కథమిదముపపద్యత ఇతి చేత్తదుక్తం హయశిరోపాఖ్యానే "త్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం, చాక్షుషం వై ద్వితీయం మే ఆసీజ్జన్మపురాతనం. త్వత్ప్రసాదాచ్చ మే జన్మ తృతీయం వాచికం మహత్, త్వత్తో వా శ్రావణం చాపి చతుర్థం జన్మ వై ప్రభో. నాసిక్యం చైవ మే జన్మ త్వత్తః పంచమముచ్యతే, అండజం చాపి మే జన్మ కృతం షష్ఠం వినిర్మితం. ఇదం తు సప్తమం జన్మ పద్మజం మేఽమిత ప్రభో". ఏవం శ్రుతిమార్గాను సారేణ బ్రహ్మణో వైఖానసత్వాదికం, తదద్య విశేషేణ భగవద్ధ్యానేన జాతా వైఖానసా ఇతి చ ప్రతిపాదితం. పురాణాంతరే – "విఖనా ఇతి వై విష్ణుస్తజ్జా వైఖానసాస్స్మృతాః, విష్ణోరేవ సముత్పన్నా బ్రహ్మాద్యా మునయః పురా" ఇతి. శాంతిపర్వణి – "భృగ్వంగిరోమరీచ్యత్రిపులస్త్యపులహాః క్రతుః, తథా వసిష్ఠో దక్షశ్చ నవ స్వాయంభువా ద్విజాః. ఏతే వైఖానసానాం తు ఋషీణాం భావితాత్మనాం, వంశకర్తార ఉచ్యన్తే సాత్త్వికాహారభోజినా"మితి. శ్రీగీతాయాం – "మహర్షయస్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా, మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః." పురాణాంతరే – "యజ్ఞే దేవస్య వితతే మహతో వరుణస్య హ, బ్రహ్మణోఽప్సరసం దృష్ట్వా రేతశ్చ స్కంద కర్హిచిత్. తత్ప్రతీక్ష్య స పర్ణేన స జుహావ విభావసౌ, తతోఽర్చిషోఽభూద్భగవాన్ భృగురంగారతోఽంగిరాః. అత్రైవాన్వేషణాదత్రిః ఖననాద్విఖనా మునిః, ఖననం**

తత్త్వమీమాంసేత్యాహుః కేచన సూరయః. అపరే నిగమార్థానాం ఖననాదితి నశ్శ్రుతమ్. తతస్తద్వంశజా విప్రా వేదవేదాంగ వేదిన” ఇతి. అథ పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధే భారతే చానుశాసనికే పంచవింశతితమాధ్యాయే వైఖానసానా ముత్పత్తిః ప్రతిపాదితా. వసిష్ఠః – “అపి చేదం పురారామ శ్రుతంమే బ్రహ్మదర్శనం, పితామహస్య యద్వృత్తం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః. దేవస్య మహతస్తాత వారుణీం బిభ్రత స్తనుం, ఐశ్వర్యే వారుణే వాఽథ రుద్రస్య ఈశస్య వై ప్రభోః. ఆజగ్ముర్మునయస్సర్వే దేవాశ్చాగ్నిపురోగమాః, యజ్ఞాంగాని చ సర్వాణి వషట్కారశ్చ మూర్తిమాన్. మూర్తిమంతి చ సామాని యజూంషి చ సహస్రశః, ఋగ్వేదశ్చ క్రమం తత్ర పదక్రమ విభూషితః.” ఇత్యారభ్య, “దేవపత్న్యశ్చ కన్యాశ్చ దేవతానాం చ మాతరః, ఆజగ్ముస్సహితాః తత్ర తథా భృగుకులోద్వహమ్. యజ్ఞం పశుపతిః ప్రీతో వరుణస్య మహాత్మనః స్వయంభూవస్తుతా దృష్ట్వా రేతస్సమపతద్భువి. తస్య శుక్లస్య నిష్పందాత్ పాంసూన్ సంభృత్య భూమితః, ప్రాశ్యత్ పూషా కరాభ్యాం వై తస్మిన్నేవ హుతాశనే. తతస్తస్మాత్సంప్రవృత్తే సత్రే జ్వలితపావకే, బ్రహ్మణో జుహ్వతస్తస్య ప్రాదుర్భావో బభూవహ. స్కన్నమాత్రం తు తచ్ఛుక్లం స్రువేణ ప్రతిగృహ్య సః. ఆజ్యవన్మంత్రవచ్చాపి సోఽజుహ్వద్భృగునందన. తతస్సంజనయామాస భూతగ్రామం స వీర్యవాన్. శుక్లే హుతేఽగ్నౌ తస్మింస్తు ప్రాదురాసన్ పురః ప్రభోః. పురుషా వపుషా యుక్తాయుక్తాః ప్రవర్తకైః గుణైః, భర్జనాద్భృగురిత్యేవ మంగారాదంగిరాభవత్. మరీచిభ్యో మరీచిస్తు మారీచః కాశ్యపోఽభవత్, అంగారేభ్యోఽంగిరాస్తాత వాలఖిల్యాశ్శరోచ్చయాత్. అత్రైవాత్రిం చ హి విభో జాతమేవం వదన్త్యపి, తదా అగ్నేస్తస్య భస్మభ్యో బ్రహ్మర్షి గణసమ్మితాః. వైఖానసాః సముత్పన్నాస్తథా శ్రుతిగణేప్సవః”, ఇతి. తత్రైవ – “ఏతే విప్రవరాస్సర్వే ప్రజానాం పతయస్స్మృతాః, సర్వం సంతానమేతేషాం

ఇదమిత్యవధారయ" ఇతి చ. తస్మాన్నారాయణేన బ్రహ్మణాచాది సృష్టావేవా ద్వారకసద్వారక భగవద్యజనాధికారిత్వేన సృష్టా ఇతి శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు ప్రతిపాదితత్వాత్, భృగ్వాదిమహర్షీణాం తద్వంశజానాం వైఖానససూత్రేణ నిషేకాది క్రియావతామేవ లోకే వైఖానసా ఇతి ప్రసిద్ధిః. ఏవం శ్రుతస్మృతి పురాణేషు వైఖానసానాం ప్రతిపాదితోత్పత్తిః నిరూపితా.

చంద్రికా : అథ చతుర్ముఖస్య నానావిధోత్పత్తికథనస్యానుపపత్తిమాశంక్య సమాధత్తే – తదుక్తమితి. కల్పభేదేనైకస్యైవ చతుర్ముఖస్య మానస చాక్షుష జన్మత్వాదికముపపద్యత ఇత్యాశయః. మహర్షయస్సప్తేత్యాది శ్రీగీతావచనస్య భాష్యమేవం. పూర్వే సప్తమహర్షయోఽతీతమన్వంతరే యే భృగ్వాదయః సప్తమహర్షయో నిత్యసృష్టి ప్రవర్తనాయ బ్రహ్మణో మనస్సంభవాః. నిత్యస్థితి ప్రవర్తనాయ యే చ సావర్ణికా నామ చత్వారో మనవస్థితాః, యేషాం సంతానమయే లోకే జాతా ఇమాస్సర్వాః ప్రజాః, ప్రతిక్షణమాప్రళయాత్ అపత్యానాముత్పాదకాః పాలకాశ్చభవన్తి, తే భృగ్వాదయో మనవశ్చ మద్భావాః మమ యో భావస్స ఏవ యేషాం భావస్తే మద్భావాః మన్మతే స్థితాః, మత్సంకల్పానువర్తిన ఇత్యర్థః అగ్రే భగవతా "మహర్షీణాం భృగురహ"మితి గీతత్వాత్ భృగ్వాదయ ఇతి భాషితం. భృగుర్హి వైఖానసాగ్రేసరః; "వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై"రితి హారితేనోక్తత్వాత్. సతు విఖనోనామ్నః బ్రహ్మణః పుత్రశ్శిష్యః. తత్కృత సూత్రానుసారేణ శ్రీశాస్త్రప్రణీతేతి చ ప్రసిద్ధం. నను భృగ్వాదయో వైఖానసాః క్వచిచ్చతుర్ముఖస్య మానసాః పుత్రా ఇతి, క్వచిత్ భగవన్మనసా సృష్టా ఇతి, క్వచిత్ అగ్నేర్జాతా ఇతి చాభిధీయతే. కథం ఇదముపపద్యత ఇతి చేత్. ఉచ్యతే – ఏతే ప్రథమం విఖనశ్శబ్దవాచ్యేన భగవతా మనసా సృష్టాః. తతస్త ఏవ చతుర్ముఖేన ధ్యాతః ప్రాదురభవన్. కల్పాన్తరే అగ్న్యాదిభ్యోఽపి తథా. "విఖనా ఇతి వై విష్ణు"రిత్యుక్తం. ఖనం పాపం,

విఖనాః, అపహత పాప్మా ఇత్యర్థః. భగవత్పుత్రత్వాత్ చతుర్ముఖస్యాపి విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వముక్తం. నను ఆనందసంహితాయాం చతుర్ముఖాదన్యో విఖనా ఇతి కశ్చిన్మహామునిర్భగవతాసృష్టః, చతుర్ముఖధ్యానసంభూతేభ్యః మహర్షిభ్యశ్చాన్యే భృగ్వాదయః విఖనసా సృష్టా ఇతి చ ప్రతిపాద్యతే. చతుర్ముఖంప్రతి భగవద్వచనం – "శుద్ధ సత్త్వ సముత్పన్నో నిర్మితోఽయం తవాగ్రతః, మునిశ్రేష్ఠో మహాతేజా మత్కార్యకరణక్షమః." ఇతి, తత్రైవ. "జ్ఞాత్వైవం సర్వభూతాత్మా స ఏవ విఖనోమునిం, ప్రోవాచేదం సమానీయ శుద్ధసత్త్వమయాన్మునీన్. త్వత్కార్యసాధకానేవ సృజ త్వం చ మమాజ్ఞయా, ఇత్యుక్తే దేవదేవేశే విఖనా. మునిపుంగవః. భృగుమత్రిం వసిష్ఠం చ మాం చైవం కాశ్యపం తథా, జమదగ్నిం భరద్వాజం విశ్వామిత్రం మహామునిం. గౌతమాదిమునీంద్రాంశ్చ విష్ణ్వర్చనపరాయణాన్, హరేః కటాక్షమాత్రేణ గర్భచక్రాంకసంయుతాన్" ఇతి చ. తథా సతి చతుర్ముఖ ఏవ విఖనశ్శబ్ద వాచ్య ఇతి కథమితి చేదుచ్యతే – కస్మింశ్చిత్కల్పే తథా స్యాదిత్యూహ్యం. సర్వేషు కల్పేషు తథా యది బహుగ్రంథ విరోధస్సంభవతి. ఉచ్యతే హి చతుర్ముఖ ఏవ విఖనోఽపరనామా సూత్రం ప్రణీతవానితి స్కాందే "వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నా రాధనత్రయం. ఉక్తవా" నితి. పురాతంత్రే భగవాన్ భృగురాహ. "అణోరణీయం బ్రహ్మాణం మహాన్తం మహతః ప్రభుం" ఇత్యారభ్య "వైఖానసంవిధాతారం విరిఞ్చన్తం చతుర్ముఖం, జటాచీరాంబరధరం వల్కలాజినధారిణం. ప్రణమ్య శిరసా శ్రేష్ఠం భగవన్తం స్వయంభువ" ఇతి. గారుడే. "పురా చతుర్ముఖాదేశాచ్చత్వారో మునయోఽమలాః ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమావభ్యర్చయన్నృప. మరీచిర్మందరే విష్ణుమర్చయామాస కేశవ"మిత్యారభ్య "శుభక్షేత్రే భృగుర్ముని"రితి. శ్రీభాగవతే ఏకాదశే భగవన్తం

ప్రత్యుద్ధవః – "నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజాద్యదాహ భగవానజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్య" ఇతి. ఏతాదృశాని వచనాని బహూని సంతి. తత్ర తత్రోదాహరిష్యంతే. నను భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు శ్రీవిఖనస్స్వరూపకథనే తస్యైకవక్త్రత్వాదికమేవాభిధీయతే, న తు చతుర్ముఖిత్వాదికం. తదిదం కథం సంగచ్ఛత ఇతి చేత్, సత్యం; ఇదమత్రబోధ్యం – చతుర్ముఖ ఏవ భగవచ్ఛాస్త్రాధిగమాయ తపశ్చరణసమయే తచ్ఛాస్త్రాధ్యాపనాయ తథావిధ గుణభృగ్వాదిసృష్టికాలే చ శుద్ధసత్త్వగుణస్సన్ ఏకవక్త్రః తపస్వీవేషధారీ చాసీత్. తదానీమేవ తస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం జాతమితి. తథా భారతే – "విశేషేణ ఖనేద్యస్మాద్భావనా మునిసృష్టయే, తస్మాద్విఖనసో నామ స ఆసీదణ్డజః ప్రియః" ఇతి. శ్రీపాంచరాత్రే – "అథ మత్స్యాకృతి శ్రీశః ప్రవిశ్యాంబుధి మధ్యమం" ఇత్యారభ్య "తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్, తప స్తప్త్వాచిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజస్తు వైష్ణవం. పశ్చాదపశ్యద్విష్ణూక్త మాగమం విస్తరాత్తదా. సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖిత రత్నవత్, ధాతా విఖనసో నామ్నా మరీచ్యాదిసుతాన్ మునీన్ అబోధయదిదం శాస్త్ర"మితి. చతుర్వక్త్రః బ్రహ్మా, జటాకాషాయ దండభృత్, భూత్వేత్యర్థః. జటాదిధారిత్వమేక ముఖత్వాదేరప్యుపలక్షణమ్. ఆనుశాసనికే చ – "ఖనిత్వా చాత్మనాఽఽ త్మాన"మిత్యారభ్య, "ప్రోచ్యతే స పితామహ" ఇతి. అత్ర "ధ్యానమావిశ్య యోగేన హ్యాసీద్విఖనసోముని"రితి ధ్యానపర్యాయనామక ఖననాదేవ పితామహస్య విఖనసవైఖనసాదిశబ్ద వాచ్యత్వం, తపశ్చరణాన్మునిత్వం చాసీదితి సమ్యగవగమ్యతే. తపశ్చరణకాలే స్వసంకల్పేన ఏకముఖత్వాది గ్రహణం చోపపద్యతే. లోకే చైకస్యైవ పురుషస్య కాలవిశేషేఽవస్థా భేదేన పృథక్ నామ్నా వ్యపదేశో భవతి. ఆనందసంహితా వచనానామపి చతుర్ముఖాదన్యో విఖనా ఇతి తత్సృష్టమహర్షిభ్యః విఖనస్సృష్టమహర్షయో

అన్యే ఇతి చ న తాత్పర్యం. కింతు భగవత్సంకల్పేన చతుర్ముఖ ఏవ శుద్ధసత్త్వగుణేన రూపాంతరేణ విఖనో నామా ప్రాదురాసీత్. తథా చతుర్ముఖసృష్టా ఋషయశ్చ రూపాన్తరేణావిరాసన్నిత్యేవ. పూర్వమేవ భగవత్సృష్టానాం ఋషీణాముత్పత్తిర్నామావిర్భావ ఏవ. ఉక్తం హి – విష్ణోరేవ సముత్పన్నా బ్రహ్మాద్యా మునయః పు" రేతి. సర్వదా చతుర్ముఖ ఏవ రూపాంతరేణ విఖనశ్శబ్దవాచ్యోఽభూదితి సిద్ధం. ప్రతిపాదితం హి హయశిరోపాఖ్యానే – "చతుర్ముఖస్య ప్రథమం మానసత్వం ద్వితీయం చాక్షుషత్వ" మిత్యాది. అతో నకించి దపి హీయతే. నను శాంతిపర్వణి – "భృగ్వంగిరో మరీచ్య"త్రీత్యారభ్య, "ఏతే వైఖానసానాంతు ఋషీణాం భావితాత్మనాం, వంశకర్తార ఉచ్యన్తే" ఇతి బ్రహ్మణా సృష్టానాం సర్వేషామపి వైఖానసత్వం సమానముక్తం. తథా సతి శ్రీవైఖానససూత్రిణామేవ కథం వైఖానసత్వ వ్యవహార ఇతి చేత్, సత్యం; సామాన్యేన సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వసంభవేఽపి విఖనస్సూత్రిష్వేవ వైఖానసత్వప్రతీతిః ఉపపద్యతే. యథా జలజన్మనాం కుముదకల్హారాదీనామపి జలజశబ్దవాచ్యత్వ సంభవేఽపి పద్మేష్వేవ జలజత్వప్రసిద్ధిః. అత్రేదమవధేయం. విఖనో విఖనస వైఖానస శబ్దవాచ్యేన భగవతా బ్రహ్మణా చ మనసా సృష్టా భృగ్వాదయః ప్రథమం వైఖానసశబ్దాభిధేయత్వం ప్రపేదిరే. తద్వంశజానాం సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం వైఖానసత్వే సత్యపి స శబ్దః యోగేన రూఢ్యా చ విఖనస్సూత్రిష్వేవ ప్రవృత్తః. శ్రీమద్రామాయణే – "తత్ర వైఖానసా నామ వాలఖిల్యాశ్చ నామతః," ఇతి. తత్రైవాన్యత్ర – "అభ్యాగచ్ఛంత కాకుత్థ్సం రామం జ్వలితతేజసం, వైఖానసా వాలఖిల్యాః సంప్రక్షాళా మరీచిపాః." ఇత్యాది. అత్ర యద్యపి వైఖానసత్వం వాలఖిల్యానామపి సాధారణం, తథాపి వైఖానసా ఇతి విఖనస్సూత్రిణ ఏవ ఉక్తా ఇత్యవగమ్యతే. తథా మహేశ్వరతీర్థేన చ వ్యాఖ్యాతం. వానప్రస్థానాం వైఖానసత్వేన వ్యవదేశశ్చ శ్రీవిఖనస్సూత్ర

ఏవ, తేషాం విశిష్య ధర్మప్రతిపాదనేన తదనుష్ఠానాదితిబోధ్యం. కించ శ్రీపాద్మ పురాణాదిషు – "వైఖానసైర్మహాభాగైరర్చాపయనరాధిప" ఇత్యాదినా భగవదారాధనాధికారిత్వేన ప్రతిపాదితా వైఖానసా విఖనస్సూత్రిణ ఏవేత్యకామేనాభ్యుపగన్తవ్యం; వానప్రస్థానాం తదధికారానుపపత్తేః. ఇత్యలమత్ర విస్తరేణ.

24. వైఖానససూత్రస్యాష్టాదశశారీరసంస్కారవత్త్వే శ్రుతి ప్రదర్శనమ్

మంజరీ : అథ ప్రత్యక్ష శ్రుతిమూలత్వేన భగవతా విఖనసా ప్రణీత సూత్రానుసారేణ భగవదారాధనాదిశాస్త్రప్రణయనాదికం తత్సూత్రిణా మేవారాధనేఽధికారశ్చ ప్రతిపాద్యతే. కా వా మూల భూతా శ్రుతిరితి చేత్ ఉచ్యతే. ముండోపనిషది – "ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః అష్టాదశోక్త మవరం కర్మ యేష్వి"తి, శ్రుతిసిద్ధాష్టాదశశారీరసంస్కారప్రతిపాదకత్వం, యజుషి – "తదుహవా ఏతే బ్రహ్మవాదినః పూర్వాభిముఖాస్సంధ్యాయాం గాయత్ర్యాఽభిమన్త్రితా ఆప ఊర్ధ్వం విక్షిపంతి తా ఏతా ఆపో వజ్రీభూత్వా తాని రక్షాంసి మందేహారుణే ద్వీపే ప్రక్షిపన్తి యత్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమన్తి తేన పాప్మానమవధూన్వంతీ"త్యాది సర్వకర్మస్వపి యోగ్యతాప్రదే సంధ్యోపాసనే ఆపోహిష్ఠేత్యాదిభిః ఋుగ్భిస్తిసృభిః ప్రోక్ష్య, ప్రాతస్సూర్యశ్చేత్యాదినాఽఽచమ్య గాయత్ర్యాభిమన్త్ర్యాదిత్యాభిముఖం విక్షిప్య ప్రదక్షిణం కరోతీత్యాది ప్రధానభూతమర్ఘ్యప్రదానాదికముక్తం. "ప్రథమం మన్ముఖాత్ సృష్టో లోకార్థే వచనప్రభుః, సృష్టమాత్రో జగత్సర్వం అత్తుమైచ్ఛత్ పురాఖలు. తతః ప్రశమిత స్సోఽగ్నిరూపాసీనో మయాపురా, స తతోపాసనాత్సోఽయమౌపాసన ఇతీరితః" ఇత్యాశ్వమేధికే భగవతోక్తత్వాత్ "ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చే"తి శ్రుతేః పరమపురుషముఖాజ్జాతస్యోపాసనాగ్నేరాయతనపరికల్పనాదికమత్ర ప్రతిపాదితం – నిత్యహోమేఽగ్నిశాలాయామిత్యాదినా.

25. స్వసూత్రే భగవదారాధనాద్యుత్తమోత్తమధర్మ ప్రతిపాదనమ్

అథాగ్నౌ నిత్యహోమాంతే విష్ణోర్నిత్యార్చనం సర్వదేవార్చనం భవతి. "అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదన్తరేణ సర్వా అన్యా దేవతా ఇతి బ్రాహ్మణ"మిత్యాదినా భగవదర్చనా ప్రతిపాదితా. "సాంగచతుర్వేద తపోయోగాదృషిర్నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని"రితి ప్రపదనపరం ఐకాంతిత్వముక్తం. "ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాణి దదాతి" "పదత్రయే నివిష్ట" ఇత్యాది, "ఓం నమో నారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకః వైకుంఠభువనం గమిష్య"తీతి. అనేన న్యాసః ప్రతిపాదితః. "ప్రాప్తే ప్రయాణకాలే శుక్ల మహో మాసాష్షడుత్తరాయణమ్ అగ్నిర్జ్యోతిరనేన పథా బ్రహ్మపదమపునరావృత్త్యభ్యే" తీతి. అనేన "అర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణ పక్ష" మిత్యాద్యర్చిరాదిమార్గ ప్రతిపాదనం, "అథాఘారవిధాన"మిత్యార"భ్యాఘారే పరిధి పరిస్తరణాని ఆహరణోర్ధ్వసమిదాదయో మన్త్రప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియన్త" ఇతి శ్రుత్వా సమన్త్రకత్వేన క్రియన్తే. సూత్రే తావదుపక్రమ ప్రభృతి తాన్త్రికమన్త్రాభావాచ్చ ఆఘారపర్యన్తం శ్రుతిమార్గానుసారేణ ప్రతిపాదనం. "అష్టాదశోక్తమవరం కర్మే"త్యత్ర యజ్ఞస్య ఋత్విజష్షోడశ సదస్యస్సప్తదశ యజమానోఽష్టా దశేతి తదసత్; యజమానాదీనాం కర్మ కుర్వతాం కర్మత్వాసంభవాత్ కర్మకర్తృవిరోధః. అష్టాదశస్మృత్యుక్తాని కర్మాణి పురాణోక్తానివేతి చేత్సత్యం; ఇదమిదం కర్మేతి విశిష్యానుక్తత్వాత్. తత్ర తత్ర ప్రతిపాదితభగవదారాధనాధీనామపవర్గాది ఫలప్రదానాం జరామృత్యువిరోధినాం జన్మ మృత్యుప్రాప్తి ఫల ప్రతిపాదనస్య అయుక్తత్వాత్, తథా వక్తుమయుక్తం. కించ, అష్టాదశస్మృతి పురాణేషు ప్రతిపాదితానాం కర్మాణాం సాత్త్విక రాజసతామసభేదేన ప్రతిపాదితానాం "సాత్త్వికా మోక్షదా జ్ఞేయా రాజసాః స్వర్గదాస్స్మృతాః, తథైవ తామసాదేవి నిరయప్రాప్తి హేతవ" ఇతి, అపవర్గఫల ప్రదానామపి నిరయప్రాప్తి

సంభవాత్తథా వక్తుమయుక్తం. "ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా" ఇతి ఫలాభిసంధిసహితానామ కించిత్కరత్వం ప్రతిపాద్య, "అష్టాదశోక్తమవరం కర్మ యే"ష్వితి యేషు సూత్రేష్వవరం కర్మ యజ్ఞాపేక్షయా స్మార్తకర్మణాం ముఖ్యత్వాభావాత్ అవరం కర్మేత్యుక్తం, అష్టాదశేతి యదుక్త మిత్యర్థః.

చంద్రికా : అథ శ్రీవైఖానససూత్రే – "ఋతుసంగమనే"త్యారభ్య "పాణిగ్రహణానీత్యష్టాదశ సంస్కారాశ్శారీరా" ఇతి శారీర కర్మణాం అష్టాదశత్వం ప్రతిపాదితం. తత్ర మూలభూతాం శ్రుతిముదాహరతి. "ప్లవా ఇతి. అయం స్వాభిప్రేతోఽర్థః. యేషు సూత్రేషు అవరం శ్రౌతకర్మా పేక్షయా న శ్రేష్ఠం కర్మ, శారీరాస్సంస్కా రా ఇత్యర్థః అష్టాదశేత్యుక్తమితి. యజ్ఞరూపా ఇతి. ఫలాభిసంధిపూర్వకం కృతాః ఏతే యజ్ఞరూపాః ప్లవా అదృఢాః జన్మ మృత్యుసాగర తరణేఽకించిత్కరాః, భగవదారాధనమేవ తత్రోపాయ ఇత్యర్థః ఏవంచ" శ్రీవైఖానససూత్రే శారీరసంస్కారాణామష్టాదశ సంఖ్యాకత్వ విధానమేతచ్ఛ్రుతిమూలమితి సిద్ధం. పునరితర సూత్రాపేక్షయా ఽస్యసూత్రస్యోత్కర్షే బహూన్ హేతూనాహ. యజుషీత్యాదినా. పదత్రయ ఇత్యాదినా శ్రీవైఖానససూత్రే చరమావస్థాయాం కర్తవ్యం విహితం. పదత్రయం నామ శ్రీమదష్టాక్షరం. తత్రహి ఓం, నమః, నారాయణాయ, ఇతి త్రీణిపదాని విద్యన్తే ఇత్యభిప్రేత్యాహ పదత్రయే నివిష్ట ఇతి. అథ శ్రీమదష్టాక్షరజపస్య పరమపద ప్రాప్త్యుపాయత్వే శ్రుతిం దర్శయతి. "ఓం నమో నారాయణాయే"తి.

26. స్మృతీనాం పురాణానాం చ సాత్త్వికాదిభేదనిరూపణమ్

మంజరీ : అష్టాదశ స్మృతయః పురాణాని చ. పాద్మే పురాణే "వైష్ణవం నారదీయం చ తథా భాగవతం శుభం, గారుడంచ తథాపాద్మం వరాహం శుభదర్శనే. సాత్త్వికాని పురాణాని విజ్ఞేయాని చ షట్ పృథక్, బ్రహ్మాండం

బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం తథైవచ. భవిష్యద్వామనం బ్రాహ్మం రాజసాని చ షడ్విదుః, మాత్స్యం కౌర్మం తథా లైంగం శైవం స్కాందం తథైవ చ. ఆగ్నేయం చ తథైతాని తామసాని నిబోధమే, సంకీర్ణాస్తామసాశ్చైవ రాజసాః సాత్త్వికాస్తథా. కల్పాశ్చతుర్విధాః ప్రోక్తాః బ్రహ్మణో దివసాశ్చ తే, యస్మిన్ కల్పే తు యత్ప్రోక్తం పురాణం బ్రహ్మణా పురా. తస్య తస్య తు మాహాత్మ్యం తత్స్వరూపేణ వర్ణ్యతే, సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పితౄణాంచనిగద్యతే. అగ్నేశ్శివస్య మహాత్మ్యమధికం బ్రహ్మణో విదుః సాత్త్వికేష్వథ కల్పేషు మాహాత్మ్యమధికం హరేః, తేష్వేవయోగసంసిద్ధా గమిష్యంతి పరాంగతిం.” స్మృతయః, పాద్మే – “వాసిష్ఠం చైవ హారీతం వ్యాసం పారాశరం తథా, భారద్వాజం కాశ్యపీయం స్మృతిషట్కంతు సాత్త్వికం. మానవం యాజ్ఞవల్క్యం చ ఆత్రేయం ఖాక్షమేవ చ. కాత్యాయనం వైష్ణవం చ స్మృతిషట్కం తు రాజసం. గౌతమం బార్హస్పత్యంచ సాంవర్తంచయమ స్మృతిః, శాంఖమౌశనసంచైవ స్మృతిషట్కంతు తామస”మితి. అగ్ని వైశ్యసూత్రే – “అథాతస్సూత్రగణనం వ్యాఖ్యాస్యామో బోధాయనమాపస్తంబం సత్యాషాఢం ద్రాహ్యాయణమాగస్త్యం శాకల్యం ఆశ్వలాయనం శాంభవీయం కాత్యాయన మితి నవ పూర్వసూత్రాణి. వైఖానసం శౌనకీయం భారద్వాజమాగ్నివేశ్యం జైమినీయం వాధూలం మాధ్యందినం హిరణ్యకేశీయం కౌషీతకమితి నావాపరసూత్రాణి. అష్టాదశ సూత్రకారాశ్చేతి పూర్వసూత్రాణి నవాపర సూత్రాణి నవప్రోక్తానీత్యేతచ్చతుర్వేద మూలాని. నవాపర సూత్రాణి విష్ణుసంబంధీని. పూర్వసూత్రాణి శారీరాణి సామాన్యాని భవన్తి. తస్మాద్వైఖానసాదీని దైవికానీతి.

చంద్రికా : అష్టాదశోక్తమితి. అష్టాదశశబ్దోఽష్టాదశ స్మృతిపరః పురాణపరోవాఽస్త్విత్యాశంక్య తాసు తేషు చ కాసాంచిత్ కేషాంచిచ్చ సాత్త్వికతయా జన్మమృత్యునివర్తకత్వాత్ తథావక్తుమయుక్త మితి పరిహృతమ్.

తతస్స్మృతీనాం పురాణానాం చ సాత్త్వికాదిభేదజిజ్ఞాసాయాస్సంగతత్వాత్ తాస్తాని చ పృథగ్దర్శయతి – పాద్మే ఇత్యాదినా. అథసూత్రాణిచ గణయిత్వా తేషాం నవానాం పూర్వత్వం, నవానామపరత్వం చ కాలత ఇత్యాశంకాం పరిహరతి – పూర్వసూత్రాణి శారీరాణీతి. అర్థాదపరసూత్రాణాం. దైవికతయా విశేషత్వముక్తం భవతి. విశేషసూత్రేషు చ శ్రీవైఖానససూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణపరతయా దైవికాగ్రగణ్యత్వాత్ ప్రథమతో గ్రహణం. నచ పూర్వత్వమపరత్వంచ పూర్వాపరకాల సంభవాచ్చాస్త్వితి వాచ్యం. సర్వేషాం సూత్రాణాం శ్రీవైఖానససూత్రస్య ప్రథమత్వాత్. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా – "ఆద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ సర్వశః, మయా ఽనువర్తిత"మితి. బ్రహ్మవైవర్తే చ – "యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృత"మితి. ఏతద్విస్తరస్తు దశవిధహేతునిర్ణయే ద్రష్టవ్యః.

27. వైఖానసశాఖాస్వరూపః

మంజరీ : **శ్రీవైఖానససూత్రం ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలమిత్యుక్తం. కా శాఖా? కో వేద? ఇతి చేదుచ్యతే – అఖిలవేదద్రుమమూలభూతో యజుర్వేదః. యథా శ్రీవిష్ణుపురాణే – "వేదమస్య మైత్రేయశాఖాభేదాస్సహస్రశః, న శక్యో విస్తరోవక్తుం సంక్షేపేణ శ్రుణుష్వ తత్. ద్వా పరే ద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే, వేదమేకం సుబహుధా కురుతే జగతే హిత. వీర్యం తేజోబలం చాల్పం మనుష్యాణామవేక్ష్య చ, హితాయ సర్వభూతానాం వేదభేదాన్ కరోతిసః" ఇత్యారభ్య "ఏక ఆసీద్యజుర్వేదస్తం చతుర్ధా హ్యకల్పయత్, చాతుర్హోత్రమభూద్యస్మిన్ తేన యజ్ఞమథాకరోత్. అధ్వర్యవం యజుర్భిస్తు ఋగ్భిర్హౌత్రం తథా మునిః, ఔద్గాత్రసామభిశ్చక్రే బ్రహ్మత్వం చాప్యథర్వభిః. తతస్స ఋచ ఉద్ధృత్య ఋగ్వేదం కృతవాన్మునిః, యజూంషిచ యజుర్వేదం**

సామవేదం చ సామభిః. రాజ్ఞాం త్వథర్వవేదేన సర్వకర్మాణి స ప్రభుః, కారయామాస మైత్రేయ బ్రహ్మత్వం చ యథాస్థితి. సోఽయమేకో మహా వేదతరుస్తేన పృథక్కృతః, చతుర్ధా చ తతో జాతం వేదపాదపకాననమితి. స్కాందే - "వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమో ధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయం. ఉక్తవాన్నిగమార్థానామాచారం ప్రవిభాగశ"ఇతి. శ్రీవైఖానసే - "వేదానాం వ్యసనాదర్వాక్ ప్రాగ్రూపం మేళితం తు యత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖామితి వేదవిదో విదుః. తాం తు వైఖానసీం శాఖాం వ్యాసస్తు భగవాన్మునిః, చక్రే ఋగాదిభేదైస్తు వ్యసిత్వా తు పృథక్పృథక్. తాం తు వైఖానసీం శాఖామాదావధ్యాపయన్మునిః," ఇత్యాది. మరీచిప్రోక్తానందసంహితాయాం శాఖానుక్రమణాధ్యాయే - "అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి శాఖానుక్రమణం బుధాః, బృహచ్ఛృంగశ్చతుస్సానుః పృథుళో వేద పర్వతః" ఇత్యుపక్రమ్య, "అతో యజుః ప్రభేదం తు విదురేకోత్తరం శతం," ఇత్యన్తం మహాప్రబంధమభిధాయ, "వేదనాం వ్యసనాద్యత్తు ప్రాగ్రూపం మిళితం మహత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖాం ప్రోవాచ హి పితామహః" ఇతి. బ్రహ్మవైవర్తే - "నిమ్నగానాం యథా గంగే" ఇత్యారభ్య "శ్రుతీనాం ఆదిభూతా తు శ్రుతిరేకాయనీ యథా, తత్సాన్నిధ్యాద్యథా యస్యాం నిషణ్ణో భగవాన్ హరిః. వ్యూహానామాది భూతస్తు వాసుదేవో యథా పరః, త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుః శివానాం తు సదాశివః. ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మః స్మృతీనాం మానవీస్మృతిః. విప్రాణాం వేదవిదుషాం వైఖానసో వరః. యథా మునీనాం విఖనాః ఆదిభూత ఉదాహృతః. సూత్రాణాం తత్ప్రణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం. తథైవ పుష్కరోరాజన్ తీర్థానాముత్తమోత్తమః" ఇతి. బ్రహ్మపురాణే - "ఏక ఏవ ద్విజా వేదో వేదార్థశ్చైక ఏవ చ, తత్రాపి మునిశార్దూల శాఖాభేదేన భేదితాః" ఇత్యారభ్య "బ్రహ్మణస్సకలాన్వేదాన్వసిష్ఠః

ప్రాప్తవాన్ ద్విజః, తస్మాచ్ఛక్తి స్తతోధీర్మా పరాశర మహామునిః. పరాశరాన్మహాబుద్ధి ర్వేదవ్యాసో మహామునిః, సంక్షిప్య సకలాన్వేదాంశ్చతుర్ధా కృతవాన్మునిః, ఋగ్వేదః ప్రథమః ప్రోక్తో యజుర్వేద స్తతః పరం, సామవేద స్తృతీయస్తు అథర్వస్స్యాచ్చతుర్థక"మితి. "పునస్త్రిసప్తభేదేన ఋగ్వేదో భేదితోఽమునా, యజుర్వేదో ద్విజా యేనాశీతిభేదేన భేదితః. నవధా భేదితోఽథర్వవేదస్సామ సహస్రధా, వ్యస్త వేదతయా వ్యాస ఇతి లోకే శ్రుతో ముని"రితి. "ద్వైపాయనస్య శిష్యాస్తే చత్వారో మునయః క్రమాత్, జగృహుస్తే చతురోవేదాన్ సామవేదస్తు జైమినిః. అథర్వాణం సుమంతుస్తు ఋగ్వేదం గాలవోఽగ్రహీత్, కుశాగ్రధీర్యజుర్వేదం గానక్రమపదాన్వితం. అతస్సహస్రశాఖం తు సామవేదం విదుర్బుధాః, ఇత్యథర్వప్రభేదస్తు దశధాఽఽదౌ సమీరతః. తాసాం భేదోపభేదాశ్చ బహవస్సద్భిరీరితాః, తచ్చతుర్వింశతివిధామృక్శాఖాం బ్రువతే బుధాః. అతో యజుప్ప్రభేదం తు విదురేకోత్తరంశత"మితి. తస్మాదృగ్భాగ మూలాని సూత్రాణి త్రీణితానితు, శౌనకీయం చ శాంభవ్యం ఆశ్వలాయన మిత్యపి. సామసూత్రం జైమినీయం ద్రాహ్యాయణమిత్యపి, అథర్వభాగ మూలాని సూత్రాణి త్రీణి తాని తు. పైఠీనసీయమాగస్త్యం పాణినీయమితి ద్విజాః. యజుస్సూత్రాణి సంఖ్యాని దశపంచ చ పండితై"రిత్యాది.

చంద్రికా : అథ కా శాఖా? కో వేద? ఇతి ప్రశ్నపూర్వకం శ్రీవైఖానస సూత్రస్య శాఖాం వేదం చ ప్రతిపాదయతి – అఖిలేత్యాదినా, అయమర్థః. ఆదౌ ఏకరూపతయా స్థితస్యాపౌరుషేయస్య శబ్దరాశేః శాఖాత్వేన వ్యవహారే వైఖానసశాఖేతి నామ, తస్యైవ వేదత్వేన వ్యవహారే యజుర్వేద ఇతినామ, తద్రూప ఏవ శబ్దరాశిశ్రీవైఖానససూత్రే వినియుక్త ఇతి. సీతోపనిషది – "హరేర్ముఖాన్నాదః తన్నాదాద్బిందుః బిందోరోంకారః ఓంకారాత్పరతో రామవైఖానసపర్వతః. తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభిః బహుశాఖా భవన్తి"

ఇత్యారభ్య "వైఖానస మతస్తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభిర్నిత్యం వైఖానసమతః పరం" ఇతి, "వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్" ఇత్యాది చ. ఏక ఏవ ద్విజా ఇతి. ద్విజా ఇతి సంబోధనం.

28. దశవిధవైష్ణవత్వమ్

మంజరీ : అథ వైఖానసాదీని సూత్రాణి దైవికానీతి వైఖానససూత్రానుసారీణి ఇత్యర్థః, శ్రీవైఖానససూత్రానుసారిణః పరమైకాంతినః విష్ణుబలిరితి గర్భస్థస్య ప్రపత్తికర్మప్రతిపాదనాత్. ఇతరేషాం వైష్ణవత్వ మద్వేషత్వాదికం. యథా – "అద్వేషశ్చానుకూలశ్చ దివ్యనామధరస్తథా, చక్రాంకీ మన్త్రజాపీ చ వైష్ణవశ్చ తతః పరం. శ్రీవైష్ణవః ప్రపన్నశ్చ ఏకాంతీ చ తతః పరం, పరమైకాన్తినః ఖ్యాతా దశైతే వైష్ణవాస్స్మృతాః. విష్ణుం లోకనియన్తారం వైష్ణవాన్ లోకపావనాన్ దృష్ట్వాన ద్వేష్టి యో మర్త్యః సోఽద్వేషః పరికీర్తితః. దేవసేవోత్సవాంశ్చైవ మహాభాగవతాంస్తథా, దృష్ట్వా నమతి యో మర్త్యస్సోఽనుకూల ఉదాహృతః. కేశవాద్యాని నామాని మహాపాపహరాణి చ, యోధత్తే మనుజస్సోఽయం దివ్యనామధరస్స్మృతః. శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు విహితం చక్రధారణం, యోధత్తే మనుజస్సో-యం చక్రాఙ్కే ప్రకీర్త్యతే. అష్టాక్షరస్య మన్త్రస్య సతత ఉపాసనాన్నరః, మన్త్రపాఠీతి విద్వద్భిః కథ్యతే సోఽపి వైష్ణవః. దేవతాన్తరవన్నిత్యం శబ్దాదీనపి కుత్సయన్, విష్ణుప్రాప్తి ఫలాకాంక్షీ భక్త్యుపాయో హి వైష్ణవః. దేవతాన్తరశబ్దాదీన్ భక్త్యుపాయం చ కుత్సయన్, లక్ష్మ్యైకోపాయచిత్తస్తు శ్రీవైష్ణవ ఉదాహృతః. దేవతాన్తరశబ్దార్థీ భక్త్యుపాయం చ కుత్సయన్, కృష్ణైకోపాయచిత్తస్తు స ప్రపన్న ఉదాహృతః. ఏకాన్తీ తు వినిశ్చిత్య దేవతా విషయాన్తరైః. భక్త్యుపాయసమం కృష్ణ ప్రాప్తౌ కృష్ణైకసాధన. దేవతాన్తరశబ్దాది భక్తికృష్ణాఖ్యహేతుషు, సామ్యకృత్పరమైకాన్తీ హరౌ స్వామీతి బుద్ధిమాన్" ఇతి.

చంద్రికా : అథ ప్రకృతమర్థమవతారయతి – అథ వైఖానసాదీనీతి. అగ్నివైశ్యోక్తసూత్రగణనాంతః ప్రతిపాదిత మిదం. తదర్థమాహ – వైఖానస సూత్రానుసారిణీతి. వైఖానససూత్రస్య శ్రీమన్నారాయణపరత్వాద్దైవికత్వం న్యాయ్యం. తదితరేషాం కథం దైవికత్వమిత్యాశంకాయాం వైఖానసాదీని ఇత్యత్ర వైఖానససూత్రానుసారిణీత్యర్థ ఉక్తః. ఏవంచ వైఖానససూత్రస్య దైవికత్వా త్తత్ప్రభృతీనా మితరేషాం చ సూత్రాణాం దైవికత్వం చక్రిన్యాయసిద్ధ మిత్యభిప్రాయః. ఏవం నిసర్గతశ్శ్రీవైఖానసాః పరమైకాంతి వైష్ణవా ఇత్యభిధాయ, ఇతరేషాం వైఖానససూత్రిభ్యోఽన్యేయే ఆపస్తంబాదిసూత్రిణః తేషామిత్యర్థః. అద్వేషాది నామ్నాం వైష్ణవానాం పృథక్ లక్షణం ప్రతిపాదయతి – విష్ణుమిత్యాదినా. కేశవాద్యానీతి. కేశవాదినామభిః లలాటాదిషు య ఊర్ధ్వపుండ్రం ధత్తే స దివ్యనామధరో నామ వైష్ణవ ఇత్యర్థః. చక్రధారణ మితి. చక్రధారణం త్రివిధం గర్భచక్రధారణం న్యాసచక్రధారణం తప్తచక్రధారణం చేతి. తత్ర గర్భచక్రధారణముత్తమం; గర్భే భగవత్కృతత్వాత్. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే – "గర్భే మాస్యష్టమే విష్ణుబలిం కుర్యాద్యథావిధి, నారాయణః స్వయం గర్భే ముద్రాంధారయతే నిజాం" ఇతి. ఏతద్విస్తర స్త్వన్యత్ర ద్రష్టవ్యః శబ్దాదీనీతి. శబ్దస్పర్శాదివిషయానిత్యర్థః, కుత్సయ దేవతాన్తరేషు విషయేషు చ అనాదరం కుర్వన్నిత్యర్థః. భక్త్యుపాయ ఇతి. భక్తిర్మోక్షోపాయ ఇతి యో మన్యతే స భక్త్యుపాయః. భక్త్యుపాయం చ కుత్సయన్నితి. అయమర్థః – భక్తిరావశ్యకీ యద్యపి సైవ మోక్షోపాయోన భవతి, పరంతు పురుషకారభూతా లక్ష్మీ రేవ తత్రోపాయ ఇతి చిత్తం యస్య స లక్ష్మ్యేకోపాయ చిత్త ఇతి. ఏవం కృష్ణైకోపాయచిత్త ఇత్యత్ర చ. ఏకాన్తీతి. యః భక్త్యుపాయమపి దేవతావిషయాన్తరైస్సమం వినిశ్చిత్య, భక్తావుపాయత్వ బుద్ధిం విహాయేత్యర్థః. కృష్ణప్రాప్తౌ కృష్ణైక సాధనో వర్తతే ఏకాన్తీత్యర్థః.

దేవతాన్తరేతి. యః దేవతాన్తరాదిషు కృష్ణాఖ్యే చ హేతౌ సాధనే సామ్యకృత్, దేవతాన్తరేష్వివ కృష్ణేఽపి సాధనత్వబుద్ధిం విహాయ తస్మిన్ స్వామీతి కేవలం బుద్ధిం ధత్తే, స పరమైకాంతీత్యర్థః. హరౌ ఉపాయ ఇతి బుద్ధిమానేకాన్తీ, తస్మిన్ శేషిత్వమాత్రే బుద్ధిం కుర్వన్ తస్యాహం యథేష్టవినియోగార్హ ఇతి యో మన్యతే స పరమైకాన్తీతి భేదః.

29. శ్రీ వైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రానుసారేణ ప్రణయనమ్

మంజరీ : **అథ సూత్రానుసారేణ భగవచ్ఛాస్త్రప్రణయనాదికం ప్రతిపాద్యతే. "ఆత్రేయః కాశ్యప శ్చైవ మారీచో భార్గవస్తథా, ఏషాంచతుర్విధానాం తు మూలం తత్సూత్రమేవ యత్. ఆత్రేయాద్యా ఇమే సర్వే తస్మాద్వైఖానసాస్స్మృతాః, అన్యోన్య సంకరే తస్మాద్దోషో నాస్త్యేక ఏవ సః" ఇతి. "వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితః, సూత్రోక్తేన విధానేన కుండేష్వాఘారమాచరేత్" ఇతి.**

చంద్రికా : ఆత్రేయ ఇతి. అత్రిణా ప్రోక్తో గ్రంథః ఆత్రేయః, ఏవంకాశ్యప ఇత్యాది చ. శ్రీవైఖనససూత్రమూలకత్వాత్ తేషాం వైఖానసత్వం తత్సూత్రమూలకత్వం చ; తత్ర విహితస్య భగవదారాధనస్య విస్తారయితృత్వాత్, విధినైవాఘారాది ప్రయోగ ప్రతిపాదనాచ్చ. తథా ప్రతిపాదక వచనం దర్శయతి – వైఖానసేనేతి. కించ భృగ్వాదీనాం వైఖానసత్వం చ విఖనస మానసపుత్రత్వాత్. అత ఏవాహ హారీత ః – "వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై"రితి.

30. శ్రీవైఖానససూత్రభగవచ్ఛాస్త్రయోర్భగవదుపదిష్టత్వమ్

మంజరీ : **అథ పరమవైదికత్వేన ప్రసిద్ధస్య శ్రీమద్వైఖానససూత్రస్య తదనుసారేణ భృగ్వాదిభిః ప్రణీతస్య శాస్త్రస్య చస్వారాధనార్థం భగవతా నారాయణేన చతుర్ముఖం ప్రత్యుపదేశాదికం భృగ్వాదీనాం పరంపరయా ప్రాప్తిశ్చ శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిముఖేన ప్రతిపాద్యతే. "ధర్మం జిజ్ఞా సమానానాం**

ప్రమాణం ప్రథమం శ్రుతిః, ద్వితీయం ధర్మశాస్త్రం చ తృతీయం లోక సంగ్రహః. ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్, బిభేత్యల్ప శ్రుతాద్వేదో మామయం ప్రతరిష్య"తీతి, "దుర్బోధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ యేఽ ఖిలాః, తద్‌జ్ఞైస్తు ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితంత్రే ప్రతిష్ఠితాః. ఆర్షం ధర్మోపదేశం చ వేదశాస్త్రావిరోధినా, యస్తర్కేణానుసంధత్తే సధర్మం వేదనేతరః." ఇతి ధర్మనిర్ణయే తావత్ ప్రథమతశ్శ్రుతేరేవ ప్రామాణ్య ప్రతిపాదనాత్ దుర్బోధానాం వైదికశబ్దానామితిహాసపురాణాభ్యామేవార్థనిర్ణయసామర్థ్యప్రతిపాదనాదితిహాస పురాణాదిభిర్వినా అర్థనిర్ణయసామర్థ్యాభావాచ్చ న్యాయానుగృహీ తేతిహాసపురాణాదిభిరర్థనిర్ణయః కర్తవ్య ఇతి.

చంద్రికా : శాస్త్రస్య, భగవచ్ఛాస్త్రస్యేత్యర్థః.

మంజరీ : అథాతో నారదో భగవన్తం బ్రహ్మాణం పరిపృచ్ఛతి. "భగవానపృత్సుకో దృశ్యతే కిం ధ్యేయం భగవతోఽపి స్రష్టుస్సమస్తజగతాం బ్రహ్మణ ఇతి, సహోవాచ బ్రహ్మా మమాపి ధ్యేయం బ్రహ్మ స భగవాన్ నారాయణోఽనాదిర్నాహం భగవాన్ మయ్యుపచారమాత్రం ఆదౌ నిస్స్వాధ్యాయ వషట్కారలోకం స్వధా స్వాహా వివర్జితమాలోక్య స ఐక్ష్వాక స ఇమాన్ లోకాన్ సృజామీతి, యత ఈశ్వరోవాశ్వః తతస్స హయగ్రీవాం సచ్చిదానందమయీం చంద్రమండలమధ్యస్థాం పుండరీకాసనాం శంఖ చక్రాక్షమాలా విద్యా విలసిత చతుర్భుజాం దివ్యాం తనుం పరిగృహ్య స్వాత్మానమయుయోజత, తత్ర స్వాం మన్త్రమయీం తనుమపశ్యత్. శ్రుతిం ఉపదిదేశ. తేన నాహం జగదసృజం. యతో మే గురుర్నారాయణో దైవం చ నారాయణపరం బ్రహ్మతత్త్వం నారాయణః పరః తతస్త్వమపి తన్నిష్ఠో భూయా"దిత్యుపనిషదన్తం.

చంద్రికా : అథ భగవన్ముఖాద్విఖనసాపరనామధేయేన చతుర్ముఖేన వేదాధిగమే స్మృత్యాదికముదాహరిష్యన్ తన్మూలభూతాం శ్రుతిం ప్రదర్శయతి – అథాత ఇత్యాది. నిస్స్వాధ్యాయేత్యాది. సృష్టేః పూర్వం చేతనానాం కరణ కళేబరాభావాత్ నిస్స్వాధ్యాయ వషట్కార మిత్యుక్తం. అథ భగవతో హయగ్రీవమూర్తి గ్రహణం వర్ణయతి – తతస్స ఇత్యాదినా. అత్ర శ్రుతిం ఉపదిదేశేతి భగవతో బ్రహ్మణా వేదాధిగమ ఉక్తః.

మంజరీ : **అథ నారదో భగవన్తమన్వయుజ్క్త, కథం వేదోత్పత్తిరితి, స భగవానాహ అతీతేఽప్యయే హంసో భూత్వా ఓమితి బ్రహ్మణ ఉపదిశం, అజస్తు తజ్జపంస్తపశ్చచార, తేన వ్యాహృతీశ్చావోచమితి, తతో మే మన్యురభవత్, శ్రవసోర్మలేనాఽసురౌ ద్వావసృజం, మధుకైటభావితి, తౌ తచ్ఛ్రుతీరపాహరతాం, సనిర్వేదస్తాతేత్యబ్రవీత్, తతోఽనుక్రోశోఽభవత్ తదనుక్రోశాన్మత్స్యో భూత్వా బ్రహ్మాణమవదం, మా ఖైషీస్తే వేదాన్ దాస్యా మీతి, తతస్తౌ హత్వా వేదాన్ పునరుపాదిశం, తస్మాద్విద్యామాచార్యాదీప్సే న్మత్స్యాయ నమ ఇతి, స మాముపాసీత, ఋషిరస్య బ్రహ్మా ఛందః త్రిష్టుబ్దేవతాఽహం మత్స్యరూపీ విద్యాసిద్ధౌ వినియుజ్యతే, మత్స్యరూపమధః కాయే తదూర్ధ్వే దివ్యవిగ్రహం, చతుర్భుజం శంఖచక్రధరం వరదాభయ ప్రదం, యో మాం ధ్యాయేత్తస్మై విద్యాం దాస్యామి స సర్వజ్ఞో భవతి, యో నిత్యం జపతి చక్షుషాఽనుగ్రాహ్యో భవతి, స మే లోకాన్ వ్రజతి, న పునర్జనిర్య ఏవం వేద" ఇత్యుపనిషత్. నారాయణోపనిషది – "అథ పునరేవ నారాయణస్సోఽన్యత్కామో మనసాఽధ్యాయత్, తతస్సధ్యానాంతస్థస్య లలాటాత్స్వేదోఽపతత్, పతతా ఆపస్తాసు తేజో హిరణ్మయం మండలం తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత, పూర్వాభిముఖో భూత్వా భూరితి వ్యాహృతిః గాయత్రం ఛందః ఋగ్వేద" ఇత్యాది. శ్వేతాశ్వతరే – "యో బ్రహ్మాణం**

విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, తం దేవమాత్మబుద్ధి ప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్య" ఇత్యాది. "తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతం ఆసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత" ఇత్యాది. "అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా, ఆదౌ వేదమయీ దివ్యాయతస్సర్వాః ప్రసూతయ" ఇతి. ఏవం భగవతా బ్రహ్మణః సర్వకారణభూతవేదోప దేశాదికం చ ప్రతిపాద్యతే.

చంద్రికా : శ్రుత్యంతరముదాహరతి – అథ నారద ఇత్యాదినా, తతో మే మన్యురితి. బ్రహ్మణః ప్రణవోపదేశమాత్రేణ వ్యాహృతయశ్చోపదిష్టా ఇతి. స్వయం మననేన తస్మిన్ భగవతః కోప ఇత్యర్థః. తస్మాదితి. ఆచార్యోపదేశం వినా మన్త్రమననస్య కోపహేతుత్వాదిత్యర్థః. ఈప్సేత్ ఆప్తుమిచ్ఛేత్.

మంజరీ : యజుషి – "వేదేన నామరూపే వ్యాకరోత్ సతాసతీ ప్రజాపతి" రితి. "నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపంచనం, వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార సః. సర్వేషాం చ స నామాని కర్మాణి చ పృథక్, వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే"

చంద్రికా : ఏవం భగవన్ముఖాత్ బ్రహ్మణా వేదాధిగమముక్త్వా వేదేన నామరూపాదివ్యాకృతౌ ప్రమాణం దర్శయతి – యజుషీత్యాదినా, సంస్థాః లక్ష్మాణి.

మంజరీ : హారీతః – "పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయమచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరితమ్" ఇతి. విష్ణుధర్మోత్తరే – "కథయామి యథా పూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహ కి లోశనాః తేనాపి భృగుమారాధ్య ప్రాప్తమారాధనం హరేః, సకాశాద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహాత్మనా. ప్రాప్తం సకాసాద్దేవస్య

బ్రహ్మణా-వ్యక్త జన్మనా" ఇతి. గారుడే - "పురా చతుర్ముఖాదేశాచ్చత్వారో మునయోఽమలాః, ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమావభ్యర్చయన్నృప. మరీచిర్మందరే విష్ణుమర్చయామాస కేశవం, ఆదేశాద్బ్రహ్మణో విష్ణుం శ్రీనివాసేఽత్రిరర్చయత్. కాశ్యపో విష్ణ్వధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగుర్మునిః, నందాయా దక్షిణే సీమ్ని శ్రీనివాసోత్తరేఽనఘ. తత్సంధౌ శుచిషన్నామా భృగుణా స్థాపితో హరిః." ఇతి. పాంచరాత్రే - "అథ మత్స్యాకృతిశ్శ్రీశః ప్రవిశ్యాంబుధిమధ్యమం, నిర్మథ్య సోమకం వేదానదాత్పంకజయోనయే. తాదృశం పుండరీకాక్షం స్తోత్రైస్సంతోష్య పద్మభూః, ఉవాచ వచనం ప్రేమ్ణా దండవత్ప్రణిపత్య చ. తాంత్రికేణ పురా ప్రోక్తం మార్గేణ భవదర్చనం. న ప్రసీదతి తేనాస్మిన్ మనః కమలలోచన. వైదికేన త్వదర్చాం మే యథా పూర్వం వదాచ్యుత, ఇత్యుక్తో భగవాన్ దేవశ్శాస్త్రం శ్రుతిపథా గతం. సహస్రకోటిభిశ్శ్లోకైస్సంఖ్యాతం బహువిస్తరం, సూత్రమూలమనాద్యంతం కల్పే కల్పే సమాశ్రితం. ఉవాచ జగతాం ప్రీత్యై యజ్ఞానాం పూరణాయ చ, మూలం సర్వాగమానాం చ పురాణానాం తథైవ చ. స్మృతీనాం సర్వసూత్రాణాం ప్రత్యఙ్గోపాంగశోభినాం, శ్రుత్యుక్తం తదిదం శాస్త్రం వైఖానసమహార్ణవమ్. ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ దేవస్తత్రైవాంతరధీయత, తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్. నైమిశారణ్యమాసాద్య మునిబృందనిషేవితం, తప స్తప్త్వాచిరం కాలం ధ్యాయంస్తేజస్తు వైష్ణవమ్. పశ్చాదపశ్యద్విష్ణూక్తమాగమం విస్తరాత్తదా, సశ్రౌతం చ ససూత్రం చ వేదమన్త్రైరభిష్టుతం. సంక్షిప్య సారమాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్, ధాతా విఖనసో నామ్నా మరీచ్యాదిసుతాన్ మునీన్. అబోధయదిదం శాస్త్రం సార్ధకోటిప్రమాణతః, మునిభిస్తైశ్చ సంక్షిప్తం చాతుర్లక్షప్రమాణతః. కల్పే కల్పే పరం విష్ణోరుద్భూతం పూర్వవత్సదా, తస్మాద్వైదికమాచారం యః

కర్తుం భువి వాంఛతి. తస్యేదం శాస్త్రమిత్యుక్తం నేతరేషాం తథేతర"మితి. కించ "కల్పే కల్పే క్షయోత్పత్త్యా బ్రహ్మవిష్ణు" మహేశ్వరాః, శ్రుతిస్మృతి, సదాచార నిర్ణేతారస్తు సర్వదా న కశ్చిద్వేదకర్తా చ వేదవక్తా చతుర్ముఖః, తథైవ ధర్మం స్మరతి మనుః కల్పాంతరాంతరే" ఇతి సూత్రస్య ప్రత్యక్షశ్రుతి మూలత్వం భగవన్తమారభ్య శ్రుతిమార్గానుసారేణ పరంపరయా శాస్త్రప్రణయనాదికం చ ప్రతిపాదితం.

చంద్రికా : హారీత ఇతి. విఖనసే విఖనోఽపరనామబ్రహ్మణే. నను ఉదాహృతశ్రుత్యా భగవన్ముఖాద్బ్రహ్మణా వేదాధిగమ ఏవావగమ్యతే, న తు భగవదారాధనశాస్త్రాధిగమః. హారీతస్మృత్యాదిషు విఖనసనామ్నా తేన భగవతః భగవదారాధనశాస్త్రాధిగమః ప్రతిపాద్యతే. కథమేతాని స్మృత్యాదీని తదుపబృంహణానీతి చేదుచ్యతే – "వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" ఇత్యత్ర చకారేణ తదేకపరం సూత్రం తదారాధనశాస్త్రం చ సముచ్చీయతే. తయోరపి వైదికత్వాత్. కథ మిద మవగమ్యత ఇతి చేత్, హారీతస్మృత్యాదిభిరేవేతి బ్రూమః. న చ వేదాంశ్చేత్యత్ర చకారేణాగమాంతరం సముచ్చీయత ఇతి శంక్యం; ఆగమాన్తరాణాం తాంత్రికత్వాత్. శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య సూత్రమూలత్వాదినా వైదికత్వం తదితరాగమానాం చ తాంత్రికత్వం స్పష్టమగ్రే ప్రతిపాదయిష్యతే.

మంజరీ : అథ తత్సూత్రిణామేవారాధనేఽధికారశ్చ శ్రుతిస్మృతి పురాణాదిషు ప్రతిపాద్యతే. శ్రీవైఖానససూత్రే – "అథాగ్నౌ నిత్యహోమాంతే విష్ణోః నిత్యార్చనం సర్వదేవతార్చనం భవతి. "అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదంతరేణ సర్వా అన్యా దేవతా" ఇతి బ్రాహ్మణ"మిత్యాది. ఋగ్వేదే – "ప్రవః పాంత మంధసో ధియాయతే మహేశూరాయ విష్ణవే చార్చత" ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ విష్ణుప్రధానతయోక్తత్వాత్, "వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైః

తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయేత్ యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః" ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్, "యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైః ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మితం" ఇతి పరాశర వచనాత్ విష్ణోరేవ ప్రాధాన్యతః ప్రతిపాదనాత్ వైఖానసపరం.

చంద్రికా : శ్రీ వైఖానససూత్రే భగవన్మూర్తిషు విష్ణుమూర్తేః ప్రాధాన్యముచ్యతే "విష్ణుః పురుషస్సత్య అచ్యుతః అనిరుద్ధ" ఇతి పంచానాం మూర్తీనాం ప్రథమం విష్ణుమూర్తేః గ్రహణాత్. అత ఏవ మరీచినా "విష్ణోరంశః పురుష" ఇత్యాదికం మూర్తివిభాగే ఉక్తం. తథా విష్ణోః ప్రాధాన్య ప్రతిపాదనం చ శ్రుతిమూలమితి దర్శయితుం ఋగ్వేదవాక్యముదాహరతి – ప్రవః పాంత మితి. వః యుష్మాన్, అంధసః తమసః, ప్రపాంతం, ల్యబ్లోపే పంచమీ. తమో నివర్త్య ప్రకర్షేణ రక్షంతమిత్యర్థః, ధియాయతే ధీవదాచరన్తం, విభక్తివ్యత్యయశ్ఛాందసః. మహేశూరాయ మహాశూరం, విష్ణవే విష్ణుం, అర్చత. చకారః అనుక్తసముచ్చయార్థః. తేన ధ్యాయత భజత నమస్కురుత కీర్తయతేత్యాదికం విహితం భవతి. గీయతే హి భగవతా – "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు, మామేవైష్య" సీతి. అత్ర శ్రీవైఖానససూత్రోక్త ఏవార్థోఽనూదితః. తత్ర హి భగవదర్చనం విధాయ తదంతే "పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా"దిత్యారభ్య "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ"త్యుపసంహృతం. ఏవం చ శ్రీవైఖానస సూత్రేఽర్చనీయత్వేన శ్రుతస్య విష్ణోః ప్రాధాన్యతః ప్రతిపాదనాత్తత్సూత్రిణాం విష్ణ్వారాధనే ముఖ్యాధికారః శ్రుతిమూల ఇత్యభిప్రాయః అథ వైఖానస ఏవ విష్ణోః ప్రాధాన్యేన ప్రతిపాదనం తత్సూత్రిణాం తదర్చనేఽధికారశ్చేతి దర్శయితుం వృద్ధమనుస్మృతిముదాహరతి – వేదాన్తేతి. ఇదం వచనం అర్ణవే రాజధర్మానువర్ణనే ఉదాహృతం వేదాన్తవేదిభిరితి. అత్ర వేదాన్తశబ్దేన

శ్రీవైఖానసశాస్త్రమభిధీయతే తస్య వేదాన్తత్వం చ. ''తస్మిన్ యదన్తస్తదుపాసితవ్యం'' ''విష్ణవే చార్చత'' ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్విహితస్య పరబ్రహ్మోపాసనస్య ప్రయోగప్రకారరూపత్వాత్. అత్ర హి యాజయేదితి పూజనం విధీయతే. తస్మాదారాధనశాస్త్రవేదిభిరేవ యజనస్య విధిరుపపన్న. యజ్వభిరితి. ఇదం వచనం ప్రౌఢవ్యంజికాయాముదాహృత్య శ్రీకృష్ణకుమారేణ ఏవం వ్యాఖ్యాతం. యథా – పులస్త్యవసిష్ఠ మహేశ్వరవరదానలబ్ధతత్త్వావబోధేన దేవతాపారమార్థ్యవిదా భగవతా పరాశరేణోక్తం – "యజ్వభిర్యజ్ఞపురుష" ఇతి. అయమపి వైఖానస విషయ. అమూర్తభగవద్యజనపరైర్వేదవిద్భిః వైఖానసైర్యజ్ఞపురుష ఇత్యుచ్యతే, స మూర్తభగవద్యజనపరైర్వేదవిద్భిర్వైఖానసైః విష్ణురితి ప్రోచ్యతే ఇతి యజ్ఞపురుష సమాఖ్యావంతం వైఖానససూత్రిభిర్విప్రైః జగదభివృద్ధ్యర్థం రాజా యాజయేత్. విష్ణు సమాఖ్యావన్తం వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైః వైఖానససూత్రిభిః యాజయేదితి. వృద్ధమనువచనమప్యస్తి – "వేదాన్తవేదిభిః విప్రైస్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయేద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః" ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన వైఖానససూత్రిభిరితి స్థానే యజ్వభిరిత్యుక్తమితి గమ్యతే, యజ్వభిరితి స్థానే వైఖానససూత్రిభిరితి వా ఇత్యాది ప్రపంచస్తత్రైవ ద్రష్టవ్యః కించ పూర్వత్ర వాసుదేవశ్చ సాత్వతైరిత్యుక్తం. సాత్వతశబ్దేన పాంచరాత్రిణోఽభిధీయన్తే. తేహి వాసుదేవా ఆదిమూర్తిః కథయన్తి. ఉచ్యతే హి ఆశ్వమేధికే – "విష్ణుం చ పురుషం సత్యం ... వైఖానసవిదో జనాః, అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం ప్రాహుః పాంచరాత్రిణః. వాసుదేవం చ రాజేంద్ర" ఇత్యాది. తదానుగుణ్యేన "వేదాంతవేదిభి"రిత్యత్ర వేదాన్త వేదిశబ్దో వైఖానససూత్రివాచక ఇత్యుపపద్యతే. "వైఖానసపర"మితి. "విష్ణవే చార్చత" ఇతి శ్రుతివచనం వైఖానసపరం. దర్శితైర్వచనైర్వైఖానస ఏవ (వైఖానసే – ఏవ) విష్ణోః ప్రాధాన్య ప్రతిపాదనావగమాదితి భావః.

31. సన్యాసినామపి భగవదారాధనవిధిః

మంజరీ : కించ, హంసోపనిషది – "అథ నారదో భగవన్తం పరిపృచ్ఛతి, యోగినాం పరమహంసానాం కిం లక్షణం? కాస్థితి?రితి, సహోవాచ భగవాన్ ఆత్మమంత్రం, ఆత్మమన్త్రస్తు సోఽహమితి. స ఏవ పరమహంసః, యోఽయం పరమహంసాఖ్యో మన్త్రస్సోఽహమితీరితః సహోర్లేపే సపూర్వం హిత్వా సంధావోమితి జాయతే, యతోఽహం భావితేనాత్మనా శరీరభూతేన విశిష్టో యస్సోఽహం భావః, పరమాత్మా వాసుదేవః స భగవాన్నారాయణః తస్మాద్యోగయుక్తో దుర్లభో భవతి, స ఏవ నిత్యభూతస్సవేద పురుషః సమహాపురుషో యచ్చిత్తం తు సదా మయ్యేవావతిష్ఠతే, తస్మాదహం చ తస్మిన్నవతిష్ఠామి, సన్న్యసేత్కామ్యకర్మాణి, పుత్ర మిత్ర బంధ్వాదీంశ్చ శిఖాయజ్ఞోపవీతే స్వాధ్యాయం కౌపీనం త్రిదండం చ బ్రాహ్మణాత్ సశరీరభావాత్, లోకత్రయోపకారాయ పరిగ్రహేత్, న పరిగ్రహేత్ శీతోష్ణసుఖదుఃఖం మానావమానే చ, షడూర్మిరహితో నిర్మలో నిర్మమశ్శాంతో విశిష్టాద్వైతే పరమే స్థితో భవతి" "వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః, తే బ్రహ్మలోకే తు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతి సర్వే." "యతో బ్రహ్మప్రాప్త్యై యతేత తస్మాద్యతిః, సమ్యఙ్న్యాసాత్సన్న్యాసీ మన్త్రనిష్ఠత్వాత్. సచయతిస్సన్న్యసేత్, బ్రాహ్మణ్యం సన్న్యాసీతి హంసశ్చ త్రిదండీ భవతి. యద్గ్రహణాన్న ప్రేతత్వం, న సపిండీక్రియా, స బ్రహ్మభూతో నారాయణమన్త్రనిష్ఠత్వాత్, నారాయణాత్మకో భవతి, తస్యాం తే నారాయణబలిరభావే విరక్తో భవతి, స చ నాపది ప్రాయశ్చిత్తీ భవతి, యతో జ్ఞానశిఖోపవీత త్రిదండసంధ్యాదికం సర్వాన్కామాన్ పరిత్యజ్య స్థితః పరమాహంస్యే జపన్ పరమహంసమన్త్రమ్ ప్రణవం ప్రపద్యేత" "నారాయణపరం బ్రహ్మ, "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ

విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా, స్వరేణ మన్త్రేణ సదా హృదిస్థితం పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తం." "తత్రపృత్యగానందం పరమపురుషం ప్రణవస్వరూపం, ప్రణవస్తారకస్తారో హంసో నారాయణో ధ్రువః, య ముక్త్వా ముచ్యతే యోగీ జన్మసంసారబంధనాత్, తేన యోగినా దివ్యసైద్ధసువ్యక్తాదిషు మదర్చనం విశిష్టం భవతి, తస్మాదేవం ఓం నమో నారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకో యస్స ఏవ యోగీ పరమహంసః ప్రాప్నోతి నారాయణపరం బ్రహ్మ, న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తతే య ఏవం వేద ఇతి మహోపనిషత్."

చంద్రికా : అథ సన్న్యాసినామపి శ్రీవైఖానసానాం దివ్యాది భగవదాలయేషు ఆరాధనాధికారోఽస్తీతి దర్శయితుం హంసోపనిషదముదాహరతి - అథనారద ఇత్యాది. సోఽహ మితి మన్త్రే సకారలోపే ఓ ఇత్యవశిష్యతే. హకారలోపే అమిత్యవశిష్యతే. తతః ఓ + అమ్ ఇతి స్థితే "ఏజః పదాన్తాదతి" ఇతి సూత్రేణ సంధౌ పూర్వరూపే ఓమితి భవతీత్యర్థః. పునశ్చ సోఽహమిత్యస్య తచ్ఛబ్దవాచ్యః పరమాత్మా అస్మచ్ఛబ్దవాచ్యః జీవః. తయోః సామానాధికరణ్యేనాభేదవిశేషణ విశేష్యభావాదిత్యభిప్రేత్యాహ - తేన ఆత్మనేతి. శరీరభూతేన ఆత్మనా జీవేన విశిష్టః పరమాత్మా ఇతి "య ఆత్మని తిష్ఠన్ని" త్యాదిశ్రుతేశ్చ తథాఽవగమ్యతే. ధృతోర్ధ్వపుండ్ర ఇత్యస్య, యస్స్వరేణ ప్రణవేన విష్ణుం ధ్యాయతి, ప్రణవముచ్చరన్ భగవద్ధ్యానపరో భవతీత్యర్థః. సః కృతచక్రధారీ భవతీత్యర్థః. ప్రణవోచ్చారణేన చక్రధారణం చ సిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయః. అస్యార్థః. పూర్వం గ్రంథకారేణ స్పష్టమభిహితః. దివ్యం దేవైః ప్రతిష్ఠితం. సైద్ధం పురాణసిద్ధం యద్వా ఋషిభిః ప్రతిష్ఠితం, సువ్యక్తం స్వయం వ్యక్తం. ఏతేన సన్న్యాసిభిః ప్రతిమార్చనం న కార్యమితి కేషాంచిత్ప్రలపితం నిరస్తం. అథ హంసోపనిషది యం వైఖానసపరేతి సాధయతి - "స వా ఏష" ఇత్యాదినా.

32. ఇతర శాస్త్రేష్వపి వైఖానసారాధనమహిమానువర్ణనమ్

మంజరీ : "స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా" ఇతి శ్రుతేః పురుషాదీనాం మూలభూతస్య విష్ణోరేవార్చనా ప్రతిపాదనాత్, సూత్రాంతరేషు నారాయణపరత్వేనార్చనాప్రతిపాదానాభావాత్, శిల్పే తావత్ హరిహరాదీనాం స్థాననిర్ణయే "సహస్ర విప్రవాసేషు శతవిప్రాధికేషు చ, పంచమూర్తివిధానేన మధ్యే విష్ణుం సమర్చయేత్. యద్వాస్త్వంగాలయే విష్ణుం తాంత్రికేణ న చార్చయేత్, అర్చయేద్వైదికోక్తేన వైఖానసవిధానతః." శైవే సుప్రభేదే "సహస్రభూసురాదూర్ధ్వం గ్రామే బ్రహ్మాంకణేషు చ, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిసుసంస్కృతైః. భార్గవాదిమహాతన్త్రమన్త్రభేదవిచక్షణైః, అనుద్ధృతైః మంత్రగణైర్వేదవేదాన్తసంభవైః. క్రమాధ్యయనసంపన్నైస్సాంగోపాంగం సుసంస్కృతైః, పంచమూర్తిప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్యార్చయేత్ హరిం. వైదికం తదితి ప్రోక్తం రాజరాష్ట్రవివర్ధనం". కారణే – "బ్రహ్మాంశం తు చతుర్భాగం కృత్వా వాయవ్యభాగతః, పంచమూర్తిక్రమేణైవ విష్ణుం సంస్థాప్య పూజయేత్". భీమసంహితాయాం – "శైవమేవం సమాఖ్యాతం వైష్ణవం చాధునోచ్యతే, వైష్ణవం చ త్రిధా ప్రోక్తం తథా సమయభేదవత్. పాంచరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసం మతం, శుద్ధం మిశ్రం తథా సౌమ్యం యథాసంఖ్యం క్రమేణ తు. వైదికాచారబాహ్యం యత్ తద్రౌద్రమితి కీర్తితం, వైదికాచార సంబంధాదిదం శ్రేష్ఠముదాహృతం. గ్రామాదీనాం సమీపే తు మిశ్రోక్తం స్థాపయేద్బుధః, అబ్ధినద్యాదితీరేషు శుద్ధోక్తం స్థాపయేత్తథా. విప్రవాసేషు సర్వేషు సౌమ్యోక్తేనైవ కారయేత్." జ్యోతిషే హయగ్రీవసంహితాయాం, గ్రామవాస్తు ప్రవేశ ముహూర్తప్రకరణే – "శ్రీశాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామ మధ్యాలయార్చనం, పాంచరాత్రవిధానేన నాచరేదితి శాసనం." కాలనిర్ణయే – "పంచమూర్తి విధానోక్తైర్విష్ణుం సంస్థాప్య చార్చయేత్, పర్వతాగ్రే

నదీమధ్యనదీతీర ప్రతిష్ఠితం. యద్బింబం తస్య కల్యాణే శుభం కుర్యాన్నరోత్తమః, విష్ణ్వైదికమార్గేణ పూజితశ్చేత్తదుత్సవే. సోమయాగాదికం కుర్యాన్నతాంత్రేణ కదాచన" ఇతి ఏవం శిల్పజ్యౌతిషాదిషు విష్ణుప్రధానతయా ఉక్తత్వాత్, బోధాయనే దేవాలయార్చనాదౌ అధికారప్రతిపాదనాభావాత్ ఆపస్తంబాదిషు కైముతికన్యాయసిద్ధత్వాత్తాంత్రిక శాస్త్రనిష్ఠస్య శ్రుత్యర్థవిచార యోగ్యతాభావాత్, దివ్యసైద్ధాదిష్వాపస్తంబాదీనాం అధికారాభావాదస్యాం ఉపనిషది శ్రూయమాణస్య హంసమన్త్రస్య శ్రీవైఖానససూత్రే విద్యమానత్వాత్, దివ్యసైద్ధాదిష్వర్చనాయాం ముఖ్యాధికారవత్త్వేన శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు అర్చనాధికారిత్వేనావిహితస్య దేవతారాధనం కుర్వతో దేవలకత్వ ప్రతిపాదనాచ్చ ఇయం శ్రుతిర్వైఖానసానామేవ ఇత్యవగమ్యతే.

చంద్రికా : స వా ఏష ఇతి. "అన్నాత్ప్రాణా భవన్తి భూతానాం ప్రాణైర్మనః మనసశ్చ విజ్ఞానం విజ్ఞానాదానందో బ్రహ్మయోనిస్స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా" ఇతి. పంచాత్మా విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధాఖ్య పంచమూర్త్యాత్మక ఇత్యర్థః. ఉచ్యతే చ భారతే – "విష్ణుం చ పురుషం సత్యం అచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః" ఇతి. వ్యూహో ద్వివిధః దైవికో మానుషశ్చేతి. పురుషాదిర్దైవికః; వాసుదేవాదిర్మానుషః; ద్వయోరపి మూలభూతో విష్ణుః. శ్రీశాస్త్రే భార్గవే వాసాధికారే "విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చానిరుద్ధకం, తథైవ పంచధా వహ్నిః శుద్ధిశ్చైవ తు పంచధా. విషయాః పంచ శ్రోత్రాద్యాః పంచప్రాణాదిపంచకం, విష్ణుశ్చాన్నమయః ప్రోక్తః ప్రాణః పురుష ఉచ్యతే. సత్యో మనోఽచ్యుతో జ్ఞానమానందో హ్యనిరుద్ధకః" ఇతి. తత్రైవ ద్విచత్వారింశాధ్యాయే "పురుషస్య తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృతః" ఇత్యాది. స వా ఏష ఇత్యాదిశ్రుతిః పంచమూర్తివిధేర్మూలమితి భగవాన్ మరీచిరప్యాహ – "తత్ర పరమాత్మా

పంచధా, భవతి, స వాఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మా ఇతి శ్రుతి” రిత్యాది. అథ శ్రీవైఖానసస్య వైదికత్వం తత్రోక్తం పంచమూర్తిత్వం, తత్ర విష్ణోః ప్రాధాన్యం చ, శాస్త్రాంతరేష్వపి ప్రత్యపాదీతి దర్శయితుం శిల్పశాస్త్రాదివచనాన్యప్యుదాహరతి. తత్ర “వైఖానసేన సూత్రే”ణేత్యాది సుప్రభాగమవచన్వైఖానససూత్రిణాం భగవదారాధనాధికారే పృథక్సంస్కారా అనావశ్యకా ఇతి ప్రత్యాయ్యతే. కైముతికన్యాయేనేతి. ఆపస్తంబాదిసూత్రేషు భగవదారాధనమేవ న విధీయతే. తథా సతి తత్ సూత్రిణా మాలయార్చనాధికారః నాస్తీతి కిం వక్తవ్యమిత్యర్థః. ఇయం శ్రుతిరితి. “ప్రవః పాంత”మితి ఋగిత్యర్థః. వైఖానసానామేవ, విఖనస్సూత్రిణామేవ భగవదారాధనాధికారం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః. నను వైఖానసశాస్త్రేఽపి పురాతంత్ర విష్ణుతంత్రోత్తరతంత్రేత్యాదితంత్ర శబ్దాభిధేయత్వసత్త్వాత్ అస్య శాస్త్రస్యాపి తాంత్రికత్వ నిబంధనావైదికత్వం ప్రసజ్యత ఇతి చేన్న; తథాసతి “ఋగ్యజుషీ చ వివిధతంత్రోపేతే” ఇతి. తథా తత్రాప్యవైదికత్వం ప్రసజ్యేత. వేదే యదుక్తం తద్వైదికమితి గ్రాహ్యం. ప్రథమమధ్యయనాత్కృత సమావర్తనాదినా కరణీయం కర్మ జాతం తంత్రం; తత్ర తంత్రీకృత్యోపదేశాత్. తస్య తంత్రత్వవ్యపదేశో యుక్తః. వేదశబ్దేనైవ తస్య వ్యపదేశో అధికృతైరేవాధీయమానత్వాచ్చ తస్మాదవైదికత్వావహ తాంత్రికత్వాసిద్ధిః. ఏవం చేదత్రాపి కల్పశ్రుతిసిద్ధం యన్మూలం విఖనస్సూత్రం తత్ సూచితభగవదారాధనస్య తంత్రీకృత్యోక్తత్వాత్ అధికృతాధికారైరేవ తచ్ఛాస్త్రగ్రహణతదుక్తార్థశ్రవణధారణానుష్ఠానాది ఉపలబ్ధేశ్చావైదికత్వావహ తాంత్రికత్వవ్యపదేశాభావ ఇతి సంతోషః కార్యః. కించాన్యదత్ర తంత్రత్వవ్యపదేశమాత్రేణావైదికత్వం నోపపద్యతే. శ్రుతి సిద్ధమంత్రజాత మంతరేణ తత్తచ్ఛాస్త్రాధ్యాయి బుద్ధ్యుద్ధృతమన్త్ర పరికల్పితం యత్తంత్రం

తదవైదికం న తు వేదజాత కల్పితం. ఉక్తం హి – "ఉద్ధారపూర్వకో మన్త్రో యస్స తాంత్రిక ఉచ్యతే, వినియోగ ప్రధానస్తు యో మన్త్రో వైదికస్స్మృతః" ఇతి. అతోఽత్ర తాంత్రికత్వప్రసంగ స్స్వప్నేఽపి నాశంకనీయః ఇతి. అత్ర నను వైఖానసశాస్త్రేఽపీత్యారభ్య నాశంకనీయ ఇత్యంతం ప్రౌఢవ్యంజికా గ్రంథప్రకారో లిఖితః. అస్యాయమభిప్రాయః. తంత్రశబ్దేన వ్యపదేశాన్న తాంత్రికత్వం, పరం తు యత్ర ఉద్ధృతమన్త్రైః ప్రయోగోఽస్తి తస్య తాంత్రికత్వం; యత్ర వేదమన్త్రైః ప్రయోగః తస్య వైదికత్వం; శ్రీవైఖానసశాస్త్రే వేదవేదాంతమన్త్రై రేవ ప్రయోగవిధానాత్ తద్వైదికమేవ, న తు తాంత్రికమితి పురాతంత్రమిత్యాదౌ తంత్రశబ్దవ్యపదేశః. శ్రీవిఖనసస్సూత్ర సూచిత భగవదారాధనం తంత్రీకృత్య ప్రతిపాదనాదితి చ.

33. త్రివిధదేవలకత్వవిచారః

మంజరీ : దేవలకశబ్దస్యార్థే విచార్యమాణే, "దివ్ క్రీడావిజి గీషా వ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్న కాంతిగతి"ష్వితి. దేవం శాస్త్రోక్తవ్యవహార మార్గం, గత్యర్థా బుద్ధ్యర్థా ఇతి జ్ఞానం వా లయతీతి దేవలకః. స్వార్థేకప్ ప్రత్యయః. అనధికారీత్యర్థః. పాంచరాత్రే సంకర్షణసంహితాయాం "కర్మదేవలకాః కేచిత్ కల్పదేవలకాః పరే, శుద్ధ దేవలకాస్త్వన్యే త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః. అర్థార్థీ కాలనిర్దేశీ యో దేవం పూజయేత్సదా, కర్మదేవలకో నామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః. పంచరాత్రవిధానజ్ఞో దీక్షావిరహితోఽర్చకః, సర్వవేదాధికారోఽపి కల్పదేవలకస్స్మృతః. ఆగమోక్త విధానజ్ఞో రుద్రకాళ్యుప జీవకః, శుద్ధ దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః. వైదికోక్త విధానేన దేవలత్వం న విద్యతే, తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వైదికేనైవ పూజయేత్." శివ శేఖరతంత్రే రుద్రః – "అథ దేవలకాన్ వక్ష్యే శృణు దేవి సమాహితా, కర్మదేవలకాః కేచిత్ కల్పదేవలకాః పరే. శుద్ధదేవలకాస్త్వన్యేత్రిధా దేవలకాః

స్మృతాః. అన్యసూత్రోక్తమార్గేణ యస్సంవత్సరపూజకః, అదీక్షితస్స్వయం తత్ర కర్మదేవలకస్తు సః. అనేనైవ ప్రకారేణవత్సరత్రయపూజకః, కల్పదేవలకః ప్రోక్తస్స వై శైలసుతే ధ్రువం. అననుజ్ఞాతమాచార్యాదాగమం శుశ్రువే చ యః, శీలతస్తస్య శిష్యశ్చ శుద్ధదేవలకావుభౌ. త్రిధా దేవలకత్వం తు న విష్ణువిషయే క్వచిత్, రుద్రకాళ్యాదివిషయమేతదాగమసమ్మతం" ఇతి. విష్ణుధర్మోత్తరే – "చండికాయాశ్చ దుర్గాయా జ్యేష్ఠాయా భైరవస్య చ, రుద్రస్య పూజకాయేవైతే వై దేవలకాస్స్మృతాః" అత్రిః – "వైదికేనైవ విధినా దంభలోభవివర్జితః, యో విష్ణుం పూజయేద్విప్రః స తు దేవలకో న వై" శ్రీవైఖానసే – "వైఖానసకులే జాతః పాంచరాత్రేణ దీక్షితః, న దీక్షితో న జాతోఽపి లోభాన్మోహాన్మదర్చనం. కుర్యాచ్చేత్తు విశేషేణ భవేద్దేవలకశ్చ సః అవైఖానస విప్రో యః పూజయేదాలయే హరిం. స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్య బహిష్కృతః" గ్రంథాంతరే – "దుర్గా చ భద్రకాళీ చ బుద్ధం చ క్షేత్రపాలకం, గ్రహాంశ్చ యే పూజయంతి పంచ దేవలకాస్స్మృతాః. ఆదిత్య మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరమ్" ఇత్యాది. స్మృతౌ చ – "శర్వం సూర్యం తథా చంద్రం దుర్గాదీరుగ్రదేవతాః, యోఽర్చయేత్పణపూర్వం సః సద్యః మానవ" ఇతి.

చంద్రికా : దీవ్యతేః వ్యవహారార్థకగత్యర్థకత్వాత్ వికల్ప్య వ్యాచష్టే – వ్యవహారమార్గమితి. యద్వా జ్ఞానమితి చ, యథా వృషం ధర్మం లయతీతి వృషల ఇతి, తథా దేవల ఇతి భవతీత్యభిప్రాయః. "వృషో ధర్మస్సమాఖ్యాతః తస్య యః కురు తే లయం, వృషలం తం విదుర్దేవా" ఇత్యుక్తం. అథ నిష్పన్నార్థమాహ – అనధికారీతి. ఏవం చ శాస్త్రసిద్ధాధికారవతాం దేవలకత్వం నాస్తీతి సిద్ధం. అథ కే శాస్త్రసిద్ధాధికారవంత ఇత్యాకాంక్షాయాం ఆహ – పాంచరాత్రే ఇత్యాదివైదికోక్తేనేతి. ఆమ్నాయోక్తవిధానేనేతి పాఠాన్తరం.

వైఖానసకులే ఇతి. వైఖానసకులేజాత ఇత్యనేన విఖనస్సూత్రిణా మాలయార్చనాధికారే సూత్రోక్తసంస్కారాదృతే సంస్కారాన్తరం నావశ్యక మిత్యవగమ్యతే. తత్ర జాతశ్చ పాంచరాత్రేణ దీక్షితశ్చాలయార్చనాధికారిణా విత్యర్థః. మదర్చనమితి. ఆలయే ఇతి శేషః. ఇత్యేతే, ఏవం పంచదేవతాపూజకా ఇత్యర్థః. ఆదిత్యమితి. ఆదిత్యాది పంచదేవతాపూజకాశ్చ దేవలకా ఇత్యర్థః. అత్ర విష్ణుపూజకస్యాపి దేవలకత్వవచనమాదిత్యాది సాధారణ్యేన పూజనాత్, తన్మాత్రే పూజకస్య దేవలకత్వం నేత్యుక్తం. తదంగత్వేన దేవతాన్తరపూజనం చ న దేవలకత్వావహం. తథా వక్ష్యతే "అంగభావేన దేవానా" మిత్యాదినా. స్మృతౌ శర్వాదీనాం పణపూర్వకార్చనే పతనప్రతిపాదనాత్ న విష్ణుపూజనం పతనహేతురిత్యాశయః.

మంజరీ : కించ సకలవేదసాక్షాత్కారవతా వ్యాసేనాపి దేవలకాదీనాం అపాత్రతాం ప్రతిపాద్య కర్మనిష్ఠాదీనాం శ్రాద్ధపాత్రతాం చ ప్రతిపాద్య స్వవచనదృఢీకరణార్థం వైఖానసానాం వచనం శ్రూయతే ఇత్యుక్తం. ఆనుశాసనికే త్రింశచ్ఛతతమాధ్యాయే – "కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠా జ్ఞాననిష్ఠాశ్చ భారత, కవ్యాని జ్ఞాననిష్ఠేభ్యః ప్రతిష్ఠాప్యాని భారత. తత్ర యే బ్రాహ్మణాన్ కేచిన్న చ నిందంతి తే వరాః, యే తు నిందంతి జల్పేషు న తాన్ శ్రాద్ధేషు భోజయేత్. బ్రాహ్మణాగ్నోజితో రాజన్ హంతార స్త్రిపురుషం కులం, వైఖానసానాం వచనమృషీణాం శ్రూయతే నృప, దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్, ప్రియాద్వా యది వా ద్వేషాత్ తేషు తచ్ఛ్రాద్ధం ఆవపేత్. యస్సహస్రం సహస్రాణాం భోజయేదనృచాన్నరః, ఏకస్తాన్ మంత్రవిత్ప్రీతః సర్వమర్హతి భార"తేతి.

చంద్రికా : వైఖానసానామిత్యత్ర విఖనస్సూత్రనిష్ఠా ఏవ గృహ్యన్తే నతు వానప్రస్థాః. తథా ఋషిశబ్దస్య వైయర్థ్యాత్, వైఖానస ఋషివచనాదరశ్చ.

తేషాం "వైఖానసా వా ఋషయః ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస"న్నితి శ్రుతిప్రతిపాదిత భగవత్ప్రియత్వాత్. ఇయం శ్రుతిః, "అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ విఖనామునిః, చత్వారో మత్ప్రియా రాజన్ తేషాం వైఖానసో వర" ఇతి వామనపురాణే ఉపబృంహితా.

34. శ్రీవైఖానసపాంచరాత్రయోర్మూర్తినామభేదః

మంజరీ : కించ "కథం త్వమర్చనీయోఽసి మూర్తయః కీదృశశ్చ తే, వైఖానసాః కథం బ్రూయుఃకథం వా పాంచరాత్రికాః". భగవానువాచ – "శృణు పాండవ తత్సర్వమర్చనాక్రమమాత్మనః, స్థండిలే పద్మకం కృత్వా సాష్టపత్రం సకర్ణికం. అష్టాక్షరవిధానేనాప్యథవా ద్వాదశాక్షరైః, వైదికైరథవా మన్త్రైర్మమ సూక్తేన వా పునః. స్థాపితం మాం తతస్తస్మిన్ అర్చయీత విచక్షణః, విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర! అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః, అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచరాత్రిణః. వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాపి వా, ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే. ఏతా అన్యాశ్చ రాజేంద్ర సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయః, విద్ధ్యనర్థాంతరా ఏవ మామేవం చార్చయేద్బుధః" ఇతి భారతాదిషు ముఖ్యాధికారిత్వేన ప్రతిపాదితత్వాత్. "రమణీయచరణా.... రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్" ఇతి ఛాందోగ్యే. "యేఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం నారాయణమనామయం, తానర్చయన్తి విబుధా బ్రహ్మాద్యా దేవతా గణాః. జగత్పవిత్రాస్తే నిత్యం విష్ణుమభ్యర్చయన్తి యే, దుర్వృత్తా వా సువృత్తా వా పూజనీయా విశేషతః." ఇతి, "యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవ"తీతి శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు సర్వోత్తమత్వేన ప్రతిపాదితం నారాయణైకశేషత్వేనాభిహితే వైఖానసకులే జాతస్యౌత్కృష్ట్యం శ్రుతిస్మృతిపురాణాదివచనశతసిద్ధం భవతి.

చంద్రికా : అథ వైఖానసశబ్దస్య విఖనస్సూత్రపరత్వం మహాభారత ఏవ స్థలాంతరేఽపి దర్శయతి - కించేతి. ముఖ్యాధికారిత్వేనేతి. "కథం త్వ మర్చనీయోఽసీ"త్యారభ్య "వైఖానసాః కథం బ్రూయు"రితి ప్రథమం వైఖానసోక్త మూర్తిప్రశ్నేన తేషాం భగవదర్చనే ముఖ్యాధికారిత్వం సిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయః. అత్ర వైఖానసా ఇతి విఖనస్సూత్రిణ ఏవాభిధీయన్తే. నత్వన్యే వైఖానససూత్ర ఏవ భగవతే భారతోక్త మూర్తిప్రతిపాదనాత్. అతో భారతేఽన్యత్ర స్థలేఽపి వైఖానసశబ్దో విఖనస్సూత్ర పర ఏవేతి చ. చతుర్ముఖసృష్టిమారభ్యావిచ్ఛేదేన యే విఖనస్సూత్రేణ సంస్కృతా భవన్తి తే వైఖానసా ఇతి వ్యపదిశ్యంతే; తేషాముత్కర్షశ్చ తత్సూత్రస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్. తస్య తథాత్వం చ దశభిర్హేతుభిర్నిరణాయి. తేషాం హేతూనాం మధ్యే తస్య నారాయణపరత్వం ముఖ్యమిత్యభిప్రేత్యాహ - నారాయణైకశేషత్వేనేతి. తత్సూత్రస్య నారాయణపరత్వాత్ తత్సూత్రసంస్కృతం కులం నారాయణైకశేష మిత్యాశయః. ప్రసంగాత్ప్రాక్తనైరాచార్యైర్నిరూపితాస్తే దశహేతవస్సంగృహ్య ప్రదర్శ్యంతే.

35. శ్రీవైఖానసోత్కర్షే దశవిధహేతునిరూపణమ్

యథా :- తస్య సూత్రస్య సముత్కర్షే అఖిల జగత్కారణభూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వం ప్రథమో హేతుః. సర్వసూత్రాణామాదిమత్వం ద్వితీయః. ప్రధానాది కర్మసు శ్రుతిమార్గానుసారిత్వం తృతీయః. సమన్త్రకసర్వక్రియావత్త్వం తురీయః. నిషేకాదిసంస్కారాదిమత్వం పంచమః. అష్టాదశ సంస్కారాత్మకత్వం షష్ఠః. సాంగక్రియాకలాపవత్త్వం సప్తమః. మన్వాద్యైస్స్వీకృతత్వమష్టమః. అఖిల జగదేక కారణభూత శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వం నవమః. తత్సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠానవతామేవ భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తిర్దశమ ఇతి. తత్ర "వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమో ధాతా

తస్మిన్నారాధనత్రయం” ఇతి, స్కాందాదివచనైర్విఖనోఽపరనామ్నా భగవతా విధాత్రా సూత్రమిదం ప్రణీతమితి పూర్వం ప్రతిపాదితం. అథ ద్వితీయః. బ్రహ్మవైవర్తే – “యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం మత”మితి. పురాతంత్రే భృగుః – “వైష్ణవం సూత్రమేతద్ధి సర్వసిద్ధికరం పరం, ఆద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తు వై. మయాఽనువర్తితం తద్వత్ కాశ్యపాత్రిమరీచిభి”రితి. ఏవమాద్యై ర్వచనైస్తస్యాద్యత్వమవగమ్యతే. కించ, అస్మిన్ సూత్రే నవగ్రహయజ్ఞవిధౌ సూర్యస్య చతురశ్రమండలత్వం విహితం, అన్యత్ర తు వృత్తమండలత్వం. విశ్వకర్మణా సూర్యం భ్రమిమారోప్య తేజోవశాతనం కృతమితి విష్ణుపురాణాదిషు ప్రతిపాద్యతే. తతస్సూర్యసావర్ణి మన్వంతరమారభ్య వృత్తాకారత్వేన ప్రతీతిః. తతః పూర్వం చతురశ్రత్వం. అస్మిన్ సూత్రే చతురశ్రాభిధానాదిదం సూత్రమాద్యమితి బోధాయనాదిషు వృత్తత్వ ప్రతిపాదనాత్. తాని ఏతదనంతరకాలసంభూతానీతి చాహుః. అథ తృతీయః. “యత్త్రిరాచామతి తేన ఋచః ప్రీణాతీ” త్యాది శ్రుత్యనుసారేణ సూత్రే ఋగ్వేదః ప్రీణాత్విత్యాదినా శుద్ధాచమనముక్తం. “గాయత్ర్యాభిమన్త్రితా అప ఊర్ధ్వం విక్షిపం”తీత్యాది శ్రుత్యభిహితం సంధ్యోపాసనస్య ప్రధానభూతం అర్ఘ్యప్రదానాదికం సూత్రేఽస్మిన్ ప్రతిపాదితం “ప్రాతస్సూర్య”శ్చేత్యారభ్య “గాయత్ర్యాఽపో అభిమంత్ర్యాదిత్యాభిముఖం విక్షిప్య” ఇతి. యద్యపి “అథాతః సంధ్యోపాసనం వ్యాఖ్యాస్యామ” ఇత్యారభ్య బోధాయనేనాపి సంధ్యావిధిః ఉక్తః. తథాపి ప్రధానం భూతమర్ఘ్యప్రధానం నోక్తం. అస్మిన్ సూత్రే ఆఘారాదిషు సర్వమపి శ్రౌతవత్ బ్రహ్మవరణానంతరం, “సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజా” ఇత్యాదిశ్రుతేః సోమస్య బ్రాహ్మణ రాజత్వాత్ సోమ వరణమప్యుక్తం. కించ “నారాయణపరం బ్రహ్మ,” “బ్రహ్మైవ భూతానాం

శ్రేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పర్థితుం" ఇతి, "అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదంతరేణ సర్వా అన్యా దేవతా ఇతి బ్రాహ్మణం. తస్మాద్గృహే విష్ణుం పరమం ప్రతిష్ఠాప్య సాయంప్రాతర్హోమాన్తేఽర్చయతీ"తి భగవదారాధనం విహితం. తత్ర "ప్రవఃపాంత"మిత్యారభ్య "విష్ణవే చార్చతే"తి శ్రుతిః. ఆరాధనేఽపి "స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మే"తి శ్రుతిమనుసృత్య పంచమూర్తయోఽభిహితాః. భారతే – "వేదప్రణిహితో ధర్మో హ్యధర్మః తద్విపర్యయః, వేదో నారాయణస్సాక్షాత్ స్వయంభూరితి శుశ్రుమః" ఇత్యుక్తత్వాద్వేదమూలకధర్మస్య శ్రైష్ఠ్యం ప్రసిద్ధం. ఇతి శ్రుతిమార్గాను సారిత్వహేతుర్నిరూపితః. అథ సమంత్రక సర్వక్రియావత్త్వతురీయహేతుః నిరూప్యతే. నిత్యానుష్ఠానవిధా"వింద్రోఽహముభాభ్యా"మిత్యారభ్య కరప్రక్షాళ నాదీని సమంత్రకత్వేనోక్తాని. కించ "ఋతంచ సత్యం" చేత్యాదివిశేషః పుణ్యాహేతు సమన్త్రకత్వం సుతరాముపపాదితం. ఆఘారవిధౌ తు పరిధిపరిస్తరణాది విన్యాసనాదికమపి సమన్త్రకముక్తం. ఏవమన్యత్రాపి సూత్రాంతరానుక్తం సమన్త్రకత్వమత్రోహ్యం. సమంత్రకత్వేన కో విశేష ఇతి చేత్ కర్మణో వీరవత్తరత్వం కర్మారాధ్యభగవత్ప్రీతిద్వారాఽనంతస్థిరఫలప్రాప్తిః సత్కులీనత్వం చ. తథా శ్రుతిస్మృత్యాదిష్వవగమ్యతే. ఛాందోగ్యే – "యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవ"తీతి. తత్రైవం వ్యాఖ్యాతం. "మంత్ర ప్రకాశితాని కర్మాణి క్రియంతే నామన్త్రకమస్తి కర్మ" ఇతి. మనురాహ – "మన్త్రతస్సుసమృద్ధాని కులాన్యల్పధనాన్యపి, కులసంఖ్యాంశ్చ గచ్ఛంతి కర్షంతి చ మహద్యశః" ఇతి, "మన్త్రపూతం తు యచ్ఛ్రాద్ధం" ఇతి. సోమోత్పత్తౌ ఏవం సమన్త్రకసర్వ క్రియావత్త్వహేతుః నిరూపితః. అథాత్ర నిషేకాది సంస్కారవత్త్వ పంచమహేతుః నిరూప్యతే. అస్మిన్ సూత్రే ఉపక్రమే – "అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ"

ఇత్యుక్తం. నిషేకాదిమత్త్వకథనాత్కథముత్కర్ష ఇతి చేదుచ్యతే. శ్రుత్యాదిషు నిషేకస్యైవ సంస్కారే ప్రథమత్వ ప్రతిపాదనాదితి బ్రూమః. ముండోపనిషది – "పుమాన్ రేతస్సించతి యోషితాయాం బహ్వీః ప్రజాస్సృజమానాః సరూపాః" ఇతి, ఛాందోగ్యే – "యోషావావగౌతమాగ్ని"రిత్యారభ్య "తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ మథవా రేతో జుహ్వతి తస్యా ఆహుతేర్గర్భస్సం భవ"తీతి. నిషేకాదిక్రియావతామేవ శ్రోత్రియత్వం ధర్మశాస్త్రాధికారిత్వం బ్రహ్మశరీరత్వం చ బోధాయనాదిభిరుక్తం – "నిషేకే గర్భసంస్కారే జాతకర్మక్రియాసు చ, విధివత్సంస్కృతామంత్రైశ్చీర్ణవ్రత సమాపనాత్. శ్రోత్రియా ఇతి తే జ్ఞేయాశ్శాఖాపాఠాశ్చ యే ద్విజాః," ఇతి. "నిషేకాది శ్మశానాంతాస్సత్క్రియా బ్రాహ్మణా శ్రితాః" ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యః – "నిషేకాది శ్మశానాంతాస్తేషాం వై మన్త్రతః క్రియాః, గర్భాధానమృతౌ పుంసస్సవనం స్పందనాద్భహి"రితి. మనుః "నిషేకాదిశ్మశానాంతో మన్త్రైర్యస్యోదితో విధి, తస్య శాస్త్రేఽధికారోఽస్మిన్ జ్ఞేయో నాన్యస్య కస్యచిత్" ఇతి. అథాష్టా దశసంస్కారాత్మకత్వ షష్ఠహేతుర్నిరూప్యతే. అస్మిన్ సూత్రే – "అథ నిషేకాదిసంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామ" ఇత్యారభ్య "ఋతు సంగమనగర్భాధానపుంసవనసీమన్త విష్ణుబలి జాతకర్మోత్థాననామకరణాన్నప్రాశనప్రవాసాగమనపిండవర్ధన చౌలోపనయన పారాయణ వ్రత బంధ విసర్గోపాకర్మసమావర్తనపాణి గ్రహణానీత్యష్టాదశసంస్కారాశ్శారీరా" ఇత్యుక్తం. అష్టదశశారీర సంస్కారాత్మ కత్వాత్ కథముత్కర్ష ఇతి చేదుచ్యతే. శ్రూయతేహి తథా ముండోపనిషది – ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః అష్టాదశోక్తమవరం కర్మయేష్వి"తి. యేషు సూత్రేషు అవరంశ్రౌతకర్మాపేక్షయాఽవరం కర్మ నిషేకాదికం, అష్టాదశేత్యుక్తమిత్యర్థ. అన్యేఽన్యథార్థం వర్ణయన్తి. తదసంగతమితి పూర్వం ప్రతిపాదితం. ఏతే ప్లవా ఇత్యస్యాయమర్థః. ఆత్మగుణరహితా యాగాదయః

జాతకర్మాదయశ్చ అదృఢాః ప్లవాః సంసారోత్తారకా న భవన్తీతి. గౌతమధర్మే – "యస్య తు ఖలు చత్వారింశత్సంస్కారా న చాష్టావాత్మగుణా న స బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛతి, యస్య తు ఖలు చత్వారింశత్ సంస్కారాణాం ఏకదేశో ఽప్యష్టావాత్మగుణాస్సబ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛ"తీతి. ఆత్మగుణా నామ దయా సమస్త భూతేషు క్షాంతిరనసూయా శౌచమనాయాసో మంగళమకార్పణ్యమస్పృహేతి "అబంధౌ బంధువర్గే వా మిత్రే ద్వేష్టరి వా తథా, ఆపన్నరక్షణమతిర్దయైషా సంప్రకీర్తితా. బాహ్యే వాభ్యంతరే వాపి దుఃఖ ఉత్పాదితే పరైః, న ప్రకుప్యతి నో హన్తి సాక్షమా పరికీర్తితా, న గుణాన్గుణినో హన్తి స్తౌతి మందగుణానపి, నాన్యదోషేషు రమతే సాఽనసూయా ప్రకీర్తితా. అభక్ష్యపరిహారశ్చ సంసర్గశ్చాప్యనిందితైః, స్వధర్మే చ వ్యవస్థానం శౌచమేతదుదాహృతం. శరీరం పీడ్యతే యేన సుశుభేనాపి కర్మణా, అత్యంతం న చ కర్తవ్యమనాయాసస్స ఉచ్యతే. ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తవిసర్జనం, ఏతద్ధి మంగళం ప్రోక్తమృషిభిః తత్త్వదర్శిభిః స్తోకాదపి ప్రదాతవ్యమదీనేనాంతరాత్మనా, అహన్యహని యత్కించిదకార్పణ్యం తదుచ్యతే. యథోత్పన్నైస్తు సంతోషః కర్తవ్యస్స్వాగతైర్ధనైః పరార్థం నాభిభాషేత సా స్పృహా పరికీర్తితా" ఇతి ప్రసంగాదిదం దర్శితం. ఏవం చ శ్రుతావష్టాదశోక్తమితి శ్రీవైఖానససూత్రోక్తాష్టాదశశారీరసంస్కారా ఏవ గృహీతా ఇత్యవగమ్యతే. బోధాయనేన సూత్రే సంస్కారసంఖ్యా న కృతా. ఆపస్తంబాదీనామపి పంచమహాయజ్ఞానాం నిత్యహోమస్యచ పాకయజ్ఞత్వేన అంగీకారాత్, ఏతే షోడశసంస్కారా ఇతి వివిచ్యానుక్తత్వాత్. అపర సంస్కార వివాహాదీనామపి పాకయజ్ఞత్వం, ఏకవింశద్యజ్ఞాశ్చ, వ్రతాని చత్వారి. వైఖానసే తు అష్టాదశసంస్కారాః, పంచమహాయజ్ఞాశ్చ, పృథక్త్వేన ఉపపాదితాః. వర్షవర్ధనాద్యాస్తు విశేషాః, పంచమహాయజ్ఞసహితాః, ద్వావింశత్ యజ్ఞాః.

పంచమహాయజ్ఞానామేకత్వం అపరస్యాష్టాదశవ్యతిరిక్తత్వం. క్రియా బాహుళ్యేన కిమాధిక్యమితిచేత్ "క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః. క్రియావంతశ్శ్రోత్రియా బ్రహ్మనిష్ఠా" ఇత్యాదిశ్రుతేః కర్మభూయస్త్వాత్ ఫలభూయస్త్వం చ, యథోపాసనం ఫలమితిసిద్ధం. అష్టాదశ శారీర సంస్కారాత్మకత్వాత్ అస్య సూత్రస్య ఇతరసూత్రాపేక్షాభావాత్స్వాతంత్ర్యమస్తీతి జ్ఞాపయితుం సాంగక్రియా కలాపవత్వ సప్తమహేతుర్నిరూప్యతే. తద్యథా అష్టాదశసంస్కారాః ప్రసిద్ధాః సాంగా ఏవ ప్రతిపాదితాః. న చాంకుర శతాభిషేకశేషాగ్నిద్వయ సంసర్గ పుత్రపరిగ్రహ బ్రహ్మమేధ వృషోత్సర్జనాది ప్రతిపాదనాభావాత్ సాంగక్రియాకలాపత్వం నాస్తీతి శంక్యం; గృహ్యాపరిశిష్ట సద్భావాత్. గృహ్యాపరిశిష్టేహి అంకురాదికం సర్వం ప్రతిపాదితం. ఇయం శంకా శ్రీవిఖనసకృతగృహ్యాపరిశిష్టసద్భావ జ్ఞానరహితానాముదేతి. సూత్రాన్తరాణి తదితరసూత్రాపేక్షాణీతి స్పష్టం. ఇదం సూత్రం సూత్రాంతర నైరపేక్ష్యాత్సర్వోత్కృష్టం స్వతంత్రం చేతి చ ఘటతే. అథాస్య నిఖిలశిష్ట పరిగ్రహోఽస్తీతి జ్ఞాపయితుం మన్వాద్యైస్స్వీకృత్వ అష్టమహేతుర్నిరూప్యతే. తథాహి మనుః – "పుష్పమూల ఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా, కాలపక్వైస్స్వయం శీర్ణైర్వైఖానసమతే స్థిత" ఇతి. అస్య వచనస్య ధర్మశాస్త్రవ్యాఖ్యాకృదగ్రేసరస్య భారుచేర్వ్యాఖ్యైవ లిఖ్యతే. యథా – "పుష్పమూలఫలేషు సన్నిహితైః పుష్పైః మూలైః ఫలైర్వా కేవలైః లవణాద్యనుపస్కృతైః కాలపక్వైస్స్వయమేవ శీర్ణైః వైఖానసమతే స్థిత ఇతి. విఖనసోమతం వైఖానసం. సకారాంతత్వేన చ ప్రయోగో విద్యతే "ధేనుర్వహాణా... విఖనామునీనాం" ఇతి శ్రుతిరిత్యాది. ఏవం మనునా అపి ప్రమాణమూర్ధన్యతయా స్వీకృతమిదం సూత్రం. "యద్వై కించన మనురవదత్తద్భేషజ"మితి వేదపురుషోఽపి మనువచనం ప్రశంసతి. ఏవం

విధస్యాపి మనోస్సాపేక్షత్వాపాదకమిదం సూత్రం. "అథ మనువచనస్య వైఖానసమతే స్థిత ఇత్యస్యోక్తార్థ ఏవ సంగతః, నాన్య ఇతి దృఢయితుం వచనాంతరాణ్యపి లిఖ్యంతే. ఆహ చ గౌతమః – "బ్రహ్మచారీ గృహస్థో భిక్షుర్వైఖానస" ఇతి. అస్య మస్కరిభాష్యం --- "బ్రహ్మచర్యం చరతీతి బ్రహ్మచారీ, పత్నీసంయోగాద్గృహస్థః. ఏవం న చేత్ గృహే స్థితానామేవ గృహస్థత్వప్రసంగః. భిక్షాశీలత్వాద్భిక్షుకః, విఖనసా భగవతా ప్రోక్తం సూత్రం తద్విధినా వర్తత ఇతి వైఖానసః" పునరపి ధర్మే వానప్రస్థధర్మం విశిష్యాహ గౌతమః, – "శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయాగ్రామ్యభోజీ''తి. అస్యాపి మస్కరిభాష్యం యథా – "శ్రామణకం నామ వైఖానససూత్రం, తేనాగ్నిమాధాయ గృహీత్వా సాయం ప్రాతర్హోమం కుర్యా"దితి. భగవాన్ యమశ్చాహ – "శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ గృహీత్వా సాయంప్రాతః ఉపస్పృశే"దితి ఏవం శంఖలిఖితావప్యాహతుః. భగవతా వశిష్ఠేనాప్యుక్తం .... శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయాహితాగ్నిర్వృక్షమూలక" ఇతి. అస్య యజ్ఞస్వామివ్యాఖ్యానం – "శ్రామణకం నామ వైఖానసం తదుక్తేన విధినే"త్యాదినా. తదేతద్భగవతా బోధాయనేనాప్యబోధి – "వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్ర సముదాచారో వైఖానసో వనే మూలఫలాశీ"తి. ఆపస్తంబాదీనామాచార్యః బోధాయనోఽప్యేవం వానప్రస్థానాం శ్రీవైఖానససూత్రోక్తక్రియా అనుష్ఠానాత్ వైఖానసత్వమవదత్. తతస్తత్సూత్రస్యాపి మూలభూతమిదం సూత్రమిత్యవగమ్యతే. వానప్రస్థానాం శ్రామణకవిధానేన అగ్న్యాధానప్రకారాః తేషామవాంతరభేదాశ్చాస్మిన్ విఖనససూత్ర ఏవ వివిచ్య వ్యాఖ్యాతా ఇతి మన్వాదయో యదవదన్, తదేతత్సూత్రం లిఖ్యతే. యథా – "గృహస్థస్సపత్నీకః పంచాగ్నిభిస్త్రేతాగ్నిభిర్వా గృహాద్వనం యాస్యన్ అహితాగ్నిరనాహితాగ్నిశ్చైవ మౌపాసనమారోప్య గృహే మథిత్వా శ్రామణకవిధానేనాధాయాఘారం హుత్వా

శ్రామణకాగ్నిమాదాయ తృతీయాశ్రమం గచ్ఛేత్'' ఇత్యారభ్య "చరుంజుహుయా" దిత్యంతం. శ్రామణకలక్షణం తత్రైవ – "శ్రామణకాగ్నే రూర్ధ్వవేదిః ద్వాత్రింశదంగుళాయతా చతురంగుళవిస్తారోన్నతా" ఇత్యారభ్య "త్రివేది సహిత"మిత్యన్తం. అథ తత్ర పంచభిః ఖండైశ్శ్రామణకవిధాన ప్రకారప్రయోగ ఉక్తః. కించ. ఆపస్తంబః – "ఏకాగ్నిరనికేతస్స్యా"దిత్యాహ. అస్యధర్మకపర్దివ్యాఖ్యా – "గార్హపత్యాదీనాం త్రేతాగ్నీనాం స్థానే యస్య ఏకాగ్నిః ఔపాసన ఏవ; వైఖానససూత్రే దృష్టత్వాత్, పాణిగ్రహణనిమిత్తత్వాత్ ఔపాసన''స్యేతి. జైమినీయసూత్రే సౌమికే చాతుర్మాస్యప్రకరణే – "భారద్వాజపూర్వం యథా వైఖానస పూర్వం చేతి ఋత్విజాం మధ్యే భారద్వాజసూత్రిణం ప్రస్తోతారం వైఖానససూత్రిణం ప్రతిహర్తారం వరయే" దితి. అథ శ్రీమద్వైఖానససూత్రిణామేవ సూత్రకారమారభ్యావిచ్ఛేదేన పరమైకాంతిత్వమస్తీతి జ్ఞాపయితుం సూత్రస్యాస్య శ్రీమన్నారాయణైకపరత్వ నవమహేతుర్నిరూప్యతే. తథాహి – "ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలం, అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయ" ఇతి. తత్ర ఉపక్రమే – "నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని"రిత్యుక్తం. ఆచమనవిధౌ, "విష్ణుః ప్రీణాత్వితి హృదయ"మితి. "పద్మకోశప్రతీకాశం హృదయం చాప్యధోముఖ" మిత్యారభ్య "తస్యాశ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత" ఇతి శ్రుతిమనుసృత్య హృదయస్థానే పరమాత్మనో నారాయణస్యావస్థితేస్తత్రాభిమర్శో విహితః. అనేన విష్ణురేవ పరమాత్మేతి వ్యంజితం. ఉపసంహారే సన్న్యాసవిధౌ – "సదాఽ ధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణ పరం బ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధారయేదక్షరం. పరంబ్రహ్మాప్నోతి, నారాయణ పరం బ్రహ్మేతి శ్రుతి"రితి. సంధ్యోపస్థానాది పుణ్యాహాఘారాంతహోమ నాందీపాణిగ్రహణపర్యన్తేషు అంత్యకర్మణి చాతోదేవాదీనాం వైష్ణవానాం మంత్రాణాం ప్రతిపాదనమస్తి.

“శరోఽంగారేఽగ్నౌ జుహుయా”దిత్యుక్తం. “శరోఽంగారా అధ్యూహంతే” ఇతి. శరోఽంగారశబ్దేన నారాయణపరం బ్రహ్మాభిధీయతే. శ్రౌతే చాధానే – “ధ్యాయన్నారాయణముపోష్యే”తి, అగ్నిహోత్రే “భూమానం విష్ణుం ధ్యాయే” దితి, దర్శపూర్ణమాసే, “ఉదితాదిత్యే ధ్యాయన్నారాయణం, విష్ణోర్నుకమితి జపిత్వే”తి, సోమే చ, “నారాయణ పరాయణస్తూష్ణీమాస్తే” ఇతి, సర్వత్రాపి నారాయణపరత్వేనోక్తత్వాత్ ఇదం సూత్రం నారాయణపరం. క్వచిద్దేవతాన్త రార్చనప్రణామాదివిధానం చ; “అంగాన్యన్యాదేవతా” ఇతి శ్రుత్యా తేషాం తదంగత్వాత్. కించ బ్రహ్మరుద్రదీనామపి యజ్ఞాంశభాక్త్వం భగవత్ప్రసాద లబ్ధమితి భారతే ప్రతిపాద్యతే. యథా – “తతస్తే చ సురాస్సర్వే బ్రహ్మా తేచ మహర్షయః, వేదదృష్టేన విధినా వైష్ణవం క్రతుమారభన్” ఇత్యారభ్య, “ప్రాపు రాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసఃపరం,” శ్రీ భగవాన్ – “యేనయః కల్పితో భాగః సతథా సముపాగతః, ప్రీతోఽహం ప్రదిశామ్యద్య ఫలసంవృత్తిలక్షణమ్” ఇత్యాది. ఉక్తం చ – “అంగభావేన దేవానామర్చనం న నిషిధ్యతే, స్వతంత్రబుద్ధ్యా కుర్వన్ హి బ్రాహ్మణో నరకం వ్రజేత్” ఇతి. అథ భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తిరూపదశమహేతుర్నిరూప్యతే. తన్నామ ఉదహరిష్యమాణ శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్వైఖానసశబ్దవాచ్యానాం భగవత్ప్రియత్వం ప్రఖ్యాప్యతే. తచ్చ సూత్రాన్తరేణ నిషేకాదిభిస్సంస్కృతానాం పశ్చాత్తృతీయా శ్రమమాత్రే శ్రామణకవిధిమాశ్రితానాం తేన వైఖానసశబ్దవాచ్యానాం వానప్రస్థానామన్యేషాముపపద్యతే? ఉత శ్రీవైఖానససూత్రేణైవావిచ్ఛేదేన నిషేకాదిభిస్సంస్కృతానాం లోకే వైఖానసశబ్దస్య ముఖ్యవాచ్యతాం ప్రాప్తానాం విప్రాణాముపపద్యతే వేతి? విచార్యమాణే ఏతత్సూత్రిణామేవోపపద్యత ఇత్య వగమ్యతే. ఏతత్సూత్రస్యైవ భగవత్పరత్వాత్. అతస్తతోపపత్తిరపి సూత్రోత్కర్షే హేతుః. తత్ర శ్రుత్యాదయో యథా – ఛాందోగ్యబ్రాహ్మణే – “వైఖానసా వా

ఆర్షేయా ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస"న్నితి. అత్రేంద్రశబ్దః పరమాత్మ పర ఇతి ప్రపంచితమాచార్యైః. వారాహే – "అశ్వత్థః కపిలా గావస్తులసీ విఖనా మునిః, చత్వారో మత్ప్రియా రాజన్ తేషాం వైఖానసో వర" ఇతి. ఇదం వచనం శ్రీవైఖానససూత్రిణాం భగవత్ప్రియత్వే శ్రీవేంకటనాథవేదాన్తదేశికేనాపి సజ్జనసంభవాఖ్యగ్రంథే లిఖితం. ప్రసంగాదత్ర తదీయగ్రంథ ఏవ లిఖ్యతే. యథా – "వైఖానసమచ్ఛావాకం సామ వైఖానసం భవతి. వైఖానసా వా ఆర్షేయా ఇంద్రస్య ప్రియా ఆసన్" ఇత్యచ్ఛావాకసామ్నో విఖనసాఽధీతత్వ ముక్త్వా "వైఖానసం భవతీ"తి పునరుక్త్యా అస్య సామ్నో వైఖానసం సజ్ఞిత్వ ముక్త్వా "వైఖానసా వా ఆర్షేయా ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస"న్నితి వైఖానస సంజ్ఞకాచ్ఛావాకసామాధ్యేతారో వైఖానసా భగవతోఽతిప్రియా ఆస" న్నిత్యుక్తం. అత్రార్షేయా ఇత్యనేన "ఋషయ ఉదతిష్ఠన్" ఇత్యుక్తర్షి సాంతానికా ఉక్తాః. అత్ర ఇంద్రశబ్దో భగవద్వాచీ; "సేంద్రస్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాడి"తి శ్రుతిః స ఇంద్ర ఇతి పదచ్ఛేదః. ఇంద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామేత్యస్యా ముపనిషదీంద్రశబ్దేన భగవానుచ్యతే. వైఖానసా ఇతి వైఖానససూత్రిణ ఉచ్యన్తే. ప్రియా ఆసన్నిత్యనేన వైఖానససూత్రిణో భగవతస్సర్వేశ్వరస్య ప్రియా అభూవన్. వైఖానససూత్రోక్త చతుర్విధ భగవత్సమారాధనకృతస్తదనుగుణ సమారాధన సమ్యక్ జ్ఞానవన్తః వైఖానససూత్రిణో భగవతస్సర్వేశ్వరస్య ప్రియా ఇత్యర్థః. "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి సమ్యక్ జ్ఞానవత్త్వాత్ మమ ప్రియ ఇతి భగవతోదీర్యతే. తస్మాద్వైఖానసా భగవదారాధనసమ్యక్ జ్ఞానవన్త ఇతి, భగవత్ప్రియా ఇత్యర్థః. ఏవంవిధా వైఖానససూత్రిణస్సర్వత్ర ఇతిహాసపురాణేషూచ్యన్తే. శ్రీమదరణ్యకాండే – "శరభంగే దివం ప్రాప్తే మునిసంఘాస్సమాగతాః, అభ్యధావన్త కాకుత్థ్సం రామం జ్వలితతేజసం. వైఖానసా వాలఖిల్యాస్సంప్రక్షాళా మరీచిపాః"

ఇత్యారభ్య “అభిజగ్మశ్చ తాపసా” ఇతి. అత్ర వైఖానసా ఇతి వానప్రస్థా ఏవోచ్యన్తే. “సోఽయం బ్రాహ్మణభూయిష్ఠో వానప్రస్థగణో మహాన్” ఇతి ప్రథమోపాత్తానాం వానప్రస్థత్వాదేవ వానప్రస్థగణ ఇత్యుక్తం. తేషాం వైఖానసత్వం విశేషేణ వానప్రస్థ ధర్మప్రతిపాదిక వైఖానససూత్రత్వాత్తస్మా త్తత్రోక్తా వైఖానసాః వైఖానససూత్రిణ ఏవ ఇత్యాదినా ప్రపంచితం. అలమిహ తద్విస్తరేణ.

36. వైఖానసానామేకాదశీనిర్ణయపూర్వకమహిమానువర్ణనమ్

మంజరీ: శ్రీమతి వారాహే – “స్వామిపుష్కరిణీతీరే పశ్చిమే లోకపూజితే, ఆస్తే వరాహవదనో మునీంద్రైరభిపూజితః, వైఖానసైర్మహాభాగైః వాలఖిల్యైర్మహాత్మభిః” ఇతి. గారుడే – “అర్ధరాత్రాత్పరం యత్ర దశమీ విద్యతే కలా, కపాలవేధ ఇత్యాహురాచార్యా యే హరిప్రియాః. అర్ధరాత్రాత్పరం యత్ర దశమీ విద్యతే కలా, వైఖానసవిదో విప్రాః మదృక్తాస్తాముపోషణం. నకుర్యు” రిత్యాది. వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః – “వైఖానసోవైదికేషు బ్రహ్మా నిర్దిష్టమాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీతి”. కౌర్మే – “మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మయి సంగత మానసాః, అనన్యశరణా రాజన్ తస్మాద్వైఖానసా వరాః.” ఇతి. పురాణాంతరే – “యత్ర వైఖానసా విప్రా యత్ర సంతి గవాం గణాః, యత్ర బిల్వాః పలాశాశ్చ తత్ర సన్నిహితో హరిః” నారదీయే – “జగత్పవిత్రాస్తే నిత్యం విష్ణుమభ్యర్చయన్తి యే, దుర్వృత్తా వా సువృత్తా వా పూజనీయా విశేషతః.” ఇతి. శాంతిపర్వణి – “మన్త్రిణాం తు సహస్రేభ్యో బ్రహ్మచారీ విశిష్యతే, బ్రహ్మచారిసహస్రేభ్యో నిత్యయాజీ విశిష్యతే. నిత్యయాజిసహస్రేభ్యో సోమయాజీ విశిష్యతే, సోమయాజిసహస్రేభ్యస్సర్వవేదాంతపారగః. వేదాంతినాం సహస్రేభ్యో విష్ణుభక్తో విశిష్యతే, విష్ణుభక్తసహస్రేభ్యో విప్రో వైఖానసో వరః” ఇతి.

బ్రహ్మవైవర్తే పుష్కరతీర్థవైభవవర్ణనే – "నిమ్నగానాం యథా గంగా దేవానాం భగవాన్ హరిః, వర్ణానాం బ్రాహ్మణః శ్రేష్ఠః ఆశ్రమాణాం యతిర్యథా. శ్రుతీనా మాదిభూతా తు శ్రుతిరేకాయనీ యథా, తత్సాన్నిధ్యాద్యథా యస్యాం నిషణ్ణో భగవాన్ పరః వ్యూహానామాదిభూతస్తు వాసుదేవో యథా పరః, త్రిమూర్తీనాం యథా విష్ణుః శివానాంతు సదాశివః. ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మస్మృతీనాం మానవీస్మృతిః, విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వైఖానసో వరః. యథా మునీనాం విఖనాః ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం. తథైవ పుష్కరోరాజన్ తీర్థానాముత్తమోత్తమ" మితి. పౌష్కరసంహితాయాం – "విప్రావైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తాస్తత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతినస్సుసత్త్వస్థాః దేహాంతం నాన్యయాజినః. కర్తవ్యమితి దేవేశం సంయజన్తే ఫలం వినా, ప్రాప్నువంతి చ దేహాన్తే వాసుదేవత్వమబ్జజ" ఇతి. హారీతః, – "తస్మాత్తే శుద్ధసత్త్వస్థాః శుద్ధా వైఖానసాస్స్మృతాః, యాన్లోకాన్ ప్రాప్నువన్త్యేతాన్ శ్రుణుష్వ చ మహామతే. యేఽర్చయంతి సదా విష్ణుం న తే ప్రాకృతమానుషాః, విష్ణులోకాత్సముత్పన్నాస్తే దేవాః నాత్ర సంశయః. యే ఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం నారాయణమనామయం, తానర్చయన్తి విబుధా బ్రహ్మాద్యా దేవతాగణాః" ఇతి. అరణ్యపర్వణి పంచవింశచ్ఛతతమాధ్యాయే రోమశః – ''సైంధవారణ్యమాసా''ద్యేత్యారభ్య ''ఏతచ్చంద్రసరో నిత్యమర్చయన్తి ఋషయస్తథా, వైఖానసప్రభృతయో వాలఖిల్యాస్తథైవ చ." అన్యత్ర – ''ఖ్యాతం చ సైంధవారణ్యం పుణ్యం మునినిషేవితం, పితామహసరః పుణ్యం పుష్కరం నామ భారత. వైఖానసానాం సిద్ధానామృషీణా మాశ్రమం ప్రియం, సర్వలోకాన్ ప్రపశ్యామి ప్రసాదాత్తవ సువ్రత. వైఖానసానాం జపతామేష శబ్దో మహాత్మానాం." గారుడే శ్రీరంగమాహాత్మ్యే – "బ్రహ్మాపి దివ్యహంసేన సితమేఘోపమేన చ, పృష్ఠతోఽనుయయౌ విష్ణుం

వస్త్రేణాచ్ఛాద్య చాననం. తత్రార్చకో మహాభాగో భగవాన్ విఖనాస్తథా, దదౌ ప్రసాదం దేవానాం రంగనాథాభ్యనుజ్ఞయా" ఉపరిచరవసుచరితే – "వైఖానసానాం వచనైర్జపహోమార్చనాదిభిః, యజేద్ధరిం సర్వపతిం భూమేర్విపరగోఽపిసన్" వృషగిరిమాహాత్మ్యే – "అంతఃప్రవిశ్య మునయస్సహ వైఖానసైర్ద్విజైః, ప్రణమంత్యన్వహం దేవం నారాయణ మనామయం." ఆగ్నేయే పుల్లారణ్యమాహాత్మ్యే – "పుల్లశిష్యాస్తు యక్షాస్తే పూజయంతి యుగే యుగే, వైఖానసోక్తవిధినా యథా పుల్లముఖాచ్ఛ్రుతం. మానుషాః పూజయన్తీహ వైఖానసమతే స్థితాః." వాసిష్ఠరామాయణే – "కృతాభిషేకస్సంతుష్టస్సామాత్యః ససుహృజ్జనః, పూజయామాస ధర్మాత్మా రామో వైఖానసాన్మునీన్." గారుడే – "కౌషీతకానాం హోతౄణాం గ్రామత్రయమకల్పయత్, అకల్పయత్ శతం గ్రామాన్ వైఖానసమతాత్మనాం." పారమేశ్వరే పవిత్ర వినియోగావసరే – "పూజయేదాప్తపూర్వాంశ్చ యతిపూర్వాంస్తపస్వినః, పంచ వైఖానసాంశ్చైవ విప్రాదీంశ్చతురస్తథా. పంచయోగ రతాద్యాంస్తు తథాఽన్యాన్ వైష్ణవాన్ ద్విజాన్" నారదీయే – "సాత్త్వికే తు సదాఽధిక్యం పూజనం మమ నారద, విద్ధి వైఖానసే దత్తం దానం బ్రహ్మవిదే యథా" ఇతి.

చంద్రికా : వైఖానసైర్మహాభాగైరితి. అత్ర వైఖానసశబ్దేన విఖనస్సూత్రిణ ఏవ గృహ్యంతే, న తు వానప్రస్థాః. తథా పాద్మపురాణే వేంకటగిరిమాహాత్మ్యే షష్ఠాధ్యాయే – "వరాహరూపవిభవః పురాణపురుషోత్తమః, ఉవాచ వచనం శ్రీమాన్ కరుణావరుణాలయః. ఏతావాంస్తవ దృశ్యోఽహం తదధో న నరాధిప, ఏతద్రూపం ప్రతిష్ఠాప్య శుద్ధయా శిలయా నృప. తస్మై దేహ్యాఖిలాన్ భోగాన్ పూర్ణో భూత్వా సుపుష్కలాన్, అప్రాకృతోఽయం విరజాస్సాత్త్వికోఽయ మితిస్మరన్. వైఖానసైర్మహాభాగైరర్చాపయ నరాధిప" ఇతి. వారాహవచనే పాద్మవచనే చ వైఖానసానాం మహాభాగతత్త్వవిశేషణం దత్తం. తేచ

విఖనస్సూత్రిణో ద్వితీయాశ్రమిణ ఇతి వక్తుం శక్యం; తృతీయాశ్రమిణా మాలయార్చనేఽధికారాభావాత్. “ఆచార్యా యే హరిప్రియా” ఇతి వైఖానసా ఏవ గృహ్యన్తే. తేషామేవ వైఖానసా వా ఇత్యాది శ్రుత్యా భగవత్ప్రియత్వ కథనాత్. అత్ర శ్రీవైఖానసానామేవాచార్యత్వం పురాణసిద్ధం. ఉషోషణం న కుర్యురితి. కపాలవేధయుక్తాయాం ఏకాదశ్యాం ఉపవాసన్న కుర్యురిత్యర్థః, బ్రహ్మనిర్దిష్టమితి. విఖనసబ్రహ్మణా సూత్రవిహితమిత్యర్థః. అథవా వేదనిర్దిష్టం న తు తంత్రవిహితమితి. ఆనుశాసనికపర్వణి షట్త్రింశచ్ఛతతమాధ్యాయే పఙ్క్తిపావనగణనే – “ఇమే చ భరత శ్రేష్ఠ విజ్ఞేయాః పంక్తిపావనా” ఇత్యారభ్య “యతయో మోక్షధర్మజ్ఞా యోగినశ్చరితవ్రతాః, పాంచరాత్రవిదో ముఖ్యాతథా భాగవతాః పరే. వైఖానసాః కులశ్రేష్ఠాః నిరతాశ్చార్ఙ్గధారిణి, యే చేతిహాసం ప్రయతాశ్శ్రావయన్తి ద్విజోత్తమా”నితి.

మంజరీ : శాండిల్యః – “యే పావయంతి ధరణీం చరణైః పాంచకాలికాః, దర్శనాత్స్పర్శనాత్తేషాం కృతార్థాస్సర్వజంతవః. ఇజ్యామధ్యే తథా హోమే యోగే చ జపకర్మణి, ఆగతం పంచకాలజ్ఞం సంపూజ్యైవాచరేత్ పరం. యే తోషయన్త్యవిరతం పంచకాలపరాయణాన్, సకామాస్తత్ఫలం యాంతి నిష్కామాః పరమంపదమ్.”

ఆశ్వమేధికే

“బాలా హితాగ్నయో యే చ శక్తాశ్శూద్రాన్నవర్జితాః ।
మామర్చయన్తి మద్భక్తాః తేభ్యో దత్తమిహాక్షయమ్ ॥

ద్వాదశాక్షరతత్త్వజ్ఞః చతుర్వ్యూహ విభాగవిత్ ।
అచ్ఛిద్రపంచకాలజ్ఞః స విప్రస్తారయిష్యతి ॥”

పంచకాల పరాయణత్వం వాసాధికారే

"ప్రాతఃకాలేఽభిగమనముపాదానం తతః పరమ్ ।
మధ్యాహ్నే ఇజ్యాం కుర్వీత స్వాధ్యాయం చాపరాహ్ణకే ॥
యోగం చ సాయంకాలే తు పంచకాలా ఉదాహృతాః॥"

ఏవమభిగమనముపక్రమ్య పంచకాల పరాయణత్వం ప్రతిపాదితం. అచ్ఛిద్ర పంచకాలపరాయణా వైఖానసా ఏవ; ఆపస్తంబాదీనామనుపపన్నత్వాత్. కుతః? స్వసూత్రాదిష్వనుక్తత్వాత్. "బ్రాహ్మేముహూర్తే బుద్ధ్యేత ధర్మార్థావను చింతయన్" ఇత్యారభ్య, "ద్వితీయే చ తథా భాగే వేదాభ్యాసో విశిష్యతే, తృతీయే చ తథా భాగే పోష్యవర్గార్థచింతనా" ఇత్యాదినా బ్రాహ్మణానాం సాధారణధర్మత్వేన కాలవిభాగ ప్రతిపాదనాత్, అవిహితపంచకాలపరాయణ త్వస్య సాధారణత్వేన స్మృతిషు ప్రతిపాదితకాలే ధర్మానుష్ఠానయోగ్యతా సంభవతి నేతి విచారయితుమయుక్తత్వాత్, అన్యథా పరధర్మాశ్రయ దోషప్రసంగాత్ "చిజ్జీవః ప్రకృతిర్బుద్ధిర్మనస్సత్త్వాదయోగణాః, వ్యోమాగ్ని మరుతశ్చాపో వర్ణానాం తత్సమీరితం" ఇతి స్వసూత్రాదిషు ద్వాదశాక్షరతత్త్వ ప్రతిపాదనాభావాత్.

భగవత్స్వరూప తదారాధనవిధి ప్రతిపాదక శాస్త్రజ్ఞాన రహితస్య పాంచకాలికగంధలేశాసంభవాత్, భగవతా శ్రీమన్నారాయణేన సమానతయా రుద్రాదిదేవతాంతరారాధన ప్రతిపాదకసూత్రనిష్ఠస్య "యైరిష్టః పంచకాలజ్ఞైః హరిరేకాన్తిభిర్నరైః, నూనం తత్ర మతో దేవో యథా తైర్వాగుదీరితా" ఇతి భగవత్పరత్వేన ప్రతిపాదితపంచకాల పరాయణత్వాసంభవాత్.

శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు విశిష్యారాధనాధికారిత్వేన అవిహితస్య సూత్రాంతరోక్తమార్గేణ పంచరాత్రోక్తమార్గేణ వాఽఽరాధనం కుర్వతో

దేవలకత్వప్రతిపాదనాత్. "అంగాన్యన్యా దేవతా" ఇతి శ్రుతేః అంగభావేన వినా "తస్మాచ్ఛ్రియం చ దుర్గాం చ వాణీం విఘ్నేశమేవ చ, స్వతంత్రేణ అర్చయేత్ ధీమాన్ సర్వకార్యార్థసిద్ధయ" ఇతి దేవతాన్తరారాధన ప్రతిపాదక తాంత్రికశాస్త్రస్య పంచకాలపరాయణత్వాసంభవాత్, మోహశాస్త్రత్వేన శప్త విషయత్వేన సర్వవర్ణాధికారత్వేన భగవతా రుద్రేణోపశ్లోకసాత్వతాదిభిశ్చ ప్రణీతస్య పాంచరాత్రస్యాచ్ఛిద్ర పంచకాలపరత్వం నోపపద్యతే. పరం తు శ్రీవైఖానసస్యైవాచ్ఛిద్రపంచకాలపరత్వముపపద్యత ఇతి సమంజసమ్.

ఇతి శ్రీవైఖానసకులతిలక సర్వతంత్రస్వతన్త్ర వేదాంతదేశిక
శ్రీనివాసదీక్షితస్య కృతిషు సజ్జనహృదయరంజన్యాం
శ్రీవైఖానస మహిమ మంజర్యాం పూర్వభాగః

చంద్రికా : అథాచ్ఛిద్రపంచకాలపరత్వం శ్రీవైఖానసానామేవేతి స్థాపయితుం భూమికాం రచయతి – శాండిల్య ఇత్యాదినా. యే తోషయన్తీతి. హరిమితి శేషః. ద్వాదశాక్షరతత్వజ్ఞ ఇత్యాది వచనోక్తం పంచకాలజ్ఞలక్షణం వైఖానసేష్వేవ సంపద్యత ఇతి విశదయతి – వాసాధికార ఇత్యాదినా. వాసాధికారో నామ వైఖానసే భగవతా భృగుణా ప్రణీతః కశ్చనగ్రంథః. వైఖానసానాం పాంచకాలికత్వం స్వశాస్త్రసిద్ధమితి దర్శయితుం తద్వచన ముదాహరతి – ప్రాతరితి, ఆపస్తంబాదిసూత్రాణాం నారాయణైకపరత్వా భావాత్ తత్సూత్రిణాం పంచకాలపరత్వానుపపత్తిముక్త్వా తతస్స్వసూత్రాదినా భగవత్పరత్వస్యాసిద్ధత్వేపి సాధారణం పాంచరాత్రమాశ్రిత్య తదుక్తానుష్ఠానేన వయమేవ పంచకాలవిద ఇతి సుతరామహం కుర్వతాం శ్రీవైఖానస మహిమానమసహమానానాం కేషాంచిదవలేపలోపాయ పాంచరాత్రస్యాపి భగవదేకపరత్వాభావాదికముద్ఘాటయతి – అంగాన్యన్యా ఇత్యాదినా. పాంచరాత్రే శ్రీదుర్గాదీనామంగభావేన వినా ప్రాధాన్యతః సమారాధన

ప్రతిపాదనాత్తచ్ఛాస్త్రం శ్రుతివిరుద్ధమితి భావః. నహి నిన్దాన్యాయేన వైఖానసం ప్రశంసితుం పాంచరాత్రం గర్హ్యతే - మోహశాస్త్రత్వేనేత్యాదినా. మోహశాస్త్రత్వాదికం చ సప్రమాణముత్తరత్ర దర్శయిష్యతే. హంత కలిమహిమ్నా మహీతలే కేఽపి స్వకులం స్వశాస్త్రం స్వాచారం చ కేవలముపపన్నం మన్వానాస్స్వేతరమహిమానముపలపంతీతి తదహంకార హరణాయ సర్వజ్ఞ శ్రీవైఖానసాభిజనాగ్రేసరః శ్రీశ్రీనివాసమఖీంద్ర వేదాన్తదేశిక శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసిద్ధం శ్రీవైఖానస మహిమానం గ్రంథతః ప్రకటీచకార. వయం చ తథాత్ర శ్రీవైఖానసదూషణపరాణాం దురాత్మనా ముద్ఘోషం యథాకథంచిచ్ఛమయితుం ప్రవృత్తాస్తం గ్రంథం ప్రచారయామః. సర్వథా నాస్మాకం పాంచరాత్రేఽవజ్ఞాగంధోఽపి. తథా తద్విధానుష్ఠానపరేషు వైఖానసగర్హణపరాఙ్ముఖేషు శ్రీవైష్ణవేషు చ. యదీతఃపరమపి కేచన ప్రవర్తేరన్ శ్రీవైఖానసదూషణ, గ్రంథస్యాస్యోత్తరభాగే ప్రపంచితం పాంచరాత్రదూషణం ప్రకటీకరిష్యామ ఇతీదం విదాంకుర్వంతు. కిమధికేన? నిరవధికమహిమానః శ్రీవైఖానసా ఇతి సర్వమనవద్యమ్.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీ వైఖానసాత్రేయకులతిలక శ్రీవరదరాజ సూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబికాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్య చరణారవింద స్మరణ జనిత శ్రీమన్నారాయణ పారమ్యావగమస్య సున్దరరాజాచార్యస్య కృతిషు శ్రీవైఖానసమంజరీవ్యాఖ్యాయాం చంద్రికాఖ్యాయాం పూర్వభాగః.

శ్రీనివాసో విజయతేతరామ్

* * *